

Sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön opiskelijoiden asenteet toimeentulotukea saavia henkilöitä kohtaan

Määrällinen asennetutkimus ansaitsevuuden näkökulmasta

Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Laatija:
Katri Mattila

3.3.2023
Turku

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Oppiaine: Sosiaalityö

Tekijä: Katri Mattila

Otsikko: Sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön opiskelijoiden asenteet toimeentulotukea saavia henkilöitä kohtaan. Määrällinen asennetutkimus ansaitsevuuden näkökulmasta.

Ohjaaja: professori Johanna Kallio

Sivumäärä: 72 sivua

Päivämäärä: 3.3.2023

Yhteiskuntamme arvot ovat muuttuneet kovemmiksi 1990-luvun laman jälkeen. Tehokkuus- ja tuottavuusajattelu ovat rantautuneet myös sosiaalityöhön ja sosiaalipolitiikka on valjastettu palvelemaan talouskasvua ja työllisyyttä. Arvomuutokset ja työn kuormittavuus voivat vaikuttaa myös katutason byrokratteina toimivien sosiaalityöntekijöiden asenteisiin ja tätä kautta heijastua käytännön työskentelyyn sekä sosiaalityön asiakaskunnan elämään. Sosiaalityöntekijän työhön kuuluu laaja harkintavalta, jolloin työntekijän asenteet eivät jää merkityksettömiksi. Sosiaalityöntekijät myöntävät työssään etuuksia ja palveluita esimerkiksi täydentävää ja ehkäisevää toimeentulotukea. Toimeentulotuen asiakaskuntaa voi kohdata monella sosiaalityön osa-alueella, vaikka työnkuvaan ei suoraan kuuluisikaan harkinnanvaraisten etuuksien käsittely. Samalla taas ensisijaisten etuuksien taso on niin matala, että toimeentulotuen saajien asiakasmäärät ovat suuret. Sosiaalityön opiskelijat ovat tulevia ammattilaisia ja usein myös paikkaamassa alan työvoimapulaa jo opintojen ollessa kesken. Näin ollen myös sosiaalityön opiskelijoiden asenteiden tutkimus on mielekästä. Tässä tutkimuksessa tutkitaan sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön opiskelijoiden asenteita toimeentulotukea saavia henkilöitä kohtaan. Aineistona toimii kaksi valtakunnallista kyselyaineistoa vuodelta 2019. Asennoitumista toimeentulotukea saavia henkilöitä kohtaan mitataan neljällä väittämällä, joiden muotoilu pohjautuu ansaitsevuuden tutkimukseen kehitettyyn CARIN-kriteeristöön. Asenteita selittävinä tekijöinä käytetään vastaajaan ikää, omia köyhyyskokemuksia sekä puoluekanta. Selittävien tekijöiden yhteyttä asenteisiin testataan binäärisen logistisen regressioanalyysin avulla. Lisäksi kuvailevin menetelmin vertaillaan sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön opiskelijoiden asenteita keskenään. Päällimmäiset tulokset ovat, että sekä sosiaalityöntekijät ja sosiaalityön opiskelijat asennoituvat toimeentulotukea saavia henkilöitä kohtaan hyvin positiivisesti. Lisäksi erot näiden kahden ryhmän asenteissa ovat hyvin pieniä. Tähän tutkimukseen selittävillä tekijöillä ei pysty tyhjentävästi selittämään sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön opiskelijoiden asenteita. Useimmin asenteita selittävät puoluekanta, mutta myös ikä ja omat köyhyyskokemukset selittävät asenteita osittain.

Avainsanat: sosiaalityö, sosiaalityöntekijät, sosiaalityön opiskelijat, toimeentulotuki, toimeentulotuen asiakkaat, asenteet

Sisällys

1	Johdanto	4
2	Toimeentulotuki etuutena ja osana suomalaista sosiaaliturvajärjestelmää .	8
2.1	Toimeentulotuki etuutena ja paradigman muutos	8
2.2	Toimeentulotukea saavat henkilöt	16
2.3	Sosiaalityö ja toimeentulotuen asiakkaat	20
3	Ansaitsevuus ja asenteet	25
3.1	Ansaitsevuus ja siihen kytkeytyvät tekijät	25
3.2	Sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön opiskelijoiden asenteet aiemman tutkimuksen valossa.....	31
3.3	Asenteita selittävät tekijät	39
4	Tutkimusasetelma	41
4.1	Tutkimuskysymykset	41
4.2	Aineisto.....	41
4.3	Selittävät muuttujat.....	43
4.4	Selittävät muuttujat.....	45
4.5	Menetelmät	47
4.6	Tutkimusetiikka	47
5	Sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön opiskelijoiden asenteet toimeentulotukea saavia henkilöitä kohtaan	49
6	Johtopäätökset	59
	Lähteet	64

1 Johdanto

Mediassa esiintyy aika ajoin kirjoituksia, jotka nostavat esiin käsityksiä tai huolia siitä, että suomalaisessa yhteiskunnassa kansalaisten välinen eriytyminen olisi jo sillä tasolla, että eriytyminen muodostaa empatiavajetta huono-osaisia ryhmiä kohtaan (Ratilainen 2016). Lisäksi median tapa kerätä lukijoita ja herättää keskustelua, on nostaa toisinaan esiin yksittäisiä etuuksien käyttäjiä, joiden tapa elää nähdään moraalittomana (Saari 2017a, 14–15). Etenkin netissä tai sosiaalisessa mediassa keskustelukulttuuri onkin paikoin erittäin kovaa (Ratilainen 2016; Saari, Behm & Lagus 2017, 230–231). Myös kansanedustajilta, ministereiltä ja jopa presidentiltä on kuultu puheenvuoroja, joissa yhteiskunnalliseksi ongelmaksi nostetaan niin sanottu sosiaaliturvariippuvuus (Saari 2017a, 14–15). Puolueiden välillä on kuitenkin eroja siinä, miten köyhyden syitä hahmotetaan ja miten köyhyyttä tulisi hoitaa (Saari 2017a, 10).

Erilaisten yksilöiden ja ryhmien ansaitsevuus onkin ihmisten silmissä erilaista (van Oorschot ja Roosma 2017, 13–14; van Oorschot 2006, 25). Eikä köyhien ihmisten jako ansaitseviin ja ansaitsemattomiin ole suinkaan uusi ilmiö (van Oorschot 2006, 23). Ansaitsevuu den pohdinta on kuitenkin tärkeää. Yksinkertaisimmillaan sosiaalietuuksista puhuttaessa ansaitsevuu della tarkoitetaan juuri sitä, kenen tulisi saada etuuksia ja miksi (van Oorschot 2000, 34). Kyseessä on moraalisesti latautunut käsite (Kallio & Niemelä 2017, 145). Ketkä ovat yhteiskuntamme avun arvoisia ja missä kulkee kohtuullisen tuen raja?

Yksittäiset puheenvuorot heijastelevat suurempaa asennemuutosta. Tavassa ajatella ja keskustella hyvinvointivaltiosta, julkisesta sektorista ja palveluita tai etuuksia käyttävistä henkilöistä on tapahtunut käänne 1980-luvun lopun jälkeen. (Julkunen 2001, 63.) Hyvinvointivaltiota tarkastellaan useammin taloudellisen kestävy yden näkökulmasta kuin kyvystään tuottaa sosiaalista hyvinvointia (Saari 2017b, 38). Esimerkiksi sosiaaliturvan tulee sosiaalisten oikeuksien turvaamisen sijaan palvella talouskasvua tai julkisen talouden tasapainoa (Julkunen 2001, 150). Samaan aikaan kun julkinen sektori on markkinaehtoistunut, on julkinen talous siirtynyt eräänlaiseen pysyvän niukkuuden aikaan. Muuttuneeseen asenneilmapiiriin liittyy myös yksilön valintoja ja vastuuta korostava retoriikka. Niukkuus ja arvoilmastonmuutos muokkaavat ja jopa kaventavat myös sosiaalityön toimintamahdollisuuksia sekä työntekijöiden hyvinvointia. (Mänttari van der Kuip 2015, 330.)

Suomalainen sosiaaliturva perustuu ensisijaisesti erilaisiin syyperusteisiin etuksiin, joita ovat esimerkiksi Kelan kansaneläke tai työmarkkinatuki. Syyperusteiset etuudet ovat jääneet

tasoltaan jälkeen yleisestä ansiokehityksestä 1990-luvulta alkaen ja eivät aina riitä yksinään turvaamaan ihmisarvoisen elämän edellytyksiä. Mukaan astuu siis toimeentulotuki, joka paikkaa perusturvan aukkoja. (Ahola & Hiilamo 2013, 11.) Kuitenkin myös toimeentulotuen taso on muiden perusturvaetuuksien tapaan kaukana siitä, mitä taso oli ennen 1990-luvun lamaa. Näin ollen yhä suurempi joukko ihmisiä elää yhä pidempään tai jopa pysyvästi hyvin pienillä tuloilla, alle köyhyysrajan. On esitetty, että perusturvaetuuksien heikkoon tilanteeseen puuttumattomuus voidaan itsessään nähdä yhteiskunnallisen solidaarisuusvajeen ilmentymänä. (Saari 2015, 97–98.) Toimeentulotuki on suomalaisen, universaaliksi hyvinvointivaltioksi kutsutun, etuusjärjestelmän erikoisuus viimesijaisuutensa ja tarkan tarveharkintaisuutensa vuoksi. Toimeentulotukea myönnettiin vuonna 2021 noin 288 000 kotitaloudelle, joissa asui noin 425 000 henkilöä. Näin ollen toimeentulotukea sai 7,7 prosenttia väestöstä. (THL 2022.)

Suomen talous on kohdannut erilaisia nousu- ja laskusuhdanteita läpi historiansa. Taloussuhdanteilla on aina vaikutuksensa hyvinvointivaltion rahoitukseen sekä asenneilmapiiriin (Larsen 2006, 75; Saari ym. 2017, 207). Keväällä 2020 alkanut koronakriisi sai jatkoa Ukrainan sodan aiheuttamien hyvin poikkeuksellisten talousvaikutusten sekä pakolaisuuden myötä. Nykyinen hallitus on toistaiseksi valinnut talouspolitiikassaan elvyttävän linjan, mutta jatkuuko se ikuisesti? Äänenpainot ovat kääntymässä siihen suuntaan, että kevään 2023 eduskuntavaaleissa oli hallituspohja mikä tahansa, menoleikkauksilta tuskin vältytään (Muhonen 2022).

Kohtaamisissa katutason byrokraattien kanssa yhteiskunnan hallinnollinen puoli tulee osaksi kansalaisten arkea. Sosiaalityöntekijän ammatti on tyypillinen esimerkki katutason byrokraatista. Etenkin julkisella sektorilla työskentelevät sosiaalityöntekijät ovat useimmiten suorassa kontaktissa asiakkaisiinsa, ja heillä on huomattavaa harkintavaltaa työnsä toteuttamisessa. (Lipsky 1980, 3.) Katutason byrokraattien työssään myöntämät etuudet tai langettamat sanktiot kietoutuvat osaksi asiakkaiden jokapäiväistä elämää (Lipsky 1980, 4). Viranomaisen asenteet voivat vaikuttaa näihin palveluihin ja kohtaamisiin. Asteet voivat näkyä asiakkaiden kohtelussa ja palvelun laadussa tai jopa pääsyssä etuuden tai palvelun piiriin. Lisäksi asenteet vaikuttavat siihen, keitä ryhmiä autetaan kaikkein aktiivisimmin tai millaisia ohjelmia viranomaiset tukevat tai millaista vaikuttamistyötä he tekevät. (Kallio & Kouvo 2015, 318.) Mikäli kansalaisten kohtaamiset viranomaisten kanssa ovat onnistuneita, vaikuttaa se osaltaan kansalaisten mielipiteisiin hyvinvointivaltiosta ja koko hyvinvointivaltion legitimitettiin (Kallio, Blomberg & Kroll 2011, 251–252).

Vaikka katutason byrokraatilla on harkintavaltaa työssään, tulevat työn reunaehdot kuitenkin ylempää. Toisaalta reunaehdot tulevat esimerkiksi resurssien ja lainsäädännön muodossa eritasoisilta päättäjiltä kuten vaikka eduskunnalta, ministeriöiltä tai 1.1.2023 alkaen hyvinvointialueiden päättäjiltä. Toisaalta taas katutason byrokraatin oma organisaatio ohjaa työskentelyä. (Lipsky 1980, 13.) Mitkään ohjeistukset eivät kuitenkaan poista harkintavaltaa täysin. Juuri laajan harkintavallan vuoksi työntekijän asenteet ja käsitykset eivät jää merkityksettömiksi käytännön työssä. (Blomberg, Kallio, Kroll ja Niemelä 2015, 324; Bolmberg, Kallio ja Kroll 2016, 310.)

Sosiaalityön kuten minkä tahansa katutason byrokraattina pidetyn ammatin erityispiirre on, etteivät heidän asiakkaansa useinkaan ole asiakkaina vapaaehtoisesti. Lisäksi sosiaalityön palvelulla on ikään kuin monopoliasema eikä asiakas voi kilpailuttaa palveluaan. Tämä asetelma luo jännitteen palveluun sillä palvelusta kieltäytymisen seuraukset olisivat asiakkaalle usein paljon suuremmat kuin työntekijälle. Päinvastoin esimerkiksi sosiaalityössä asiakasmäärien vähentäminen voi olla keskeinen tavoite eikä esimerkiksi negatiivinen asiakaspalaute välttämättä muuta toimintaa. Pahimmillaan tällainen valta-asema voi johtaa asiattomaan tai välinpitämättömään käytökseen asiakaskuntaa kohtaan. (Lipsky 1980, 54–56.)

Sosiaalityöntekijät ovat kuitenkin koulutettuja ammattilaisia, joiden tehtävä on puolustaa ihmisoikeuksia ja sosiaalisia oikeuksia tilanteessa kuin tilanteessa. Lisäksi rakenteellinen sosiaalityö on keskeinen osa tavoitteellista sosiaalityötä. Koulutus ohjaa ammattilaista tunnistamaan köyhyyden rakenteellisia syitä, toimimaan eettisesti ja turvaamaan asiakkaan oikeuksia, osallisuutta ja hyvinvointia. (Talentia 2022.)

Vaikka perustoimeentulotuki on vuodesta 2017 alkaen ollut Kansaneläkelaitoksen myöntämä etuus, on osa täydentävästä toimeentulotuesta ja ehkäisevä toimeentulotuki kokonaisuutena edelleen sosiaalitoimen myöntämä etuus. Täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen käsittely ja myöntäminen edellyttävät vielä enemmän tapauskohtaista harkintaa kuin Kelan myöntämä perustoimeentulotuki. Lisäksi monissa työtehtävissä, joissa voi työskennellä sosiaalityöntekijän pätevyydellä, on mahdollista olla tekemisissä toimeentulotuen asiakaskunnan kanssa, vaikka kyseisiin työtehtäviin ei kuuluisikaan toimeentulotuen käsittely. Asenteiden tutkiminen on tärkeää, koska hiipuneen talouskasvun ajassa syyperusteiset etuudet ovat leikkausten kohteena tai jäävät tasoltaan jälkeen elinkustannuksista. Näin ollen viimesijaisen turvan asiakasmäärät kasvavat. (Kallio & Niemelä 2017, 145.)

Tässä tutkielmassa ollaan kiinnostuneita siitä, millaisia asenteita sosiaalityöntekijöillä ja sosiaalityön opiskelijoilla on toimeentulotukea saavia henkilöitä kohtaan. Kuten edellä on todettu, asenteilla voidaan ajatella olevan monitahoisia seurauksia käytännön asiakastyössä ja rakenteellisessa sosiaalityössä. Sosiaalityön opiskelijat ovat tulevia ammattilaisia, joten mielenkiinto heidän asenteisiinsa on yhtä perusteltua kuin jo valmistuneiden sosiaalityöntekijöiden kohdalla. Vertailu näiden kahden ryhmän kesken on mielekästä siinä mielessä, että se mahdollistaa tarkastelun, onko ryhmien välillä merkittäviä eroja. Erilaisten ja erilaisissa asemassa työskentelevien viranomaisten asenteiden tutkimus on mielekästä, jotta olisi mahdollista ymmärtää paremmin niitä mekanismeja, joilla erilaiset asenteet muodostuvat (Kallio & Kouvo 2015, 331). Jo alalla olevat sosiaalityöntekijät ovat erilaisessa asemassa kuin vasta kouluttautuvat sosiaalityöntekijät. Lisää sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön opiskelijoiden erityispiirteistä asenteiden näkökulmasta esitellään myöhemmin tässä tutkielmassa. Aiheen tutkiminen on mielekästä myös siksi, että kyseessä on vain vähän tutkimuksellista huomiota saanut aihe. Sosiaalityöntekijöiden asenteita köyhyyteen, sosiaalietuuksien käyttäjiin tai työttömiin on tutkittu jonkin verran (ks. esim. Kallio & Kouvo 2015, 325; Blomberg ym. 2015, 331), mutta sosiaalityön opiskelijoiden osalta vastaava tutkimus on vähäistä etenkin suomalaisessa kontekstissa.

Seuraavaksi esitellään toimeentulotukea etuutena, etuuden historiaa ja eräänlaista paradigman muutosta Suomalaisessa yhteiskunnassa. Tämän jälkeen perehdytään tarkemmin toimeentulotukea saaviin henkilöihin ja toimeentulotuen asiakkuuden kytkökseen sosiaalityöhön. Kolmannessa luvussa jälkeen pohditaan ansaitsevuutta muun muassa CARIN-kriteeristöä käyttäen, jonka jälkeen tehdään katsaus aiempaan ansaitsevuustutkimukseen. Teoreettisen osion jälkeen raportoidaan tutkimusasetelma ja empiiriset tulokset.

2 Toimeentulotuki etuutena ja osana suomalaista sosiaaliturvajärjestelmää

2.1 Toimeentulotuki etuutena ja paradigman muutos

Toimeentulotuen historian voidaan nähdä ulottuvan esiteolliseen aikaan, jolloin kunnat ja seurakunnat huolehtivat kaikkein köyhimpien taloudellisesta tuesta erilaisin köyhäinhoidon menetelmin ja myös suoraan rahallisin avustuksin (Korpela, Heinonen, Laatu, Raittila & Ylikännö 2020, 9). Vuonna 1956 säädettiin huoltoavusta osana 1950-luvulla tapahtunutta hyvinvointivaltion rakentamisprosessia. 1900-luvulla kehittyivät myös useat niin sanotut syyperusteiset sosiaaliturvaetuudet turvaamaan esimerkiksi vanhuuden tai sairauden aiheuttamaa tulonmenetystä. Yksi esimerkki tällaisesta syyperusteisesta etuudesta on kansaneläke vuodelta 1937. (Korpela ym. 2020; STM 2021.) Jo huoltoapu poikkesi aikanaan muista syyperusteisista etuuksista siten, että huoltoapuun sisältyi sosiaalihuollon elementtejä ja huoltoapu täydensi muita etuuksia sekä huomioi etuuden saajan yksilöllisiä tilanteita (Korpela ym. 2020, 9).

1980-luku oli Suomessa talouskasvun aikaa ja suomalaista sosiaaliturvaa kehitettiin monilta osin (STM 2021). Vuonna 1984 huoltoapu muuttui toimeentulotueksi. Toimeentulotuki erosi aiemmasta huoltoavusta esimerkiksi siten, että etuudelle määriteltiin kansallinen vähimmäistaso ja etuuden subjektiivista oikeutta korostettiin. Jälkimmäisen oli osaltaan tarkoitus vähentää sellaisia leimaavia ja kontrolloivia piirteitä, joita huoltoapuun liitettiin. Kuitenkin toimeentulotuen tarpeella nähtiin olevan yhteys erilaiseen huono-osaisuuteen ja sosiaalipalveluiden tarpeeseen. Tätä kautta etuuden maksatus jäi kuntien sosiaalitoimien vastuulle. (Korpela ym. 2020, 9–10.) Harkinnanvaraisuus ja viimesijaisuus on määrittänyt etuuden luonnetta kuitenkin läpi historian.

Tänä päivänä toimeentulotuki on edelleen Suomalaisen etuusjärjestelmän erikoisuus juuri viimesijaisuutensa ja tarkan tarveharkintaisuutensa vuoksi. Moderni toimeentulotuki koostuu kolmesta osasta, jotka ovat perustoimeentulotuki, täydentävä toimeentulotuki ja ehkäisevä toimeentulotuki (Kela 2022a). Esittelen seuraavaksi lyhyesti nykyisen perustoimeentulotuen sisällön ja jatkan sen jälkeen toimeentulotuen vaiheiden kuvausta. Myöhemmin tekstissä esittelen myös toimeentulotuen muut osat.

Oikeus toimeentulotukeen juontaa Suomen perustuslain 19§, jossa määritellään oikeus sosiaaliturvaan, toisin sanoen ihmisarvoisen elämän edellyttämään turvaan ja välttämättömään toimeentuloon (Suomen perustuslaki 11.6.1999/791). Toimeentulotuen tarkoitus on määritelty laissa toimeentulotuesta. Ensimmäinen pykälä mukailee perustuslakia kuvaten toimeentulotuen tarkoitukseksi ihmisarvoisen elämän kannalta välttämättömän toimeentulon turvaamisen todeten kuitenkin samalla, että kyseessä on viimesijainen taloudellinen tuki. Viimesijaisuus ilmenee myös toimeentulotukilain toisessa pykälässä, jossa määritellään tuensaajan oikeudet ja velvollisuudet. Oikeuden etuuteen muodostaa tuen tarve, jos muita toimeentulotuen mahdollisuuksia kuten esimerkiksi työtä, varallisuutta, perheen avustusta tai muita etuuksia ei ole. Velvollisuuksia korostetaan kuvaamalla, että jokaisella on velvollisuus huolehtia omasta ja esimerkiksi lastensa elatuksesta. (Laki toimeentulotuesta 30.12.1997/1412.)

Yksinkertaisimmillaan perustoimeentulotuki on yksilön tai perheen tulojen ja menojen välinen erotus. Perustoimeentulotuen määräytymisperusteita voi hahmottaa siten, että tukisumma koostuu sekä perusosasta että muista perusmenoista. Perusosan suuruus on riippuvainen esimerkiksi henkilön iästä ja perhekoonpanosta. Yksinasuvan henkilön perusosan suuruus oli vuonna 2022 514,82 euroa. Perusosalla tulee kattaa monia jokapäiväisiä kuluja kuten esimerkiksi ravinto, vaatetus, hygienia, puhelin- ja tietoliikennekulut sekä joukkoliikenteen kulut. (Kela 2022b.) Perusosaan kuuluvista menoista ei ole tapana pyytää asiakkaalta menotositteita tai laskuja eikä viranomaisen kontrolloi sitä, miten asiakas perusosansa käyttää (Kuivalainen & Saikku 2013, 152). Perusosan lisäksi perustoimeentulotuen määrään vaikuttavat niin sanonut muut perusmenot, joista asiakkaan on esitettävä tositteita. Tällaisia kuluja ovat esimerkiksi vuokra, sähkö, vesi, reseptilääkkeet ja julkisen terveydenhuollon menot. Tietyissä tilanteissa muita perusmenoja on mahdollista kohtuullistaa. (Kela 2022b; Kela 2022c.)

Vaikka perustoimeentulotuen riittävyyden tarkastelu ei ole tämän tutkielman aihe, on tämän tutkielman kannalta oleellista hahmottaa köyhyyttä, jota perustoimeentulotuen varassa elävät henkilöt kokevat. Esimerkiksi vuonna 2019 pienituloisuuden raja oli 1280 euroa kuukaudessa, mikäli pienituloinen määritellään siten, että tulot ovat 60 prosenttia mediaanitulosta. Viitebudjeteissa taas tarkastellaan elinkustannuksia konkreettisten välttämättömien hyödykkeiden ja näiden hyödykkeiden hintojen kautta. Viitebudjetin perusteella esimerkiksi henkilö, joka on alle 45-vuotias mies Turun kokoisessa kaupungissa, tarvitsisi kohtuulliseen elämään 1375 euroa kuukaudessa. (Lehtinen 2021.) Työmarkkinatuella, asumistuella ja

toimeentulotuella Turun kokoisessa kaupungissa vuokralla asuvalla henkilöllä olisi käytössään 1054,82 euroa kuukaudessa (Kela 2022b; Kela 2022c). Voidaan todeta, että ero esimerkiksi yleisesti määriteltyihin pienituloisiin tai viitebudjettiin, on merkittävä.

Perustoimeentulotuki on luonteeltaan viimesijainen etuus. Tämä tarkoittaa sitä, että perustoimeentulotuen laskelmaan huomioidaan yksilön tai perheen kaikki muut tulot ja mahdollinen varallisuus. Tuloja voivat olla esimerkiksi palkkatulot, etuudet, veronpalautukset tai sukulaisten avustukset. Varallisuudeksi taas katsotaan tilivarallisuuden lisäksi erilaisia sijoituksia tai sellaista kiinteää omaisuutta, joka ei ole välttämätöntä yksilön tai perheen toimeentulon tai omatoimisen selviytymisen turvaamiseksi. (Kela 2023.) Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi erilaiset talletukset tai vaikka auto tai kesämökki voidaan edellyttää myymään pois. Tai mikäli asiakas vapaaehtoisesti myy jotakin omaisuuttaan vähentää se heti etuutta, jolloin asiakkaalle ei jää liikkumavaraa parantaa omaa tilannettaan taloudellisesti. Samoin on mahdollisten yksityishenkilöiden avustusten kohdalla. Käsittelyn yhteydessä tarkistetaan hakijan tiliote, mikä on poikkeuksellinen menettely verrattuna muihin etuuksiin ja erikoinen kurkistus hakijan yksityisyyteen.

Sosiaalityöntekijät näkevät, että taloudellista tilannetta ei voi irrottaa asiakkaan kokonaistilanteesta. Etenkin pienituloisilla taloustilanne on keskeinen osa arjen sujuvuutta. Taloudellisten seikkojen selvittämisen kautta kulkee suurin väylä asiakkaan kokonaistilanteen ja elämänhallinnan selvittämiseen. Sosiaalityöhön on klassisesti liitetty tuen ja kontrollin tasapaino, mikä korostuu taloudellisia etuuksia jaettaessa. Erityisesti juuri tämä henkilökohtainen tiliotteen tarkastaminen on ollut toimeentulotuen käsittelyssä väylä tarkkailla asiakkaan elämänhallintaa ja nostaa näitä asioita keskustelun alle. (Kuivalainen & Saikku 2013, 157–158.) Näkyväthän tiliotteelta useimmiten kortti- ja verkkomaksujen yleistettyä niin uhkapelaaminen, alkoholiostot kuin vuokran maksut tai maksamattomuus.

Toimeentulotuki harkinnanvaraisena etuutena puolustaa paikkansa etuusjärjestelmässämme sillä, että universaalein etuuksin ei ole mahdollista vastata kaikkiin niihin tilanteisiin, joita elämä tuo vastaan. Etuusjärjestelmässä on väkisinkin aukkoja, joita on paikattava. Yksilölle on kuitenkin sekä taloudellisesti että henkisesti kuormittavaa, jos tämä paikkaus tapahtuu etenkin pitkittyneesti toimeentulotuen kautta. (Niemi 2008, 73–74.) Toimeentulotukea voimakkaasti tarveharkintaisena etuutena on perinteisesti kritisoitu juuri sen työläästä ja byrokraattisesta käsittelyprosessista, joka on hakijalle leimaava. Lisäksi voidaan pohtia sitä, millaisen ongelman tarveharkintaisuus tuo kannustinajattelusta katsottuna. Jos asiakkaan

täytyy tehdä itsestään tarvitseva ja realisoida kaikki omistamansa eikä säästäväisyydestä palkita, voi tämä paradoksaalisesti lisätä tukiriippuvuutta. (Julkunen 2001, 229–230.)

Tultaessa 1990-luvulle Suomea kohtasi syvä lama, valtava talouskriisi ja massatyöttömyys. Massatyöttömyys lisäsi toimeentulotuen asiakasmääriä 1990-luvun alussa. Lisäksi laman aikana tehtiin sekä suoria etuusleikkauksia että etuuksien indeksikorotusten poistoja, jotka ovat omalta osaltaan lisänneet toimeentulotuen asiakasmääriä sekä pitkällä että lyhyellä aikavälillä tarkasteltuna. (Korpela ym. 2020, 10.) 1990-luvun voi nähdä käännekohtana suomalaisen hyvinvointivaltion historiassa (ks. Varjonen 2021 ja Julkunen 2001). Laman jälkeinen aika aina nykyhetkeen asti on ollut jatkuvaa painetta hyvinvointivaltion supistamiselle (Varjonen 2021, 43). Käänteentekevää muutosta julkiseen talouteen ei ole näköpiirissä.

On esitetty, että 1990-luvun talouskriisi toimi mahdollisuutena suuremmalle reformille, jonka ennusmerkkejä oli ilmassa jo aiemmin 1980-luvun loppupuoliskolla. Tavassa ajatella ja keskustella hyvinvointivaltiosta, julkisesta sektorista ja palveluita tai etuuksia käyttävistä henkilöistä tapahtui käänne. (Julkunen 2001, 63.) Sosiaaliturvan tulee sosiaalisten oikeuksien turvaamisen sijaan palvella talouskasvua tai julkisen talouden tasapainoa (Julkunen 2001, 150).

Suomen poliittiseen keskustelukulttuuriin tuli tuolloin mukaan ajatus työmarkkinoille aktivoinnista ja etuuksien työhön kannustavan luonteen välttämättömyydestä (Varjonen 2021, 45–46; Korpela ym. 2020, 10–11). Aktivointipolitiikka on vaikuttanut toimeentulotuen asiakkaisiin kahtalaisesti. Toisaalta työttömyysetuuksiin lisätyt sanktiot ovat lisänneet toimeentulotuen tarvisijoiden määrää. Toisaalta myös toimeentulotuen tarvitseminen johtaa yksilöön kohdistuviin aktivointitoimenpiteisiin. Esimerkiksi vuodelta 1996 on peräisin mahdollisuus alentaa toimeentulotuen perusosaa, jos hakija kieltäytyy tarjotusta työstä. (Korpela ym. 2020, 10–11.)

Vuodelta 1996 on myös toimeentulotuen saajien toistaiseksi rikkomaton ennätys. Tuolloin toimeentulotukea sai 349 589 kotitaloutta (Sotkanetin tulostaulukko, Toimeentulotukea saaneet kotitaloudet vuoden aikana yhteensä) ja henkilömääränä laskettuna toimeentulotuki kosketti tuolloin yli 600 000 suomalaista (Kauppinen, Moisio & Mukkila 2013, 39).

Toimeentulotuen saajien määrä on taittunut ennätysvuodesta laskuun vuoteen 2009 asti, mutta ei ole enää koskaan alittanut 1990-luvun talouskriisiä edeltäviä lukemia, vaan toimeentulotuen saajien määrä on jäänyt korkealle tasolle (Kauppinen ym. 2013, 39). Pitkäaikaisesti

toimeentulotukea saavien henkilöiden määrä ei juuri muuttunut vuosina 1996–2010, mikä lisäsi toimeentulotuen reaalimenoja (Kauppinen ym. 2013, 39).

On esitetty, että 2000-luvulla on ollut niin sanottu sosiaalipolitiikan kylmä kausi. Keskusteluun tuli mukaan käsite sosiaaliturvariippuvuus. Suomessa oli merkkejä kilpailukyvyn hiipumisesta ja moni ongelma huipentui 2008 talouskriisiin. (Saari 2017a, 22–23.) Tämä kriisi antoi mahdollisuuden jatkaa aktivointipolitiikan tiellä. 2015 työnsä aloittaneella hallituksella oli edessään kasautuneiden ongelmien ratkaisuja, joita hoidettiin esim. menoleikkauksin. Lisää ihmisiä putosi viimesijaisen sosiaaliturvan piiriin. (Saari 2017a, 22–23.) Korkea työttömyys nähdään yhä keskeisenä riskinä hyvinvointivaltiolle. Suomen kaltaisesta kehittyvästä maasta on vuosikymmenten mittaan hävinnyt runsaasti sellaisia työtehtäviä, joihin ei vaadita koulutusta. Tämä vaikeuttaa työttömyyden hoitoa. Tänä päivänä on kuitenkin tyypillistä, että sosiaalietuudet voidaan nähdä passivoivina ja sosiaalista syrjäytymistä aiheuttavina. Työmarkkinapolitiikassa keskitytään paljolti työnhakijaa aktivoiviin toimenpiteisiin. (Varjonen 2021.)

Toimeentulotuki etuutena on toiminut 1990-luvun talouskriisin vuosien jälkeen kahtalaisesti. Toisaalta se edelleen palvelee lain tarkoittamalla tavalla tilapäisenä tukena kriisitilanteissa osalle asiakkaista, mutta osalle asiakkaista se on muodostunut pitkäaikaiseksi, vuosia tai jopa vuosikymmeniä, kestäväksi tulonlähteeksi. Pitkittyneeseen asiakkuuteen ovat erityisessä riskissä etenkin nuoret toimeentulotuen asiakkaat sekä pitkäaikaistyöttömät. Etenkin suurissa kaupungeissa asuvat henkilöt, jotka saavat jotakin Kelan maksamaa vähimmäisetuutta ja asumistukea, joutuvat tyypillisesti hakemaan toimeentulotukea kattaakseen edes pelkät asumiskulunsa. (Kauppinen ym. 2013, 52–53.) Syyperusteiset etuudet ovat jääneet tasoltaan jälkeen yleisestä ansiokehityksestä indeksijäädysten vuoksi (Ahola & Hiilamo 2013, 11).

2010-luvulle tultaessa oli jo tyypillistä, että kunnalliset sosiaalitoimistot olivat eriyttäneet toimeentulotuen normitetun osan (nykyisin perustoimeentulotuki) käsittelyä pois sosiaalityöntekijöiltä etuuskäsittelijöille, joilla ei ollut sosiaalialan koulutusta. Tämän mallin taustalla oli mm. tehokkuusajattelun iskostuminen julkishallintoon, laki toimeentulotuen käsittelystä seitsemässä arkipäivässä, toimeentulotuen hakijamäärien jääminen korkealle tasolle lamavuosien jälkeen sekä pula sosiaalityöntekijöistä ja kuntien resurssipula. (Saikku & Kuivalainen 2013, 142–144.)

Kuntien järjestely toimeentulotuen suhteen aiheutti sitä, että tiettyjen asiakasryhmien sosiaalihuollollisesta palvelusta oltiin huolissaan ja kunnat kehittivät erilaisia tapoja, joilla

etuuskäsittelijät voivat tunnistaa ja ohjata huolta herättävät asiakkaat sosiaalityön piriin. Kuitenkin jo tuolloin joissain kunnissa sosiaalityöntekijöiden tavoittaminen oli vaikeaa tai asiakkaiden motivointi tapaamisiin haastavaa. Nähtiin kuitenkin, että samassa organisaatiossa sosiaalityö professiona tai tiimimuotoinen työskentely moniammatillisessa tiimissä ohjasi vertikaalisesti etuuskäsittelijöiden harkintaa paikoin hyvin tiukastikin. (Saikku & Kuivalainen 2013, 142–144.) Sosiaalityöntekijät käyttivät perustoimeentulotukea enemmän työvälineenään toimeentulotuen muita osia kuten täydentävää ja ehkäisevää toimeentulotukea.

Täydentävä toimeentulotuki perustuu perustoimeentulotukea vahvemmin työntekijän harkintaan. Toimeentulotuen myöntämisen ollessa vielä kuntien vastuulla osassa kuntia etuuskäsittelijät eivät saaneet myöntää täydentävää toimeentulotukea tai saivat myöntää sitä vain rajatusti. Laajempi harkinta haluttiin jättää sosiaalityöntekijöille ja täydentävää toimeentulotukea käytettiin myös osana asiakassuunnitelmaan kirjattuja toimenpiteitä. Osana asiakassuunnitelmaa täydentävä toimeentulotuki toimi erityisesti lain tarkoituksen mukaan asiakkaan itsenäisen selviytymisen tukena, jolloin työntekijä saattoi käyttää tukea eräänlaisena kannustimena asiakkaan aktiivisuudesta. Lisäksi sosiaalityöntekijät kuvailevat, että täydentävän toimeentulotuen tavallisia käyttökohteita ovat olleet pitkäaikaisesta asiakkuudesta aiheutuvan köyhyyden lievittäminen tukemalla taloudellisesti erityisten menojen osuessa kohdalle tai lasten harrastusmenojen tukeminen. (Kuivalainen & Saikku 2013, 158–164.) Tilapäisen tuen taustalla on sosiaalityöntekijöiden ymmärrys siitä, että pitkään toimeentulotuella eläminen on todella vaikeaa ja siihen on saatava silloin tällöin helpotusta. Lasten harrastusten tukeminen liittyy ajatukseen ylisukupolvisen huono-osaisuuden ehkäisystä.

Ehkäisevä toimeentulotuki on täydentävän toimeentulotuen tapaan vahvasti harkinnanvarainen etuus. Täydentävään toimeentulotukeen verrattuna keskeisimmät erot ovat, että ehkäisevää toimeentulotukea voi saada, vaikka ei olisi oikeutettu perustoimeentulotukeen. Lisäksi ehkäisevä toimeentulotuki on ollut kunnissa määrärahasidonnainen etuus, mikä rajoittaa etuuden käyttöä. Näin ollen etuuden myöntö on ollut tavallista rajata sosiaalityöntekijöille ja joissain kunnissa on voitu edellyttää, että sosiaalityöntekijä hyväksyttää päätöksensä vielä esihenkilöllään. (Kuivalainen & Saikku 2013, 166–167.)

Laki antaa kunnille suhteellisen vapaat kädet päättää ehkäisevän toimeentulotuen käytöstä. Tutkittaessa ehkäisevän toimeentulotuen käyttöä, on nähtävissä, että ehkäisevän tuen käyttö painottuu erilaisten kriisitilanteiden hoitamiseen sen sijaan, että kriisejä pystyttäisiin

ennaltaehkäisemään tai että tukea myönnettäisiin muutoin asiakkaan tilannetta ennalta edistäviin toimenpiteisiin esimerkiksi opiskelun tai työllistymisen näkökulmasta. Hyvin tyypillistä on maksaa vuokratarkasteja ehkäisevällä toimeentulotuella ja ehkäistä siten asiakkaan häätö ja asunnottomuus. Sosiaalityöntekijöiden mielipiteet ehkäisevän toimeentulotuen käytöstä ovat jakautuneita ja erityisen ongelmallisena nähdään se, mikäli samoille asiakkaille maksetaan tukea useasti samoihin käyttötarkoituksiin eikä asiakkaan tilannetta saada parannettua kokonaisvaltaisemmin. (Kuivalainen & Saikku 2013, 168–172 ja 181.)

Vuonna 2013 Jyrki Kataisen hallitus teki päätöksen asiassa, joka oli noussut esille aika ajoin läpi modernin toimeentulotuen historia. Perustoimeentulotuki siirrettiin Kelan käsiteltäväksi ja maksettavaksi vuoden 2017 alusta alkaen. (Varjonen 2020, 30.) Keskeisin motiivi Kela-siirrolle oli taloudellisten säästöjen tavoittelu sillä, vaikka huolia etuuden käytön lisääntymisestä oli, niin Kelan uskottiin olevan niin tehokas byrokratiassaan, että käsittelykustannukset alittavat mahdollisesti lisääntyvät etuusmenot. Inhimillinen puolikin puolsi siirtoa, sillä Kelan uskottiin vähentävän etuuden alikäyttöä juuri poistamalla etuuden käyttöön liittyvää häpeää. Tunnustettiin se tosiasia, että etuuden luonne oli muuttunut kuten edellä on jo mainittu ja hakemista haluttiin jossain määrin helpottaa ja yksinkertaistaa. Alikäytönkin uskottiin aiheuttavan välillisiä kuluja yhteiskunnalle. (Varjonen 2020, 50–52.) Tilastoissa näkyy selvä muutos. Kun vuonna 2016 toimeentulotukea sai 260 927 kotitaloutta niin ensimmäisenä toimintavuotenaan 2017 Kela myönsi etuutta 303 821 kotitaloudelle (Sotkanetin tulostaulukko, Perustoimeentulotukea vuoden aikana saaneet kotitaloudet).

Huolta oli joidenkin asiakkaiden selviytymistä ilman tiivistä kytköstä sosiaalityöhön, mutta kun tosiasia oli sekin, että kunnissakin etuuskäsittely oli jo usein eriytetty, niin vasta-argumentit olivat vähissä. Ratkaisuna oli, että Kelan ja sosiaalitoimen yhteistyötä tiivistetään. (Varjonen 2020, 50–52.) Näin toimeentulotuen normitettu osa eli nykyisin perustoimeentulotuki siirtyi vuoden 2017 alussa Kelaan. Toimeentulotukilakia muutettiin siten, että osa täydentävän toimeentulotuen menoista kuten esim. vuokratarkasteet siirtyivät myös Kelan käsittelyyn. Kuitenkin edelleen täydentävä toimeentulotuki ja ehkäisevä toimeentulotuki ovat olleet kuntien sosiaalitoimien käsiteltävinä 31.12.2022 asti ja siirtyneet tämän jälkeen hyvinvointialueiden vastuulle. Näin ollen osa toimeentulotuen asiakkaista asioi edelleen sekä Kelan että oman hyvinvointialueensa sosiaalityön palveluissa.

Kelan etuutenakaan perustoimeentulotuki ei ole harkinnasta vapaa. Vaikka Kelassa on käsittelijöille kattavat ohjeet toimeentulotuen käsittelyyn, on näistä ohjeista tunnistettu

lukuisia harkintaa vaativia tilanteita (Laatu, Airio & Mattila 2020, 121). Toimeentulotuki etuutena ei ole sellainen, jota olisi mahdollista koskaan ohjeistaa yleispätevästi. Asiakkaan kokonaistilanteeseen tulee aina perehtyä. Juuri toimeentulotuen erityislaatuisuus etuuksien joukossa ja se, ettei sitä haluttu ymmärtää oli yksi niistä syistä, miksi Kela-siirto johti kaaokseen siirron alkuvaiheessa keväällä 2017. Käsittely ruuhkautui pahasti ja asiakkaat joutuivat odottamaan yli lain määrääjän tarpeellista etuuttaan. Muita syitäkin oli kuten esimerkiksi uudistuksen nopea valmistelu, suuri kokoluokka ja henkilöstön hävytön alimitoitus kustannussäästöjen nimissä. Tätä epäonnistumista on pureksittu auki runsaasti ja korvauksia on maksettu asiakkaille 4,7 miljoonaa euroa. (Heinonen & Laatu 2020b, 60–62.)

Toimeentulotuen käsittely Kelassa on erilaista kuin se oli kunnallisissa sosiaalitomissa, vaikka etuuskäsittelyn trendi olikin rantautunut kuntiin jo vuosia Kela siirtoa aiemmin. Näin on muun muassa siksi, että Kelan ratkaisutyö on täysin eriytetty asiakaspalvelusta, ratkaisija harvoin käsittelee saman asiakkaan asiaa toista kertaa, asiakkaan selontekovelvollisuutta on vähennetty ja asiointi on siirtynyt pitkälti sähköisiin kanaviin. Tällä voi olla hyvätkin puolensa sillä käsittely voi olla tällöin neutraalimpaa asiakasta kohtaan ja käsittelijälle vähemmän kuormittavaa henkisesti. (Heinonen & Laatu 2020a, 270.) Edellä mainittuun liittyen, voidaan pohtia, käytetäänkö Kelassa harkintaa kuntia hataramman tiedon pohjalta. Käsittely voi myös ottaa paljon aikaa, jos asiakas on tuntematon ja hänen asiansa ei ole yksinkertainen. On merkkejä siitä, että Kela-siirto on jakanut toimeentulotuen asiakkaita kahteen leiriin, jossa vain taloudellista tukea tarvitsevat asiakkaat hyötyvät sähköisestä asioinnista ja sen mukanaan tuomasta helppoudesta. Toiseen leiriin kuuluvat paljon tukea tai palveluita tarvitsevat asiakkaat, joiden palvelutarve tai asiakas itse hukkuu byrokratian rattaisiin eikä osaa sieltä omin avuin ulos. (Laatu ym. 2020, 145.)

Kelassa ratkaisutyötä ohjaavat tehokkuuden vaatimukset ja erilaiset suoritettavuudet. Nämä tavoitteet eivät ole kannustaneet Kelan käsittelijöitä huolellisuuteen tai laatuun käsittelytyössään. Käsittelijöiden keskuudessa ei ole havaittu samanlaista arvo- ja tietopohjaa kuin sosiaalialan ammattilaisten keskuudessa. Tällainen arvo- ja tietopohja suojelisi sekä asiakkaan oikeuksia että työntekijää erilaisilta manageristisilta vaatimuksilta. Onkin ehdotettu, että Kelaan perustettaisiin sosiaalityön asiantuntijajyksiköitä harkinnan tueksi samaan tapaan kuin Kelassa jo toimii asiantuntijalääkäreitä. (Heinonen & Laatu 2020a, 271.)

Niukkuus tai ainakin niukkuuspuhe on jäänyt keskuuteemme, vaikka talouskriisit tulevat ja menevät. Suomessa ei ole luovuttu täysin universalismista hyvinvointipalvelujen

tuottamisessa, mutta jos asiaa katsoo tarkemmin, voi huomata useampia merkkejä siitä, että järjestelmä on siirtynyt pikkuhiljaa tarveharkintaisempaan suuntaan. Selkeimpänä merkkinä ovat juuri etuuksien tasoleikkaukset, erilaiset omavastuuajat ja etuuden saajien tarkempi valikointi, jolloin toimeentulotuen saajien määrä on jäänyt pysyvästi korkealle tasolle. Tiukka tarveharkinta on laajennettu myös tiettyihin palveluihin ja palveluissakin mietitään ”tuotto-panos -suhdetta” asiakkaita valikoitaessa. (Julkunen 2001, 231–232.) Näin oli jo toimeentulotuen ollessa kuntien vastuulla, että oli olemassa tärkeysjärjestyslistoja siitä, minkä asiakasryhmien on tärkeintä päästä tapaamaan sosiaalityöntekijää (Saikku & Kuivalainen 2013, 123–125).

On tavallista, että kolmas sektori paikkaa sosiaalihuollon palveluja ja tarveharkintaisiin etuuksiin on lisätty vastikkeellisuutta. (Julkunen 2001, 231–232.) Tämän edellä mainitun voi nähdä tietynlaisena takapakkina ja paluuna köyhäinhoidon aikaan. Universaalinen hyvinvointivaltion on todettu poistavan tehokkaimmin köyhyyttä ja tuottavan parhaiten hyvinvointia (Julkunen 2001, 229), vaikka se joutuukin puolustamaan paikkaansa.

2.2 Toimeentulotukea saavat henkilöt

Seuraavassa pyritään kuvamaan sitä, mitkä ihmisryhmät tyypillisesti saavat toimeentulotukea sekä mitkä syyt johtavat toimeentulotuen käyttöön. Tilastotietoa toimeentulotuen asiakaskunnasta julkaistaan vuosittain ja lisäksi Suomen kuusi suurinta kuntaa julkaisevat vuosittain aikuissosiaalityötä ja toimeentulotukea käsittelevän raportin. Tilastotietoa syvällisempi tarkastelu tai tutkimustieto on valitettavan vähäistä (Hannikainen-Ingman, Kuivalainen & Sallila 2013, 109). Toivottavaa olisi myös, että olisi löydettävissä tuoreempaa tutkimusta kuin 2010-luvulla tehty tutkimus. Voidaan pohtia, liittyykö tämän tutkimuksen kannalta relevantin toimeentulotukeen liittyvän tutkimuksen hiljentymisen siihen, että vuonna 2014 tuli hallituksen päätös toimeentulotuen Kela-siirrosta. Joka tapauksessa, kun yhdistellään 2010-luvun aiempaa tutkimusta ajantasaisempiin raportteihin ja tilastotietoon, voidaan kuitenkin saada kattava ja relevantti kuva keskeisistä toimeentulotuen asiakasryhmistä sekä asiakkuuteen johtaneista syistä.

Edellä on todettu, että toimeentulotuella on eräänlainen kaksoisrooli. Osalle etuuden saajista toimeentulotuki edustaa lain tarkoittamaa tilapäistä tukea, mutta osalle tuen käyttäjistä taas toimeentulotuki on pitkäaikainen tulonlähde (Kauppinen ym. 2013, 52–53). Seuraavaksi tarkastellaan toimeentulotuen saajien määrää sekä asiakaskunnan rakennetta ja asiakkuudelle

tai sen pitkittymiselle altistavia tekijöitä. Lisäksi kuvataan lyhyesti niitä hyvinvointipuutteita, joita osalle toimeentulotuen asiakaskunnasta kasaantuu.

Toimeentulotuen tutkiminen ei ole yksiselitteistä. Toimeentuloturvaan liittyvän tutkimuksen haasteena on monimuotoinen tilastotieto ja se, ettei käsitteitä ole määritelty tarkkarajaisesti. (Surakka, Pyykkönen, Myrskylä & Saari 2017, 155–156.) Todettakoon kuitenkin, että toimeentulotukea myönnettiin vuonna 2021 noin 288 000 kotitaloudelle, joissa asui noin 425 000 henkilöä. Näin ollen toimeentulotukea sai 7,7 prosenttia väestöstä. Valtaosa tuesta kohdistui 18–64-vuotiaaseen väestöön eli niin sanotusti työikäiseen väestöön. (THL 2022.) Yli 65-vuotiaiden osuus toimeentulotuen asiakkaiden joukossa on vähäistä (Sotkanetin tulostaulukko, Toimeentulotukea saaneet 65 vuotta täyttäneet, % vastaavan ikäisestä väestöstä).

Toimeentulotukeen liittyvissä tilastoissa ja tutkimuksissa on tapana eritellä toimeentulotukea pitkään ja lyhyen aikaa hakeneet henkilöt toisistaan. Pitkäaikaisasiakkaita tarkastelemalla voidaan ajatella tavoitettavan paremmin todellista köyhyyskuvaa verrattuna kaikkien toimeentulotukiasiakkaiden tarkasteluun. Pitkittänyt työttömyys ja pelkän sosiaaliturvan varassa eläminen ovat riskitekijöitä syrjäytymiselle. Syrjäytyminen voi muuttua ylisukupolviseksi, mikä lisää pitkäaikaisen toimeentuloturvan käytön ongelmallisuutta etenkin lapsiperheissä. (Hallituksen esitys eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi 164/2014.) Pitkäaikaisesti eli 10–12 kk vuodessa tukea saaneita oli lähes kolmannes kun taas 1-3kk tukea sai noin 38 prosenttia. Keskimäärin tukea saatiin noin kuuden kuukauden ajan. (THL 2022.)

Yhden hengen kotitaloudet edustavat hyvin suurta ryhmää toimeentulotukea saavista henkilöistä (Haataja 2013, 50). Kolme neljäsosaa toimeentulotuesta maksettiin vuonna 2021 yhden hengen taloudessa asuville henkilöille, joista miehiä oli 45,8 prosenttia. (THL 2022.) Kun yhden aikuisen talous turvautuu toimeentulotukeen, on syy yleisimmin työttömyys tai lomautus (Haataja 2013, 38). Työmarkkinatukea tai peruspäivärahaa toimeentulotuen rinnalla sai vuonna 2021 noin 38 prosenttia toimeentulotuen saajista (THL 2022). Tyypillisesti toimeentulotukea hakeva yhden hengen kotitalous asuu vuokralla (Haataja 2013, 43). Onkin esitetty, että osa toimeentuloturvamenoista olisi aiheellista tilastoida asumistukimenoiksi, sillä juuri perusturvan jälkeen jääminen esimerkiksi vuokramenojen noususta on vaikuttanut toimeentulotuen menoihin (Surakka ym. 2017, 155–156).

Vuonna 2021 nuoria eli 18–24-vuotiaita toimeentulotuensaajia oli noin 71000 (THL 2022). Yleisimmin nuori hakee toimeentulotukea, mikäli hän asuu yhden hengen taloudessa ja on jäänyt työttömäksi tai lomautettu. Nuoret miehet hakevat nuoria naisia useammin toimeentulotukea työttömyyden tai lomautuksen perusteella. Työttömien jälkeen seuraavaksi yleisin ryhmä nuorten toimeentulotuen hakijoissa ovat yhden hengen taloudessa asuvat opiskelijat. (Ylikännö 2013, 58–60.) Lisää nuoruuden erityispiirteistä toimeentulotuen asiakkuudessa esitellään myöhemmin.

Yksinhuoltajien osuus toimeentulotuen asiakkaista vuonna 2021 oli noin 11 prosenttia ja lapsiperheiden noin 7 prosenttia. (THL 2022.) Lapsiköyhyys tarkoittaa niiden lasten osuutta väestöstä, jotka asuvat sellaisissa perheissä, joiden tulot jäävät suhteellisen köyhyysrajan alapuolelle. Lapsiperheissä köyhyys näkyy arjen kuormituksen kasvuna ja heijastuu monin tavoin lasten hyvinvointiin. Hyvinvoinnin puutteet kasautuvat helposti ja riskinä on ylisukupolvinen köyhyys sekä huono-osaisuus. (Salmi 2020.)

Maahanmuuttajien sosiaaliturvan käyttöä on tarpeen ansaitsevuuteen liittyvässä tekstissä käsitellä erikseen, sillä maahanmuuttajien sosiaaliturvan käytöstä on tullut jatkuva osa julkista keskustelua maahanmuuton lisääntymisen myötä (Tervola & Verho 2013, 71). Maahanmuuttajat ovat myös merkittävät ryhmä toimeentulotuen hakijoiden joukossa. Vuonna 2010 Helsingin väestöstä 8,2 prosenttia oli maahanmuuttajia, kun taas Helsingin kaupungin toimeentulotuen menoista 27 prosenttia kohdistui maahanmuuttajille. (Tervola & Verho 2013, 73.) Niin maahanmuuttajilla kuin kantaväestölläkin syy toimeentulotuen hakemiseen on yleisimmin työttömyys. Samoin näitä ryhmiä yhdistää vuokra-asumisen yleisyys. Maahanmuuttajien asiakkuuksissa erityispiirteenä on se, että lapsiperheitä on enemmän kuin kantaväestön toimeentulotuen asiakkuuksissa. (Tervola & Verho 2013, 81.) Koska toimeentulotuen määrä perustuu osittain perhekokoon, isompi ruokakunta vaikuttaa tukisummaan (Tervola & Verho 2013, 80).

Vaikka maahanmuuttajien toimeentuloturvan käyttö suhteessa kantaväestöön voidaan nähdä suurena, eri maista saapuneiden maahanmuuttajaryhmien välillä on havaittu huomattavia eroja etuuksien käytössä (Tervola & Verho 2013, 73). On havaittu, että etenkin sellaisista maista, joista Suomeen tyypillisesti saavutaan pakolaisstatuksella (esim. jotkut Afrikan tai Lähi-idän valtiot), muuttaneiden joukossa toimeentulotuen käyttö on suurta. Tätä mahdollisesti selittää pitkä kotoutumisprosessi ja työmarkkinoille pääsyn vaikeus. (Tervola & Verho 2013, 84.)

Pitkäaikainen toimeentuloturvan asiakkuus, eli 10–12 kk vuoden aikana, pitkittyy helposti entisestään. On esitetty, että eläke on yhtä todennäköinen syy päästä pois toimeentuloturvan piiristä kuin työllistyminen. (Surakka ym. 2017, 175–176.) Monelle pitkäaikaiselle asiakkaalle tukea maksetaan useita vuosia ennen kuin asiakas esimerkiksi juuri eläkepäätöksen myötä vapautuu asiakkuudestaan. Toimeentulotuen osuus 2010-luvun lopulla on ollut kaikista sosiaalimenoista vain noin prosentti, mutta tästä summasta taas noin 75 prosenttia kohdistuu juuri pitkäaikaisiin toimeentuloturvan asiakkaisiin. Jos kuitenkin tarkastellaan myös niiden muiden palveluiden ja etuuksien kustannuksia, joita pitkäaikainen toimeentulotuen tarve yhteiskunnalle aiheuttaa, on kustannusvaikutus merkittävämpi. (Saari 2017a, 25.)

Nuoremmilla toimeentuloturvan asiakkailla työllistyminen on ikääntyneempiä todennäköisempää. Ikääntynyt on kuitenkin tässä kohtaa huono termi, sillä 43-vuotta on käännepeite, jonka jälkeen eläköityminen on jo työllistymistä todennäköisempi ulospääsy toimeentuloturvan asiakkuudesta. (Surakka ym. 2017, 175–176.)

Yksi huolenaihe ovat myös niin sanotut tulottomat asiakkaat toimeentulotuen saajien joukossa. Toimeentuloturvan hakijoiden joukossa on henkilöitä, joilla ei ole lainkaan ensisijaista etuutta eli he ovat niin sanotusti tulottomia. 23 prosenttia pitkäaikaisesti toimeentulotukea hakeneista yksinasuvista miehistä ja 13 prosenttia pitkäaikaisesti toimeentulotukea hakeneista yksinasuvista naisista ei ollut käytössään muuta tuloa kuin toimeentulotuki. Tällainen tilanne kertoo osaltaan syrjäytymisestä tai eräänlaisesta väliinputoamisesta etuusjärjestelmästä ja tilanteesta ulospääsy voi olla hyvin vaikeaa. (Haataja 2013, 41.) Tulottomien määrä on lisääntynyt etenkin nuorten hakijoiden joukossa. Tämän ilmiön taustalla ovat osaltaan työvoimapolitiikan muutokset, jotka ovat heikentäneet nuorten oikeutta saada työttömyysetuuksia. (Surakka ym. 2017, 181.)

Toimeentulotuen asiakkaat eivät ole yhtenäinen ryhmä, mikä on syytä pitää mielessä toimeentulotuen asiakaskunnasta keskusteltaessa. Voi olla niin, että etenkin lyhytaikaisesti toimeentulotukea käyttävillä asiakkailla erilaiset ongelmat eivät ole kasautuneet eikä toimeentulotuen käyttöön liity muita sosiaalisia ongelmia. Myöskään toimeentulotuen pitkäaikaisasiakkuudella ei ole suoraa korrelaatiota huono-osaisuuteen ja syrjäytymiseen, vaan asiakaskunnan elämäntilanteet ja esimerkiksi tukiverkostot vaihtelevat huomattavasti. (Hannikainen-Ingman ym. 2013, 91.)

Huono-osaisuudella voidaan viitata esimerkiksi valtaväestöstä poikkeavaan elintasoon, elämänlaatuun tai elintapoihin. Kaikkia viimesijaisen perusturvan varassa edes pitkäaikaisesti eläviä henkilöitä ei ole syytä pitää huono-osaisina, koska esimerkiksi juuri suuret asumiskustannukset aiheuttava usein yksinään perustoimeentuloturvan tarvetta. Selvää on kuitenkin sekin, että pitkäaikainen riippuvuus viimesijaisesta sosiaaliturvasta liittyy toisinaan yhteen huono-osaisuuden kanssa. (Saari 2017a, 26.) Toimeentulotuen asiakkaiden moninaisuuden ymmärtäminen on olennaista sosiaalisen etäisyyden ja sitä kautta ansaitsevuuden näkökulmasta. Osa toimeentulotuen asiakkaista kuuluu selkeämmin sosiaalisen etäisyyden näkökulmasta meihin, kun taas jotkin asiakkaat on helppo kategorisoida ryhmään muut. Lisäksi on runsaasti asiakkaita, jotka ovat näiden kahden ääripään välillä. (Saari 2017a, 26.)

Kuitenkin kun verrataan toimeentulotuen asiakkaita muuhun väestöön, saadaan kuva siitä, että toimeentulotuen asiakkaiden elämänlaatu on monilta osin muuta väestöä alhaisempi. Selvää on, että taloudellinen niukkuus, välttämättömyyksistä kuten esimerkiksi lääkkeitä tinkiminen ja maksuvaikeudet sekä velkaantuminen ovat toimeentulotuen asiakkailla muuta väestöä yleisempää. Lisäksi kuitenkin toimeentulotuen asiakkaat ovat esimerkiksi yksinäisempiä ja osallistuvat erilaisiin yhteisöllisen toiminnan muotoihin kuin muu väestö. Heidän henkinen hyvinvointinsa on siinä määrin muuta väestöä heikompa, että heitä voidaan pitää psyykkisen sairastumisen riskiryhmänä. Lisäksi sairastavuus on yleisempää myös silloin kun tarkastellaan fyysisiä sairauksia. (Hannikainen-Ingman ym. 2013, 106.) Huomionarvoista on kuitenkin, että valtaosa toimeentulotuen asiakkaista kokee elämänlaatunsa hyväksi (Hannikainen-Ingman ym. 2013, 101).

2.3 Sosiaalityö ja toimeentulotuen asiakkaat

Se missä nämä toimeentulotuen kytkökset laajempaan huono-osaisuuteen näkyvät, ovat sosiaalitoimistot ja erityisesti aikuissosiaalityön kenttä. Toimeentuloturvan ja sosiaalipalveluiden lainsäädäntö luo aikuissosiaalityöhön tiettyä jännittyneisyyttä. Toisaalta sosiaalityöntekijöiden odotetaan aktivoivan asiakkaita ja toisaalta tarjoavan heille tukea ja palveluita. (Suonio, Kainulainen, Gävert, Väisänen & Saari 2017, 259–260.)

Vaikka perustoimeentulotuki käsitellään tänä päivänä Kelalla, ei kytkös toimeentulotuen ja sosiaalityön välillä ole hävinnyt. Tavallisin syy hakeutua aikuissosiaalityön palveluiden piiriin on edelleen taloudelliset ongelmat. Tällöin on useimmiten kyse siitä, että Kelan etuudet eivät riitä asiakkaan välttämättömiin menoihin. On kuitenkin havaittu, että pelkkä taloudellinen tuki

harvoin ratkaisee asiakkaan ongelmia ainakaan pitkäjänteisesti, vaan tarvitaan muita tukitoimia. Kunnissa on kehitelty esimerkiksi taloussosiaalityötä ja sosiaalista luototusta. Käytössä on myös välitystilipalvelu ja erilaiset sosiaalityön menetelmät. (Kuusikko-työryhmän Aikuissosiaalityön asiantuntijatyöryhmä 2020, 32; Suonio ym. 2017, 266.)

Aikuissosiaalityön asiakkaista iso osa on pitkäaikaistyöttömiä, joilla yhdistyvät sekä taloudelliset että sosiaaliset ongelmat. He hyötyisivät sekä sosiaalityön tuesta että taloudellisesta tuesta. On tunnustettu, että asiakaskunnalla on erityisiä työllistymisen esteitä kuten osaamispuutteita tai riippuvuus- tai terveysongelmia. (Kuusikko-työryhmän Aikuissosiaalityön asiantuntijatyöryhmä 2020, 8–9.) Lisäksi on havaittu, että resilienssi on puutteellista osalla aikuissosiaalityön asiakkaista. Kaikki edellä mainittu johtaa helposti siihen, että toimeentulotuella olevista asiakkaista osa sinnittelee eteenpäin päivästä toiseen. Lisäksi he saattavat vetäytyä ja eristäytyä eivätkä näe ulospääsyä tilanteestaan. (Suonio ym. 2017, 267.)

Tiedetään, että toimeentulotuen asiakkailla on muuhun väestöön verrattuna enemmän lääkkeitä ja lääkekorvausoikeuksia, mikä kertoo toimeentulotuen asiakkaiden sairastavan enemmän. Yksiselitteistä ei kuitenkaan ole, onko sairastaminen kalliina lääkekuluineen syy toimeentulotuen tarpeelle vai sairastuttaako pitkittynyt toimeentulotuen tarve. Erityisen merkittävät ero lääkeostoissa ja lääkekorvausoikeuksissa tulee sellaisten lääkkeiden kohdalla, joita käytetään mielenterveysongelmien hoitoon. Tämä ei koske kuitenkaan kaikkein vakavimpien psykiatristen sairauksien hoitoon tarkoitettuja lääkkeitä. Yksi selitysmalli tällaiselle tilanteelle on se, että kaikkein vakavimmat psykiatriset sairaudet oikeuttavat järjestelmässämme esimerkiksi eläkkeeseen ja asianmukaisiin palveluihin. Sen sijaan ei niin tarkkarajaiset mielensairaudet ja riippuvuussairaudet kyllä vievät henkilön työkyvyn ja toimintakyvyn, mutta palvelujärjestelmä ei taivu niiden kuntouttamiseen, jolloin vaihtoehdoksi jää pitkäaikainen toimeentulotuen asiakkuus. (Aaltonen, Lekander, Ahola & Hiilamo 2018, 330.)

Mitä tulee nuorten toimeentulotukiasiakkaiden ansaitsevuuteen, niin oman nuoruutensa jo ohittaneet saattavat mielellään ajatella nuoruutta elämänvaiheena, jota leimaa huolettomuus hyvässä ja pahassa. Näin ollen esimerkiksi nuoren toimeentulotuen asiakkuuteen voi liittyä korostetusti ajatuksia helpon elämän tavoittelusta ja tarpeesta ryhdistäytyä tilanteen korjaamiseksi. (Ylikännö 2013, 54.) Työmarkkinapolitiikassa on näkynyt erityishuomion antaminen sille, että nuoret kiinnittyisivät koulutukseen ja työhön ja päinvastoin huoli siitä,

että näin ei tapahdu. Tarjolla on ollut niin sanotusti sekä keppiä (sanktioita etuuksissa) että porkkanaa (nuorisotakuu). (ks. esim. Laki toimeentulotuesta annetun lain 10§ muuttamisesta 1004/201; Laki työttömyysturvalain muuttamisesta 1001/201; Eduskunta 2014.) Nuoruus on ohimenevä vaihe, mutta kaikki ongelmat eivät välttämättä ole. Esimerkiksi juuri toimeentulotukiasiakkuuden aiheuttama syrjäytymisriski tulisi ottaa vakavasti sillä ratkaisemattomat ongelmat voivat seurata pitkälle aikuisuuteen. (Ylikännö 2013, 54.)

Tutkittaessa sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä toimeentuloturvan asiakkuuden pitkittymisen taustalla olevista tekijöistä, sosiaalityöntekijät tunnistavat, että osa etenkin nuorista asiakkaista ei ole saanut muuta mallia elämälleen kuin perusturvan varassa eläminen. Tällöin puhutaan ylisukupolvisesta huono-osaisuudesta. On esitetty, että osa näistä nuorista asiakkaista pitää sosiaaliturvaa itsestään selvänä ja heidän muutosmotivaationsa voi olla heikko. Tilanteeseen liittyy joissain tapauksissa myös päihde- ja mielenterveysongelmia. (Suonio ym. 2017, 268–269.) Vuonna 2020 noin kymmenesosalla 23–33-vuotiaista oli maksuhäiriömerkintä. Maksuhäiriöiden määrällä voidaan tarkastella ylivelkaantumista. Maksuhäiriö vaikeuttaa merkittävästi henkilön elämää. On todettu, että maksuhäiriömerkinnän riskiä nuoruudessa lisäävät esimerkiksi vanhempien toimeentuloturvan pitkäaikainen asiakkuus, nuoren oma toimeentuloturvan asiakkuus sekä nuoren mielenterveysongelmat sekä koulupudokkuus. Maksuhäiriömerkinnän havaittiin olevan useimmiten pitkään jatkuneiden ongelmien seurausta. (Hiilamo, Keski-Säntti, Kääriälä & Hiilamo 2021.) Voidaan siis todeta, että nuorillakin toimeentuloturvan käytön syyt ovat moninaiset, mutta osalle kyseessä on ylisukupolvinen tai muuten pitkään jatkunut huono-osaisuus. Lisäksi toimeentuloturvan käyttö etenkin pitkäaikaisesti altistaa nuoria monenlaiselle huono-osaisuudelle.

Sosiaalityöntekijät pyrkivät auttamaan pitkäaikaisia toimeentulotuen asiakkaita sekä taloudellisesti että ohjaamaan heitä eteenpäin erilaisiin tukipalveluihin. Lisäksi sosiaalityöntekijät ylläpitävät toivoa ja herättelevät muutosmotivaatiota. Etenkin tilanteissa, joissa asiakasta rajoittaa yhtä aikaa moni eri ongelma, palvelujärjestelmän haasteet tulevat näkyviksi sosiaalityössä. Sosiaalityöntekijöiden taloudellisella tuella on harkintavaltaa rajaavat raamit. Lisäksi erilaisissa palveluissa on aikarajoja, palvelun saamisen ehtoja tai pitkiä jonoja. Oikea-aikaisuus olisi palvelujen kohdentamisessa usein tärkeää. (Suonio ym. 2017, 275–276.)

Sosiaalityö on vaativa ja valitettavan usein myös henkisesti kuormittava ammatti. Kuormitus syntyy muun muassa työmäärästä ja ristiriitaisista odotuksista: sosiaalityön arvot eivät aina kohtaa organisaation velvoitteiden tai mahdollisuuksien kanssa. (Blomberg, Kallio, Kroll & Saarinen 2014, 2089–2090.) Ilmiön taustalla on julkisen talouden kroonistunut niukkuus sekä sosiaalityöhönkin iskostuneet tehokkuus- ja säästöpainet (Mänttari van der-Kuip 2015, 331). Suomalaiset sosiaalityöntekijät kokevat pohjoismaisia kollegoitaan huomattavasti useammin työssään roolikonflikteja sekä kokemusta liiasta työmäärästä. Etenkin nuoret sosiaalityöntekijät ja toimeentuloturvan parissa työskentelevät sosiaalityöntekijät sekä julkisen sektorin sosiaalityöntekijät kokevat usein rooliristiriitoja ja työmäärän liialliseksi. (Blomberg ym. 2014, 2099.) Varsinkin sosiaaliturvan parissa tehtävässä sosiaalityössä on valitettavan usein suuret asiakasmäärät, riittämättömät budjetit sekä rajalliset mahdollisuudet vastata asiakkaiden tarpeisiin (Blomberg ym. 2014, 2102). Suomessa etenkin aikuissosiaalityössä tehdään paljon toimeentuloturvaan liittyvää työskentelyä. Aikuissosiaalityössä ei ole henkilöstömitoitusta ja on arvioitu, että yhdellä sosiaalityöntekijällä voi olla noin 100 asiakasta. Pätevistä sosiaalityöntekijöistä on kaikkialla pulaa, mutta myös alan sisäistä kilpailua esiintyy. Tässä sisäisessä kilpailussa aikuissosiaalityö menestyy kehnosti, sillä työ on vaativaa, mutta palkka usein muita sosiaalityön tehtäviä alhaisempi. (Kuusikko-työryhmän Aikuissosiaalityön asiantuntijatyöryhmä 2020, 10–11.)

Aikuissosiaalityössä on tavoitteena, että kaikille uusille asiakkaille tehtäisiin palvelutarpeen arvio sekä niille vanhoille asiakkaille, joilla ei vielä ole sellaista. Lisäksi palvelutarpeen arvio tulisi päivittää noin vuoden välein tai jatkaa tarvittaessa asiakassuunnitelmaan ja moniammatillisen palvelukokonaisuuden kokoamiseksi asiakkaalle. (Kuusikko-työryhmän Aikuissosiaalityön asiantuntijatyöryhmä 2020, 13.) Palvelutarpeen arvioon liittyvä prosessi on määritelty sosiaalihuoltolaissa. Palvelutarpeen arvio tulisi tehdä kaikille sosiaalihuollon tarpeessa oleville asiakkaille, ellei suunnitelman teko ole ilmeisen tarpeetonta esimerkiksi kun kyseessä on vain tilapäinen neuvonta tai ohjaus. Palvelutarpeen arvio on nimensä mukaisesti dokumentti niistä moniammatillista palveluista ja tukitoimista, joita asiakas tarvitsee tai joihin hän on oikeutettu elämäntilanteensa vuoksi. Palvelutarpeen arvio on keskeinen dokumentti tavoitteellisen ja suunnitelmallisen sosiaalityön kannalta. (Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301).

Kuitenkin esimerkiksi vuonna 2019 Turussa tehtiin 397 palvelutarpeen arviota ja 1009 asiakassuunnitelmaa kun taas täydentävää toimeentulotukea myönnettiin 2025 kotitaloudelle

ja ehkäisevää toimeentulotukea 1603 kotitaloudelle (Kuusikko-työryhmän Aikuissosiaalityön asiantuntijatyöryhmä 2020, 31). Ottamatta kantaa siihen pidetäänkö esimerkiksi Turussa pelkkää toimeentulotuen hakemista perusteena palvelutarpeen arvion tekemiselle, voidaan pohtia, onko toimeentulotuen asiakkailta tarpeeksi mahdollisuuksia sosiaalipalveluihin. Kuitenkin jo edellä on todettu, että taloudelliset ongelmat aikuissosiaalityön kontekstissa linkittyvät muihinkin ongelmiin. Edellä olevan esimerkin kautta voidaan pohtia sosiaalityöntekijöiden mahdollisuutta tavoitteellisen ja alan arvojen mukaisen sosiaalityön toteuttamiseen.

Krooninen stressi ja työuupumus voi vaikuttaa negatiivisesti asenteisiin asiakaskuntaa kohtaan. On eräänlainen psykologinen suojamekanismi nähdä asiakkaat epäinhimillisinä eikä kaltaisenaan tunteet ja tarpeet omaamina ihmisinä, kun on itse kuormittunut ja kokee riittämättömyyttä siitä, ettei pysty tehokkaasti auttamaan. Tällöin voi olla helpompi turvautua ajatukseen, että asiakkaat ovat itse aiheuttaneet omat ongelmansa. Henkinen etäisyyden ottaminen suojaa, mutta tuloksena on empatian väheneminen. (Blomberg ym. 2014, 2093–2094.) On todettu, että etenkin rooliristiriitojen kokeminen työssä on yhteydessä negatiivisiin asenteisiin asiakkaita kohtaan (Blomberg ym. 2014, 2103).

Sosiaalityö ei ole pelkästään stressaavaa vaan pahimmillaan jopa vaarallista. Sosiaalityö on työväkivallan kokemisen suhteen riskiammatti (Piispa & Hulkko 2009). Yleisin väkivallan muoto on erilainen sanallinen uhkailu tai asiaton käytös, mutta myös työntekijöiden fyysistä koskemattomuutta loukataan asiakkaiden toimesta (Talentia 2016). On selvää, että erilaisen väkivallan kokeminen työssä uhkaa työntekijän hyvinvointia. Pohdittavaksi jää, miten runsaat negatiiviset kokemukset muokkaavat työntekijän näkemyksiä asiakaskunnasta. Kaikkia ei ole aina helppo auttaa. Autettavan asenne tai kiitollisuus onkin yksi myös tutkimuksessa havaittu ansaitsevuutta määrittelevä tekijä (van Oorschot & Roosma 2017, 13–14). Seuraavassa kappaleessa tarkastellaan perusteellisemmin ansaitsevuutta ja siihen kytkeytyviä tekijöitä.

3 Ansaitsevuus ja asenteet

3.1 Ansaitsevuus ja siihen kytkeytyvät tekijät

Ansaitsevuus sanana tulee verbistä ansaita, jonka Kielitoimiston sanakirja määrittelee kahtalaisesti. Ensinnä ansaita viittaa esimerkiksi työllä ansaittuihin tuloihin (synonyymi tienata). Toisaalta ansaitsemisella viitataan tilanteisiin, joissa saadaan osakseen jotakin oman työnsä tai toimintansa johdosta, ollaan jonkin arvoinen tai saadaan oikeutetusti ja kohtuudella jotakin osakseen. (Kielitoimiston sanakirja 2022.) Kahden viimeisen määrittelyn voi ajatella olevan ansaitsevuutta sosiaalitieteiden kontekstissa. Ketkä ovat yhteiskunnan avun arvoisia tai oikeutettuja sosiaaliturvaan sekä missä kulkee kohtuullisen tuen raja?

Sosiaalietuuksista puhuttaessa ansaitsevuudella tarkoitetaan yksinkertaisimmillaan sitä, kenen tulisi saada etuuksia ja miksi (van Oorschot 2000, 34). Kyseessä on moraalisesti latautunut käsite (Kallio & Niemelä 2017, 145). Köyhien ihmisten jakolinjalla ansaitseviin tai kunniallisiin köyhiin ja ansaitsemattomiin tai kunnianttomisiin köyhiin on pitkä historia, joka juontaa juurensa ainakin köyhäinhoidolliseen aikaan asti (van Oorschot 2006, 23). On myös esitetty, että ihmisyyhteisöissä ulossulkemisella olisi jopa evolutiivinen perusta. Ihmiselle olisi näin ollen muiden kädellisten nisäkkäiden tapaan lajityypillistä auttaa vain ydinryhmäänsä kuuluvia jäseniä. Ulossuljetut taas vahvistaisivat ydinjoukon yhteenkuuluvuutta. (Saari 2015, 106 ref. Dunbar 2014.)

Seuraavassa tarkastellaan ansaitsevuuskäsitysten universaalia luonnetta, ansaitsevuuden tarkasteluun luotua CARIN-kriteeristöä sekä pohditaan lyhyesti sitä, mitä haasteita voi liittyä siihen, jos eri ryhmien välillä nähdään eroja ansaitsevuudessa. Lisäksi pohditaan tiivistetysti instituution ja taloussuhdanteiden vaikutusta ansaitsevuuteen sekä sitä, voiko yksilön tai ryhmien ansaitsevuus olla muuttuva.

Coughlin oli ensimmäisiä tutkijoita, joka 1980-luvun alussa tarkasteli julkista mielipidettä etuuksien käyttäjistä. Hän havaitsi, että moderneissa, läntisissä hyvinvointivaltioissa on läpi vuosikymmenten ollut kutakuinkin samanlainen sosiaalinen järjestys etuuksien käyttäjistä. Korkeimmalla tässä järjestyksessä ovat vanhukset ja seuraavina sairaat sekä vammaiset, joiden jälkeen tulevat apua tarvitsevat lapsiperheet. Pohjimmaisena ovat työttömät tai erilaisten harkinnanvaraisten tukien käyttäjät. Coughlinin mallia kutsutaan nimellä “Universal dimension of support” ja malli on saanut tukea useista tuoreimmistakin tutkimuksista mukaan lukien suomalainen tutkimus. (van Oorschot 2006, 25 ref. Coughlin

1980.) Sittemmin järjestyksen pahanpohjimmaisiksi ovat tulleet maahanmuuttajat. Tämä universaali järjestys on nähtävissä myös siinä historiallisessa, kronologisessa jatkumossa, jossa etuusjärjestelmiä on kehitetty ympäri Eurooppaa (van Oorschot 2006, 25). Esimerkiksi Suomessa kansaneläke oli ensimmäinen universaali sosiaaliturvaetus, jonka maksaminen alkoi 1939 (Moilanen 2017).

Historia näkyy edelleen sosiaaliturvajärjestelmissä ympäri Eurooppaa. Eri etuusryhmillä on edelleen merkittäviä eroja esimerkiksi etuuden saavutettavuudessa, etuuksien kestossa, etuuksien tasossa sekä erilaisissa vastavuoroisuuden vaatimuksissa. (van Oorschot 2006, 23.) Usein esimerkiksi vanhuuden tai vammaisuuden perusteella maksettavat eläkkeet ovat voimassa toistaiseksi eivätkä juurikaan leimaa tuen saajaa (van Oorschot & Roosma 2017, 7). Esimerkiksi Suomessa lapsilisän hakumenettely on hyvin kevyt ja kesto on automaattisesti 17 vuotta. Samoin vanhuseläkkeet myönnetään lähtökohtaisesti hakijan loppuiksi. Perustoimeentulotuki taas tulee lähtökohtaisesti hakea kerran kuukaudessa ja kuten edellä on todettu hakuprosessi voi olla raskas. Lisäksi erilaiset sanktiot etuuden hakijalle ovat mahdollisia kuten edellä on jo käsitelty.

Wim van Oorschot on kehittänyt ansaitsevuuden tutkimista ja mittaamista varten CARIN-kriteeristön. CARIN-kriteeristö tarkastelee ansaitsevuutta viideltä eri osa-alueelta, jotka ovat kontrolli (*eng. control*), asenne (*eng. attitude*), vastavuoroisuus (*eng. reciprocity*), identiteetti (*eng. identity*) ja tarve (*eng. need*). Näiden kriteerien avulla on mahdollista selittää tarkemmin niitä tekijöitä, joiden perustella ihmiset suosivat joitakin ryhmiä, kun taas toiset ryhmät nähdään vähemmän ansaitsevina. (van Oorschot 2000, 36.)

Ensimmäinen kriteeri CARIN-kriteeristössä on control over neediness, jolla viitataan siihen, että mikäli yksilön nähdään aiheuttaneen itse oman tuentarpeensa, hänen ansaitsevuutensa heikkenee tai jopa häviää kokonaan. Vastaavasti, jos avuntarpeeseen ei nähdä vaikutusmahdollisuuksia, on ansaitsevuus suurempi. Toinen kriteeri on attitude, jonka voi ymmärtää siten, että yksilön asenteella, miellyttävyydellä tai kiitollisuudella on vaikutusta hänen ansaitsevuuteensa muiden silmissä. Kolmantena kriteerinä toimii reciprocity.

Vastavuoroisuuteen liittyvä ansaitsevuus merkitsee sitä, että sellaiset henkilöt, jotka ovat jo antaneet oman panoksensa yhteiskunnalle, ansaitsevat saada apua sitä tarvitessaan.

Vastavuoroisuuden kriteerissä painoarvoa saavat myös yksilöt, jotka todennäköisesti tulevat tekemään oman panoksensa, vaikka eivät olisi sitä vielä tehneetkään. Identity kriteerinä viittaa eräänlaiseen samaistumiseen. Sellaiset ihmiset, joiden koetaan tavalla tai toisella olevan

lähellä itseä, nähdään ansaitsevina. Vastakohtana toimivat yksilöt tai ryhmät, joiden tilanne tai avun tarve tuntuu tavalla tai toisella etäiseltä. Viimeinen kriteeri on need eli tarve. Kriteeri viittaa siihen, että todellinen ja suuri tarve lisää ansaitsevuutta. Epäilykset avuntarpeen todellisesta luonteesta heikentävät ansaitsevuutta. (van Oorschot & Roosma 2017, 13–14.)

Vanhukset ovat sellainen ryhmä, jonka kautta on helppo hahmottaa CARIN-kriteeristön aspekteja. Vanhukset nähdään useimmiten ansaitsevina. Tämän ryhmän ansaitsevuuteen vaikuttaa positiivisesti se, että kontrollin näkökulmasta, he eivät ole itse aiheuttaneet avuntarvettaan. Ikääntyminen on väistämätöntä. Identiteetin näkökulmasta ikäihmisten katsotaan kuuluvan useimmiten meihin, mikä lisää heidän ansaitsevuuttaan. Mitä tulee asenteisiin, niin ikäihmisiin liitetään mielikuvia vaatimattomuudesta ja kiitollisuudesta. Vastavuoroisuuden näkökulmasta on myös helppo hahmottaa ikääntyneiden ansaitsevuutta; useimmat ikäihmiset ovat jo vuosikymmeniä maksaneet veroja, joilla nykyinen hyvinvointivaltio on rakennettu. (Kallio & Kouvo 2015, 317.)

Työttömät ovat monessa Euroopan maassa sellainen ryhmä, jonka ansaitsevuus on jatkuvan tarkastelun alla. Työttömyysetuuksiin on usein sisäänrakennettu elementtejä, jotka kyseenalaistavat hakijan työhalukkuutta kuten erilaiset velvoitteet ja sanktiot. Työttömiin itseensä liitetään myös negatiivisia stereotypioita kuten laiskuutta ja itsekurin puutetta. (van Oorschot & Roosma 2017, 12.) On tyypillistä, että työttömyysetuudenhakija joutuu toistuvasti perustelemaan tarvettaan etuudelle (van Oorschot & Roosma 2017, 14). Suomessa myös perustoimeentulotuessa on käytössä erilaisia sanktioita työttömiä etuuden hakijoita kohtaan ja kuten aiemmin on todettu, iso osa toimeentulotuen asiakkaista on työttömiä. Eurooppalainen tutkimus on osoittanut, että mielikuvat etuuksien käyttäjistä vaikuttavat etuuksien samaan tukeen. Näin ollen esimerkiksi työttömiin kohdistuvat negatiiviset mielikuvat ja työttömän työhalujen ja työmoraalin kyseenalaistaminen on ongelmallista ansaitsevuuden näkökulmasta. (van Oorschot 2006, 25.)

Työttömien rinnalle ansaitsevuuden arvojärjestyksessä ovat tulleet maahanmuuttajat, joiden oikeutta etuuksiin ja palveluihin kyseenalaistetaan julkisessa keskustelussa (van Oorschot & Roosma 2017, 12). On jopa esitetty, että maahanmuutto voi uhata hyvinvointipalveluiden kannatusta. Näin siksi, että CARIN-kriteeristöllä tarkasteltuna maahanmuuttajia ei välttämättä nähdä ansaitsevina. Identiteetti kriteerin mukaan heidän ei välttämättä nähdä kuuluvan meihin, vaan muihin. Heidän voidaan nähdä itse aiheuttaneen avun tarpeensa eikä heidän vastavuoroisuuttaan hyvinvointipalvelujen tuottamiseen ole helppo hahmottaa. Lisäksi heihin

voidaan kohdistaa kohtuuttomia odotuksia esimerkiksi kiitollisesta asenteesta avun vastineeksi. (Larsen 2006, 49; van Oorschot 2006, 38.)

Oli asiakasryhmä mikä tahansa, on havaittu, että universaalit etuudet saavat lähtökohtaisesti laajempaa kannatusta kuin hyvin selektiiviset ja harkinnanvaraiset etuudet. Näin voi olla esimerkiksi siksi, että suuri- ja keskituloiset ihmiset voivat itsekin hyötyä enemmän universaaleista etuuksista. (van Oorschot & Roosma 2017, 8.) Kuten jo edellä on todettu suomalaisessa sosiaaliturvajärjestelmässä toimeentulotuki edustaa tällaista hyvin selektiivistä, harkinnanvaraista ja viimesijaista etuutta.

Viimesijaiseen ja harkinnanvaraiseen etuuteen turvautuminen voidaan nähdä osoituksena siitä, että yksilö on kyvytön huolehtimaan omasta toimeentulostaan, jolloin hän rikkooräänlaista normia yksilön vastuusta. Harkinnanvaraisten etuuksien hakuprosessi pitää sisällään usein paljon erilaisia sääntöjä ja mitä enemmän on sääntöjä, sitä helpommin niitä on mahdollista venyttää tai rikkoa. Näin ollen tällaisten etuuksien käyttäjiin on helpompi yhdistää mielikuvia kyseenalaisesta etuuksien käytöstä. Harkinnanvaraisia etuuksia ei myöskään ole aina yksinkertaista ymmärtää oikeutena vaan näitä etuuksia hahmotetaan eräänlaisena hyväntekeväisyytenä, jolloin niiden hakemiseen ja vastaanottamiseen liittyy aivan erilaista leimaa ja häpeää kuin universaaleihin etuuksiin. (van Oorschot & Roosma 2017, 10.) Lisäksi mahdollinen epäluottamus harkinnanvaraisia etuuksia jakaviin järjestelmiin tai viranomaisiin heikentävät harkinnanvaraisten etuuksien kannatusta. (van Oorschot & Roosma 2017, 9.)

Vahvasti selektiiviset etuudet ja palvelut ovat ongelmallisia myös etuuksien ja palveluiden kehittämisen näkökulmasta. Kun valtaväestöllä ei ole intressiä huolehtia näiden etuuksien ja palveluiden tasosta ja toimivuudesta, on vaarana, että laatu heikkenee. (Larsen 2006, 54.) On esitetty, että Suomi on pohjimmiltaan hierarkinen yhteiskunta, jossa ylimmän ja alimman portaan kansalaisen elintasossa ja elintavoissa on huomattava ero. Yhteiskunnallisista eroista puhuttaessa mukaan astuvat myös solidaarisuusvajeen sekä empatiakuilun käsitteet. Solidaarisuusvaje viittaa tilanteeseen, jossa hyvinvoiva väestönosa ei ole kiinnostunut rahoittamaan sellaisia etuuksia tai palveluita, joista se ei itse hyödy. Karkeimmillaan tämä viittaa tilanteeseen, jossa hyvätuloinen väestönosa suojautuu omilta riskeiltään erilaisin vakuutuksin eikä luota vain verovaroihin tuotettuihin tukiin ja palveluihin. Empatiakuilulla taas tarkoitetaan tilannetta, jossa myötätunto huono-osaisia kohtaan puuttuu juuri ansaitsevuus-, tai tässä tapauksessa ansaitsemattomuusnäkemysten kautta. Huono-osaiset

nähdään eri tavoin vastuussa omasta tilanteestaan ja sitä kautta he eivät ansaitse yhteiskunnan apua. Näiden kahden edellä mainitun mekanismin kautta on selitetty esimerkiksi sitä, miksi poliittinen tahto perusturvaetuuksien tason nostoon on puuttunut jo reilun kolmenkymmenen vuoden ajan. (Saari 2015, 94–97.) Suomalaisesta järjestelmästä käytetään edelleen termiä universaali hyvinvointivaltio. Monilta osin suomalaiset etuudet ja palvelut vastaavatkin universalismin määritelmää (Larsen 2006, 52), mutta viime vuosikymmenten kehityskulku on huolestuttava.

Selektiiviset etuudet ja palvelut sekä ansaitsevuuden näkökulmasta vahva jako meihin ja muihin, tarvitseviin ja kiittämättömiin, voi aiheuttaa ikään kuin noidankehän. Ryhmän ulkopuolisiksi, kiittämättömiksi ja tarvitseviksi leimatut voivat alkaa toimia itseään toteuttavina ennustuksina ja korostaa käytöksellään rooliaan ikään kuin ulkopuolisena ja muodostaa esimerkiksi erilaisia alakulttuureja. (Larsen 2006, 53.) Edellä on todettu, että etenkin toimeentulotuki on kannustavuuden näkökulmasta hankala etuus, sillä yksilön on ikään kuin tehtävä itsestään toistuvasti tarvitseva etuutta saadakseen. Mahdollisten lisätulojen vaikutus etuuteen on tiukkaa eikä etuus mahdollista esimerkiksi lainkaan säästämistä tai olemassa olevien säästöjen ylläpitoa. (Julkunen 2001, 229–230.) Tästä näkökulmasta minkäänlainen elintason parannus, varautuminen kriiseihin tai investoinnit omaan hyvinvointiin tai tulevaisuuteen ovat toimeentulotuen asiakkaille erittäin hankalia. Voidaankin kysyä, minkälaisen noidankehän juuri toimeentulotuki muodostaa etuutta etenkin pitkään käyttäville ihmisille? Toimeentulotuen asiakkaiden työmoraalia tai motivaatiota oman tilanteen parantamiselle kyseenalaistettaessa ja asenteita muodostettaessa, on hyvä esittää ensin yksi klassinen kysymys. Kumpi ilmiöistä oli ensin; asiakkuus vai käytösmallit? Kannustaako toimeentulotuki elämään päivän kerrallaan vai tukeeko se osaltaan muutosta?

Siinä missä mielikuvat ja asenteet ovat kuitenkin muuttuvia, on myös ansaitsevuus käsitteenä muuttuva, tilannekohtainen ja yksilöllinen (van Oorschot 2006, 26 ja van Oorschot & Roosma 2017, 14). Lisäksi erilaisilla yksilöön liittyvillä seikoilla on erilainen painoarvo tilannekohtaisesti. Tällä viitataan siihen, että vaikka yksittäinen tuentarvitsija luokiteltaisiin pintapuolisesti johonkin niin sanotusti vähemmän ansaitsevaksi miellettyyn ryhmään, voi jokin seikka hänen yksilöllisessä tilanteessaan muuttaa mielikuvia tästä yksilöstä. Tällaiseksi seikaksi on esitetty esimerkiksi yksinhuoltajuutta tai sairautta. (van Oorschot & Roosma 2017, 14.)

Ansaitsevuuden muuttuvaan luonteeseen liittyy myös havainto siitä, että taloussuhdanteilla on vaikutusta tuen tarvitsijoiden ansaitsevuuteen. Esimerkiksi työttömyyden ollessa korkealla tasolla yhteiskunnassa, vähenee kansalaisten näkemys siitä, että työttömät olisivat vastuussa omasta tilanteestaan. Näin ollen kontrollin aspektia mukaillen, työttömien ansaitsevuus yhteiskunnan tukeen kasvaa. (Larsen 2006, 75.)

Vaikka edellä on todettu, että eri etuudensaajaryhmien välinen hierarkia olisi historiallisesti suhteellisen muuttumaton tai jopa universaali ilmiö läntisissä maissa, on kuitenkin olemassa myös toisenlaisia tulkintoja. On olemassa tutkimustuloksia siitä, että yhteiskunnan malli tai instituution rakenne vaikuttavat ansaitsevuuskäsityksiin. Esimerkiksi pitkälle kehittyneissä hyvinvointivaltioissa, kuten Ruotsissa ei ole kovin suurta eroa vanhusten ja sairaiden sekä työttömien ja maahanmuuttajien ansaitsevuuseroissa. Tätä on selitetty sillä, että rikkaimmissa valtioissa, kuten Skandinaviassa, on enemmän varallisuutta, josta jakaa tukea, eikä erottelu eri ryhmien välillä ole niin merkityksellistä. Kun taas köyhemmissä maissa esimerkiksi itäisessä Euroopassa ollaan ehdollisempia ansaitsevuusmielipiteissä. (van Oorschot 2006, 37.)

Suomalaisten mielipiteet toimeentulotuen asiakkaita kohtaan viimevuosilta viittaavat siihen, että tuensaajat nähdään tarvitsevinä ja ansaitsevinä (Kallio, Lintunen, Niemelä, Blomberg & Kroll 2020, 252–255). Yli 70 prosenttia suomalaisista näkee toimeentulotuen asiakkaat avun tarpeessa ja sitä kautta apua ansaitsevinä (Kallio & Niemelä 2017, 151–152). Kansalaisten välillä on kuitenkin jonkin verran näkemuseroja, mutta näitä näkemuseroja selittävät taustatekijät ovat maltillisia (Kallio ym. 2020, 252–255 ja Kallio & Niemelä 2017, 151–152). Ihmisten mielipiteiden taustalla ovat esimerkiksi henkilön omat arvot ja intressit.

Mielipiteiden muodostumisen tarkastelu ei ole lainkaan yksiselitteistä. Jokaisella ihmisellä on ikään kuin oma kognitiivinen kartta, joka muotoutuu esimerkiksi elämäkokemuksen, koulutuksen tai taloudellisen tilanteen pohjalta. Keskeinen ero asenteisessa esimerkiksi juuri huono-osaisuuteen liittyvissä mielipiteissä on sillä, jäsentääkö henkilö sosiaaliset ongelmat yhteiskunnallisiksi vai yksilötason ongelmiksi. (Saari 2015, 77.) Aiemman tutkimuksen perusteella on myös todettu, että kansalaismielipide etuuksien käyttäjistä on toisinaan ambivalentti. Tätä on selitetty esimerkiksi sillä, että sosiaalietuuksien käyttäjät ovat hyvin moninainen ryhmä. (Kallio & Kouvo 2015, 321.)

Pohjoismaisessa vertailussa suomalaisten on todettu olevan verrokkejaan useammin köyhyyden yksilöllisten selitysmallien kannalla. Kuitenkin kotimaisen tutkimuksen perusteella valtaosa suomalaisista ei kannata näkemystä, että köyhyys olisi puhtaasti yksilön

omaa syytä. (Niemelä 2007, 593–595; Larsen 2006, 71.) Suomalaisten mielestä köyhyyden taustalla on julkiseen valtaan liittyviä rakenteellisia tekijöitä sekä yksilöön itseensä liittyviä tekijöitä (Forma & Kallio & Pirttilä & Uusitalo 2007, 48), kuitenkin siten, että suurempaa kannatusta saavat ajatukset köyhyyden rakenteellisista syistä (Niemelä 2007, 593–595). Köyhyyden selittäminen yksilöllisillä syillä liittyy CARIN-kriteeristön aspektiin control ja tätä kautta myös asenteisiin köyhiä kohtaan. Kontrollin aspektia mukaillen, mikäli köyhyyden nähdään olevan pitkälti yksilön omaa syytä, hänen ansaitsevuutensa on helpompi kyseenalaistaa. (van Oorschot & Roosma 2017, 13–14.)

Yhteenvedon todettakoon, että suomalaiset lähtökohtaisesti suhtautuvat positiivisesti sosiaaliturvan käyttäjiin. Positiivisen kansalaismielipiteen syynä voi olla esimerkiksi tietoisuus siitä, että toimeentuloturvan taso on jäänyt jälkeen yleisestä ansiokehityksestä ja perusturvan varassa eläminen on monella tavalla vaikeaa. Edellä on puhuttu negatiivisesta uutisoinnista, mutta on olemassa myös paljon toisenlaista uutisointia esimerkiksi leipäjonojen asiakasmäärien kasvusta. (Kallio & Niemelä 2017, 154.)

3.2 Sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön opiskelijoiden asenteet aiemman tutkimuksen valossa

Sosiaalityön voi ajatella olevan työtä sosiaalisen oikeudenmukaisuuden eteen (Talentia 2022). Sosiaalinen oikeudenmukaisuus ei ole ollut varsinainen kärkiteema viime vuosikymmeninä. Kuten jo aiemmin on todettu aikaamme leimaa jatkuva niukkuuspuhe (ks. esim. Kallio ym. 2011, 260–261; Julkunen 2001). Niukkuus ei ilmene vain puheen tasolla vaan esimerkiksi sosiaalityössä niukkuus ja markkinaehtoistuminen näkyvät työn vaativuuden lisääntymisenä (Mänttari van der-Kuip 2015, 331). Lisäksi on tavallista, että yksilökeskeisessä kulttuurissamme erinäisiä ongelmia pyritään hoitamaan kohdistamalla toimenpiteitä ongelmista kärsivään yksilöön, vaikka esimerkiksi köyhyyden kohdalla rakenteellisilla syillä uskotaan myös olevan merkitystä. (ks. esim. Kallio ym. 2011, 260–261; Weiss 2002.) Erilaisten sosiaalisten ongelmien liika yksilöllistäminen voi olla ongelmallista ansaitsevuuden näkökulmasta, mikäli ajatellaan, että yksilö on itse vastuussa tilanteestaan (van Oorschot & Roosma 2017, 13–14). Miten resurssiniukkuus ja yhteiskunnallisten arvojen muutos on vaikuttanut sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön opiskelijoiden asenteisiin toimeentulotuen asiakkaita kohtaan?

Hyvinvointivaltio ja sosiaalipolitiikka ottavat konkreettisen muotonsa erilaisissa palveluissa sekä viranomaisten ja asiakkaiden välisissä kohtaamisissa. Viranomaisten asenteet voivat

vaikuttaa näihin palveluihin ja kohtaamisiin. Asenteet voivat näkyä asiakkaiden kohtelussa ja palvelun laadussa tai jopa pääsyssä etuuden tai palvelun piiriin. Lisäksi asenteet vaikuttavat siihen, keitä ryhmiä autetaan kaikkein aktiivisimmin tai millaisia ohjelmia viranomaiset tukevat tai millaista vaikuttamistyötä he tekevät. (Kallio & Kouvo 2015, 318.) Seuraavassa tarkastelen aiempaa asenne- tai mielipidetutkimusta sosiaalityöntekijöiden ja muiden sosiaalialan työntekijöiden sekä sosiaalityön opiskelijoiden näkemyksistä sosiaaliturvaan, köyhyyteen ja toimeentulotukeen liittyvissä kysymyksissä.

Tutkittaessa köyhien kanssa työskenteleviä ammattilaisia (sosiaalityöntekijät, diakoniatyöntekijät ja Kelan etuuskäsittelijät) on havaittu, että yleisesti ottaen ammattilaiset selittävät köyhyyttä rakenteellisilla tekijöillä useammin kuin yksilöstä johtuvilla tekijöillä (Blomberg ym. 2015, 331). Lisäksi mielipide etuuskäyttäjää kohtaan on yleisesti positiivinen eri viranomaisryhmillä (Kallio & Kouvo 2015, 325).

Ammattiryhmien välillä on kuitenkin havaittu myös eroja (Blomberg ym. 2015, 331). Paradoksaalisesti universaalien etuuskäyttäjien parissa työskentelevät Kelan käsittelijät näkevät köyhyyden takana useammin yksilöllisiä syitä ja selektiivisten etuuskäyttäjien parissa työskentelevät, diakoniatyöntekijät ja sosiaalityöntekijät, näkevät köyhyyden takana useammin rakenteellisia syitä. Ilmiötä on selitetty sillä, että runsaat asiakaskohtaukset, joita selektiivisten etuuskäyttäjien käsittely edellyttää, saa työntekijän ymmärtämään asiakkaan kokonaistilannetta paremmin, mikä vähentää ajatusta köyhyyden yksilöllisistä syistä. (Blomberg ym. 2015, 332.)

Paradoksaalisen edellä kuvatusta ilmiöstä tekee se, että harkinnanvaraisiin etuuksiin liittyvät runsaat säännöt lisäävät mahdollisuutta rikkoa sääntöjä ja muodostavat helposti epäluuloja asiakaskuntaa kohtaan. Lisäksi harkinnanvaraisia etuuksia ei aina mielletä samalla tavalla perusoikeuksina. (van Oorschot & Roosma 2017, 10.) Sosiaalityössä etuudet ja palvelut ovat useimmiten hyvin tarveharkintaisia. Näin on etenkin täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen osalta. Harkinnanvaraisuus kuten koko sosiaalityö sulkee sisäänsä myös kontrollin elementtejä. On myös todettava, että sosiaalihuollon asiakkuus on harvoin asiakkaalle täysin vapaaehtoinen asia. (Kallio & Kouvo 2015, 319).

Sosiaalityöntekijöiden asenteisiin vaikuttaa kuitenkin se, millaisissa työtehtävissä sosiaalityöntekijä työskentelee. Tutkittaessa suomalaisten sosiaalityöntekijöiden mielipiteitä köyhiin kohdistuvista auttamisstrategioista on havaittu korrelaatio kannatetun auttamisstrategian ja työntekijän köyhyyskäsitteiden välillä. Valtaosa sosiaalityöntekijöistä

ajattelee, että köyhyyden taustalla on rakenteellisia tekijöitä ja lähtisi siten hoitamaan köyhyyttä esim. sosiaalietuuksia parantamalla. (Kallio ym. 2011, 260.) Samalla on kuitenkin havaittu, että toimeentulotukiasioita työssään hoitavat kannattavat aktivointitoimia muita työntekijöitä enemmän. On mahdotonta sulkea pois sitä, etteikö toimeentulotukityöhön hakeutuisi tietyn suhtautumisen jo valmiiksi omaavia ihmisiä. Mahdollista kuitenkin on, että aktivointia kannattavat työntekijät oikeuttavat omaa työtään kannattamalla aktivointistrategiaa. (Kallio ym. 2011, 263–264.)

Ansaitsevuuskäsityksiä voidaankin tarkastella myös solidaarisuuden ja empatian sekä sosiaalisen etäisyyden yhdistelmänä. Sellaisilla henkilöillä, joilla on joko omakohtaista, ammatillista tai lähipiirin kautta kokemusta erilaisista huono-osaisuuden muodoista, on usein sekä solidaarinen että empaattinen näkemys ilmiöön ja lisäksi ilmiön nähdään koskettavan itseä. Tätä kautta huono-osaiset nähdään ansaitsevina eikä avuntarvetta kyseenalaisteta. Sosiaalisen etäisyyden voi nähdä liittyvän CARIN-kriteeristön identity eli samaistumisen ulottuvuuteen. (Laihiala & Ohisalo 2017, 250.) Myönteinen asenne toimeentuloturvan käyttäjiin oman kokemuksen vuoksi selittyy esimerkiksi oman intressin tai itsekunnioituksen käsitteiden kautta (Kallio & Kouvo 2015, 330). Sosiaaliturvan kannatus ja empaattinen suhtautuminen sosiaaliturvan käyttäjiin on hyödyllistä, jos ajattelee, että voisi itsekkin olla joskus vastaavassa tilanteessa. Lisäksi sosiaalityöntekijät ovat ammattinsa kautta vahvasti linkittyneet hyvinvointivaltioon. Tältä kannalta ajateltuna ei ole yllättävää, että sosiaalityöntekijät suhtautuvat positiivisesti hyvinvointivaltion tarjoamiin tukimuotoihin sekä tukea tarvitseviin ihmisiin (Kallio & Saarinen 2013, 205). Onhan heidän työsuhteensa riippuvainen nykymuotoisesta järjestelmästä.

Myönteinen asenne toimeentuloturvan käyttäjiin ammatillisessa mielessä selittyy myös lisääntyneen ymmärryksen ja empatian kautta. Kohtaamiset hälventävät stereotypioita ja tekevät asiakkaiden tilanteet konkreettisiksi ja näkyviksi. (Kallio & Kouvo 2015, 322 ja 330.) Toisaalta aiemman tutkimuksen perusteella ei ole voitu sulkea pois sitä, etteikö henkilöllä olisi jo alun perin tietynlainen arvopohja, kun hän hakeutui opiskelemaan sosiaalityöntekijäksi (Blomberg ym. 2015, 332).

Palataan vielä tarkastelemaan niitä tekijöitä, jotka erottivat sosiaalityöntekijöitä, diakoniatyöntekijöitä ja Kelan käsittelijöitä toisistaan. Kelan käsittelijöiden koulutustausta on moninaisempi kuin sosiaali- ja diakoniatyöntekijöiden (Heinonen & Laatu 2020a, 248). Sosiaalityöntekijät ovat yliopistotutkimuksen suorittaneita ja diakoniatyöntekijät

ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneita. Onkin todettu, että korkea koulutus vaikuttaa positiivisesti asenteisiin sosiaaliturvan käyttäjiä kohtaan. Korkea koulutus vaikuttaa ylipäänsä yksilön asenteisiin positiivisesti tuen tarvitsijoita kohtaan, mutta vaikutukset ovat erityisen positiiviset, jos kyseessä on sosiaalitieteellinen tutkinto (Kallio & Kouvo 2015, 322).

Sosiaalityöntekijöillä on korkeakoulututkinnon lisäksi vahva ammatti-identiteetti, oma ammattiliito sekä alan yhteiset arvot ja eettiset ohjeet (Kallio & Kouvo 2015, 318 ja 325).

Professionaalinen identiteetti muovaa asenteita (Kallio & Kouvo, 2015, 322).

Ikä on yksi niistä demografisista taustatekijöistä, joiden on todettu vaikuttavan ansaitsevuuskäsityksiin. Ei ole kuitenkaan yksiselitteistä, miten ikä vaikuttaa asenteisiin. (Kallio & Kouvo 2015, 322.) Ikääntyneiden ihmisten on todettu olevan useammin köyhyyden rakenteellisten selitysmallien taustalla, kun taas nuoret henkilöt ajattelevat useammin, että köyhyyden taustalla on yksilöllisiä syitä (Forma ym. 2007, 48). Iän myötä ansaitsevuus näkemykset muuttuvat empaattisemmiksi (Kallio & Niemelä 2017, 151–152). Ikääntyneiden kohdalla positiivisia asenteita selitetään esimerkiksi sillä, että elämäkokemus muovaa asenteita lempeämpään suuntaan (Kallio & Niemelä 2017, 156). Toisaalta taas on esitetty, että vanhemmat ikäluokat yhdistävät sosiaalietuuksien käyttöön enemmän häpeää, kun taas nuoremmat ikäluokat olisivat kasvaneet yhteiskuntaan, jossa erilaiset etuudet ja palvelut on normalisoitu ja ne nähdään sosiaalisina oikeuksina (Kallio & Kouvo 2015, 322). Lisäksi yksilön ahkeruuden merkitykseen yksilön taloudellisen menestyksen kannalta uskovat etenkin iäkkäämmät vastaajat (Forma ym. 2007, 48).

Sosiaalityöntekijöiden kontekstissa ikään asenteita selittävänä taustatekijänä voi liittää erilaisia hypoteeseja. Tällainen pohdinta voisi olla esimerkiksi, että ovatko nuoret työntekijät tiukempia asenteissaan, koska heiltä puuttuu työkokemuksen vähäisyyden ja ammatillisen kasvun keskeneräisyyden puutteen vuoksi sellainen professionaalinen identiteetti tai kompetenssi, joka muovaa asenteita. Työkokemus ja kohtaamiset erilaisten asiakkaiden kanssa lisäävät empatiaa ja tietoisuutta sosiaalisista ongelmista sekä hälventävät erilaisia stereotyyppioita. (Kallio & Kouvo, 2015. 322.) Ikääntyneempien työntekijöiden onkin todettu mieltävän etuuksien käyttäjät useammin ansaitseviksi (Kallio & Kouvo 2015, 327).

Ikä liittyy usein työkokemuksen pituuteen. Työkokemuksen pituuden suhteen ammattilaisten mielipiteiden tulokset ovat vaikeasti tulkittavia. Näyttää siltä, että yksilöön liittyvien asenteiden näkeminen köyhyyden taustalla on kaikkein yleisintä lyhimmän ja pisimmän työuran tehneillä työntekijöillä. (Blomberg ym. 2015, 332.) Lyhimmän ja pisimmän uran

tehneet sosiaalityöntekijät myös suosivat aktivointikeinoja muita enemmän köyhyyden hoidossa (Kallio ym. 2011, 260–261).

On pohdittu, voisiko työkokemuksen pituuden ja iän vaikutusta asenteisiin selittää sillä, että työntekijä samaistuu alansa arvoihin etenkin uran alkuvaiheilla? Hyvinvointivaltion laajentumisvaiheessa suosittiin universaaleja etuuksia ja yhteiskunnan arvopohja oli erilainen. Viime aikojen trendi on taas yksilökeskeinen työ ja niukkuuspolitiikka. (Kallio ym. 2011, 260–261.) Näin ollen voitaisiin olettaa, että hyvinvointivaltion laajenemiskaudella uransa aloittaneet sosiaalityöntekijät eivät olisi sisäistäneet niukkuusajattelua ja yksilön vastuuta korostavia arvoja samalla tavalla kuin nuoremmat kollegat. (Kallio & Kouvo, 2015. 322.) Lisäksi on esitetty, että ne työntekijät, jotka aloittivat uransa ns. hyvinvointivaltion kukoistuskaudella uskoisivat vähiten köyhyyden yksilöllisiin selitysmalleihin (Blomberg ym. 2015, 332).

Edellä on todettu, että kansalaisten mielipide etuuksien käyttäjistä on joskus ambivalentti ja tätä on selitetty etuuksien käyttäjien moninaisuudella. Hypoteettisesti voidaan pohtia, voivatko myös sosiaalityöntekijöiden mielipiteet olla ristiriitaisia keskenään asiakaskunnan eroista johtuen (Kallio & Kouvo 2015, 321). CARIN-kriiteristöä mukaillen, kun on tavallista, että toiset ryhmät on helpompi hahmottaa ansaitsevina kuin toiset ja etenkin työttömien ansaitsevuutta on kyseenalaistettu (van Oorschot & Roosma 2017, 12). Työttömät ovat kuitenkin suuri ryhmä toimeentulotuen asiakaskunnasta (Haataja 2013, 38). Tutkittaessa sosiaalityöntekijöiden asenteita työttömiä kohtaan on havaittu, että asennoituminen on varsin positiivista. Erityisen positiivista se on niillä sosiaalityöntekijöillä, joilla on pitkä työkokemus, omakohtaista kokemusta taloudellisista vaikeuksista sekä sosiaalityöntekijöillä, jotka kannattavat vasemmistopuolueita tai Vihreitä. (Kallio & Saarinen 2013, 203.) Ylipäänsä sosiaalityöntekijöillä ei ole havaittu tällaista ambivalenttia suhtautumista etuuksien käyttäjiin (Kallio & Kouvo 2015, 325).

Ideologiaa on ollut tapana asennetutkimuksessa mitata puoluepoliittisen kannan kautta. Poliittiset näkemykset ovat kuin linssit tai kehykset, joiden kautta yksilö hahmottaa esimerkiksi yhteiskuntaa, sosiaalisia ongelmia sekä näiden ongelmien taustatekijöitä ja syitä. (Kallio & Kouvo 2015. 331.) On todettu, että vihreitä ja vasemmistopuolueita äänestäneet mieltävät toimeentulotuen asiakkaat useammin ansaitseviksi kuin keskustapuoluetta tai oikeistopuolueita äänestäneet. Oikeistopuolueilla viitataan tässä esimerkiksi Kokoomukseen ja Perussuomalaisiin. (Kallio & Niemelä 2017, 151–152; Kallio ym. 2020, 252–255.) Mitä

tulee yksilön arvoihin, niin on kuitenkin esitetty, että poliittisilla mielipiteillä on isompi merkitys asenteiden selittäjinä muun väestön kuin sosiaalialan viranomaisten keskuudessa (Kallio & Kouvo 2015, 328).

On todettu, että opiskelijat ylipäänsä ajattelevat työntekijäasemassa olevia useammin, että köyhyyden taustalla on useammin yksilöllisiä syitä kuin rakenteellisia syitä (Forma ym. 2007, 48). Tutkittaessa sosiaalityön opiskelijoita on havaittu, että opiskelijan näkemys köyhyyden syistä vaikuttaa niihin keinoihin, joilla opiskelija ajattelee, että köyhyyteen voidaan vaikuttaa. On esitetty, että yksilöä vastuuttava eetos ja arvot ovat valuneet myös sosiaalityöhön ja sitä kautta sosiaalityön opiskelijoiden keskuuteen. (Weiss 2002.) Suurin osa sosiaalityön opiskelijoista ajattelee, että köyhyyden taustalla on sosiaalisia tekijöitä. Seuraavaksi eniten kannatusta saa ajatus psykologisista tekijöistä ja viimeisenä on ajatus motivaation liittyvistä tekijöistä. Samassa järjestyksessä jakautuu kannatus köyhyyden ratkaisuihin; palveluiden tai tukien lisääminen, psykoterapeuttisten palvelujen lisääminen ja viimeisenä etuusleikkaukset. Merkittävää on myös opiskelijoiden keskuudessa korrelaatio köyhyyteen liittyvien asenteiden ja suositun hoitokeinon välillä. Ne vastaajat, jotka ajattelevat köyhyyden juontavan sosiaalisista syistä suosivat tukien ja palvelujen lisäämistä, kun taas köyhien heikkoon moraaliin uskovat kannattavat etuusleikkauksia. (Weiss 2002, 137–138.)

Edellä mainittu tutkimus ei ole tehty suomalaisessa kontekstissa, joten terminologia hieman eroaa omastamme. Päällimmäiset tulokset ovat kuitenkin samansuuntaisia kuin suomalaisessa tutkimuksessa niin kansalaisten kuin sosiaalialan ammattilaisten keskuudessa. Mikäli henkilö uskoo, että köyhyys johtuu yksilöstä, haluaa hän joko lisää yksilöön kohdistuvia toimenpiteitä tai sanktioita. Mikäli taas syiden nähdään olevan rakenteellisia, toivotaan lisää palveluja ja tukitoimia. Erilaiset sanktiot istuvat huonosti sosiaalityön eettisiin ohjeisiin. Mutta, kuten aiemmin on jo todettu eivät myöskään puhtaasti yksilön psykologiaan liittyvät selitysmallit ja sitä kautta ongelmien ja erilaisten interventioiden liika yksilöllistäminen ole täysin ongelmattomia.

Kansainvälisesti on tutkittu ensimmäisen vuoden sosiaalityön opiskelijoiden toiveita tulevaisuuden asiakasryhmästä. Toiveet asiakasryhmästä heijastelevat sosiaalityön opiskelijoiden asenteita eri asiakasryhmiä kohtaan. (Weiss, Gal, Cnaan & Maglajlic 2002, 590.) Ensimmäisen vuoden sosiaalityön opiskelijoita Yhdysvalloista, Britanniasta ja Israelista yhdistää se, että he haluavat useammin työskennellä lasten kanssa kuin esimerkiksi työttömien tai kroonisesti sairaiden kanssa. Tätä on selitetty sillä, että yksi keskeinen syy

hakeutua sosiaalityön opintoihin on halu saada aikaan muutosta asiakkaiden elämässä. Lasten kohdalla muutostyön nähdään olevan vaikuttavampaa kuin monien muiden asiakasryhmien kohdalla. (Weiss ym. 2002, 603.) Ajattelutapa, jossa osa asiakasryhmistä nähdään potentiaalisempina muutokseen kuin toiset, heijastelee uusliberalistista arvomaailmaa, jossa yksilön tehokkuus ja tuottavuus ovat tärkeitä. Myös auttamiseen on rantautunut ajatus tuotto-panos -suhteesta. (Krumer-Nevo & Weiss 2013, 444.) Ajattelutapa istuu huonosti sosiaalityöhön sillä esimerkiksi asiakkaan elämänlaadun paraneminen voi olla yksi keskeisimmistä työn tavoitteista (Krumer-Nevo & Weiss 2013, 458).

Toiseksi syyksi on esitetty epätietoisuutta muiden kuin lasten parissa tehtävän työn työkuvien sisällöstä (Weiss ym. 2002, 603). Tutkittaessa niitä taustatekijöitä, jotka opiskelijoilla vaikuttavat tulevaisuuden työtoiveisiin on havaittu, että sosiaalityön koulutuksella on merkitystä asennoitumisessa eri asiakasryhmiin. Mitä enemmän on monipuolista kurssitarjontaa tai mahdollisuus harjoitella eri asiakasryhmien kanssa, sitä enemmän on tietoa työn sisällöstä. Myös mahdolliset negatiiviset ennakoasenteet hälvenevät. (Krumer-Nevo & Weiss 2013, 457–458.)

Keskeisiä motiiveja tiettyjen asiakasryhmien suosimisille sosiaalityön opiskelijoiden keskuudessa ovat myös työn palkkaus sekä työn yleinen arvostus (Krumer-Nevo & Weiss 2013, 457–458). Suomalaisessa kontekstissa aikuissosiaalityön palkkaus on usein muita sosiaalityön tehtäviä alhaisempi (Kuusikko-työryhmän Aikuissosiaalityön asiantuntijatyöryhmä 2020, 10–11). Palkkauksen voi ajatella heijastavan myös työn arvostusta.

Suomalaisessa kontekstissa tehdyn tutkimuksen perusteella sosiaalityön opiskelijoille keskeiset motivaattorit hakeutua sosiaalityön koulutukseen liittyvät ideologiaan ja sisäiseen motivaatioon. Tämä tarkoittaa esimerkiksi halua auttaa huono-osaisia sekä vaikuttaa yhteiskunnallisiin epäkohtiin. Ideologiaan ja sisäiseen motivaatioon liittyvillä tekijöillä on havaittu yhteys puoluekannatukseen. Vasemmistoliittoa ja Vihreitä äänestäneillä sosiaalityön opiskelijoilla sisäiseen motivaatioon liittyvät tekijät ovat erityisen merkityksellisiä. Perinteisesti myös sosiaalityön arvot ovat lähellä em. puolueiden arvoja. (Kallio ym. 2021, 504.)

Yhteenvedona voidaan todeta, että sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön opiskelijoiden asenteet saattavat aiemman tutkimuksen valossa saada moninaisia muotoja, joita on vaikea etukäteen ennustaa. Mielenkiintoista on myös, eroavatko opiskelijat ja jo valmistuneet työntekijät toisistaan. Keskeisimpiä eroja näiden ryhmien välillä ovat esimerkiksi ikä ja työkokemuksen pituus. Opiskelijoiden ja ylipäänsä nuorten henkilöiden on todettu olevan useammin hieman ankarampia asenteissaan (Niemelä 2007, 593–595; Forma ym. 2007, 48). Lisäksi on esitetty, että nykyinen niukkuuspuhe ja yksilön vastuuta korostavat arvot voisivat niin sanotusti tarttua nuorempiin sukupolviin ja opiskelijoihin eri tavalla kuin nuoruuttaan tai opiskeluaikaansa hyvinvointivaltion laajenemiskaudella eläneisiin (Blomberg ym. 2015, 332; Kallio & Kouvo, 2015, 322). Toisaalta taas nuoret voivat nähdä etuudet useammin sosiaalisina oikeuksina (Kallio & Kouvo 2015, 322).

Asiakaskohtaamisten on todettu lisäävän empatiaa (Blomberg ym. 2015, 332; Kallio & Kouvo 2015, 322 ja 330), mikä tukisi sitä, että sosiaalityöntekijät olisivat positiivisempia asenteissaan kuin sosiaalityön opiskelijat. Toisaalta taas on todettu, että etenkin toimeentulotukityötä konkreettisesti tekevät työntekijät suosivat aktivointistrategioita työssään esimerkiksi oikeuttaakseen omaa työtään. Toinen syy voi olla asiakaskunnan moninaisuus, jossa toiset asiakkaat täyttävät helpommin ansaitsevuuden teoreettisia kriteereitä kuin toiset. (Kallio ym. 2011, 263–264.) Sosiaalityö on niitä ammatteja, joissa työuupumuksen riski on suuri. On valitettavan tavallista, että sosiaalityöntekijät kokevat työn kuormittavaksi ja työmäärän liian suureksi (Talentia 2021, 30). Opiskelijat voisivat edellä mainittujen perusteella suhtautua jo valmistuneita positiivisemmin tuentarvitsijoihin, sillä sosiaalityön arki ei ole ehtinyt vaikuttaa opiskelijoiden asenteisiin samoin kuin jo työssä oleviin sosiaalityöntekijöihin.

Opiskelijoilta puuttuu vielä korkeakoulutus, minkä on todettu lisäävän ansaitsevuuden näkemyksiä huono-osaisia kohtaan. Lisäksi ammatillinen identiteetti on todennäköisesti vielä jäsentymättömämpi kuin pidempään työskennelleillä sosiaalityöntekijöillä. (Kallio & Kouvo 2015, 318 ja 325.) Epäselvää on kuitenkin, hakeutuuko sosiaalialalle jo tietyn asenteen omaavia ihmisiä (Blomberg ym. 2015, 332), jolloin pohdittavaksi jää, onko sosiaalityön opiskelijoiden asenteet olemassa jo ennen koulutusta.

Omaehtoisen tai ammatillisen köyhyyskokemuksen kautta opiskelijat ovat myös kahtalaisessa roolissa (Kallio ym. 2020, 252–255). Työkokemusta ei vielä välttämättä ole paljon (Blomberg ym. 2015, 332; Kallio & Kouvo 2015, 322 ja 330), mutta opiskelijaelämä

on lähtökohtaisesti niukkaa. Elämänhistoriat taas ovat niin työntekijöillä kuin opiskelijoilla aina yksilölliset. Työelämän ja sen kautta saavutetun tulotason myötä sekä ammatillisen statuksen ja vallan kautta sosiaalinen etäisyys avuntarvitsijoihin voi sosiaalityöntekijöillä jopa kasvaa (Laihiala & Ohisalo 2017, 250).

Yhdistäviäkin tekijöitä löytyy sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön opiskelijoiden väliltä. Aiemmassa tutkimuksessa on todettu, että miehet ovat naisia useammin ankarampia asenteissaan köyhiä tai sosiaaliturvan käyttäjiä kohtaan (ks. esim. Forma ym. 2007, 48; Niemelä 2007, 593–595). Sosiaalityöntekijät ja sosiaalityön opiskelijat ovat molemmat hyvin naisvaltaisia ryhmiä, mikä viittaisi armollisempiin asenteisiin.

3.3 Asenteita selittävät tekijät

Sosiodemografisilla taustatekijöillä ei pystytä selventämään tyhjentävästi eroja suomalaisten mielipiteiden välillä (Niemelä 2007, 593–595). On kuitenkin havaittu, että mielipidetutkimuksissa ryhmien välisiä eroja selittävät esimerkiksi vastaajan ikä, sukupuoli, sekä koulutus (Forma ym. 2007, 45). Poliittisella kannalla on myös merkitystä mielipiteisiin (Forma ym. 2007, 45). Asenteisiin vaikuttavat myös henkilön omakohtaiset tai lähipiirin kautta saadut kokemukset toimeentuloturvan tarpeesta (Kallio ym. 2020, 252–255; Laihiala & Ohisalo 2017, 250).

Ideologiaa on ollut tapana asennetutkimuksessa mitata puoluepoliittisen kannan kautta ja on todettu, että Vihreitä tai vasemmistopuolueita äänestäneet ovat useammin armollisempia asenteissaan köyhiä tai sosiaaliturvan käyttäjiä kohtaan kuin Keskustaa tai oikeistopuolueita äänestäneet (Kallio & Kouvo 2015, 331; Kallio & Niemelä 2017, 151–152; Kallio ym. 2020, 252–255). Oikeistolaiseen ideologiaan liittyy ylipäänsä enemmän meritokraattista ajattelua (van Oorschot 2006, 27), mikä voi heikentää ansaitsevuuskäsityksiä sosiaaliturvaan liittyvissä kysymyksissä.

Ikä on yksi niistä demografisista taustatekijöistä, joiden on todettu vaikuttavan ansaitsevuuskäsityksiin. Ei ole kuitenkaan yksiselitteistä, miten ikä vaikuttaa asenteisiin. (Kallio & Kouvo 2015, 322.) Edellä on kuvattu tarkemmin ikään liittyvää aiempaa tutkimustietoa. On mielenkiintoista tarkastella, millaisia tuloksia tässä tutkimuksessa saadaan iän suhteen. Lisäksi ikä on yksi keskeisimmistä muuttujista, joka erottaa tässä tutkimuksessa sosiaalityöntekijöitä ja sosiaalityön opiskelijoita toisistaan.

Iän lisäksi työmarkkina-aseman ja koulutustaustan on todettu selittävän osaltaan asenteita. Palkansaaja-asemassa olevat henkilöt suosivat köyhyyden rakenteellisia selitysmalleja, kun taas opiskelijat sekä yrittäjät ajattelevat köyhyyden juontavan useammin yksilöön liittyvistä tekijöistä kuten myös matalasti koulutetut henkilöt (Niemelä 2007, 593–595; Forma ym. 2007, 48). Korkea koulutus taas vaikuttaa positiivisesti yksilön asenteisiin tuen tarvitsijoita kohtaan (Kallio & Kouvo 2015, 322; Kallio & Niemelä 2017, 151–152). Edellä mainitun pohjalta on mielekästä tarkastella sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön opiskelijoiden eroja.

On tavallisempaa, että talousvaikeuksia kokevat ja itse toimeentulotuen asiakkuudessa olleet näkevät toimeentulotuen asiakkaat tarvitsevina ja uskovat, että asiakkuus voi osua kenen tahansa kohdalle (Kallio ym. 2020, 252–255). Ansaitsevuuskäsityksiä voidaankin tarkastella myös solidaarisuuden ja empatian sekä sosiaalisen etäisyyden yhdistelmänä (Laihiala & Ohisalo 2017, 250). Näin ollen omat köyhyyskokemukset ovat mielekäs taustamuuttuja tässä tutkimuksessa.

Aiempaan tutkimukseen perustuen ja käytettävissä olevien aineistojen rajoitukset huomioiden on valittu seuraavassa luvussa esitettyihin tutkimuskysymyksiin ne selittävät tekijät, joiden paikkansapitävyyttä tässä tutkimuksessa testataan. Aineiston rajoituksilla viitataan siihen, että valittujen taustamuuttujien on esiinnyttävä molemmissa aineistoissa. Lisäksi sukupuolta ei nähty tarkoituksenmukaisena taustamuuttujana miesvastaajien hyvin vähäisen määrän vuoksi.

4 Tutkimusasetelma

4.1 Tutkimuskysymykset

Tässä pro gradu tutkielmassa tarkastellaan ja vertaillaan sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön opiskelijoiden asenteita toimeentulotukea hakevia henkilöitä kohtaan sekä tutkitaan, mitkä tekijät selittävät asenteita kummankin ryhmän kohdalla.

Tutkimuskysymykset ovat:

Miten sosiaalityöntekijät ja sosiaalityön opiskelijat asennoituvat toimeentulotukea saavia henkilöitä kohtaan?

Onko sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön opiskelijoiden välillä eroa asennoitumisessa toimeentulotukea saavia henkilöitä kohtaan?

Miten vastaajan ikä, puoluekanta sekä omat köyhyyskokemukset selittävät sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön opiskelijoiden asenteita toimeentulotukea saavia kohtaan?

4.2 Aineisto

Tutkimuksen aineistona on kaksi valmista valtakunnallista kyselyaineistoa, joita kuvataan tarkemmin seuraavaksi.

Tässä pro gradu -tutkimuksessa käytetään toisena aineistona vuoden 2019 syksyllä kerättyä valtakunnallista sosiaalityön pääaineopiskelijoiden kyselyaineistoa. Kysely on toteutettu sähköpostikyselynä sellaisille Helsingin, Jyväskylän, Lapin, Itä-Suomen, Tampereen ja Turun

yliopistojen sosiaalityön pääaineopiskelijoille, jotka ovat ilmoittautuneet läsnäoleviksi opiskelijoiksi syyslukukaudella 2019 sekä antaneet luvan sähköpostiosoitteensa tutkimuskäytölle. Aineistonkeruuprosessiin kuului, että jokaisessa mukana olleessa yliopistossa vähintään yksi opettaja mainosti kyselyä opiskelijoille ja lisäksi tutkimuksesta tiedotettiin erilaisissa opiskelijaverkostoissa sekä sähköpostiin saapuneesta kyselystä lähetettiin kaksi muistutuskierrosta. Kyselyyn sai vastata suomen tai ruotsin kielellä. Kysely lähetettiin 1680 opiskelijalle, joista kyselyyn vastasi 608, joten vastausprosentti on 36. Tätä voidaan pitää melko alhaisena vastausprosenttina, mikä tulee ottaa osaltaan huomioon tuloksia tulkittaessa. (Kallio, Blomberg & Kroll 2021, 500–501.) Sosiaalityön opiskelijoiden aineistossa naisia on 90,1 prosenttia vastaajista ja miehiä on 8,1 prosenttia vastaajista.

Sosiaalityöntekijöitä tutkitaan tässä tutkielmassa niin ikään vuonna 2019 kerätyn Sosiaalityön valtakunnallisen kyselyaineiston perusteella. Kyselylomaketta pilotoitiin loppukeväästä 2019, jonka jälkeen lomaketta kehitettiin saadun palautteen perusteella ja varsinainen kysely toteutettiin sähköpostitse vielä vuoden 2019 aikana. Kysely toteutettiin yhteistyössä Turun yliopiston ja sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattiliiton Talentian kanssa, jolloin sosiaalityöntekijöitä lähdettiin tavoittelemaan Talentian jäsenrekisterin kautta. Kyselylomake lähetettiin 1878 Talentiassa jäsenenä olevalle sosiaalityöntekijälle, jotka saivat vielä kaksi muistutussähköpostia. Kyselyyn vastasi 463 kuntasektorilla työskentelevää sosiaalityöntekijää tai johtavaa sosiaalityöntekijää. (Mattila 2021, 46–47.) Vastausprosentti on näin ollen 25 prosenttia jääden suhteellisen matalaksi. Sosiaalityöntekijöiden aineistossa naisia on 93,7 prosenttia ja miehiä 5,3 prosenttia.

Aineiston rajoitusten kannalta on olennaista huomioida, että sosiaalityöntekijöiden joukossa on vain ammattiliitto Talentian jäseniä (Mattila 2021, 46–47). Vuonna 2019 Suomessa oli noin 7200 Valviran ammattihenkilöiden keskusrekisteriin rekisteröityyttä sosiaalityöntekijää (Talentia 2019) ja tämän tutkimuksen aineistona on 463 sosiaalityöntekijää. Molempien aineistojen osalta alhainen vastausprosentti on myös keskeinen tekijä aineiston rajoitusten kannalta. Tämä on syytä huomioida tuloksia tulkittaessa ja yleistyksiä tehtäessä.

Alhainen vastausprosentti sosiaalityöntekijöiden aineistossa selittyy mitä todennäköisimmin työtehtäviin liittyvällä kiireellä (Mänttari van der-Kuip 2015, 330). Perustehtävien ollessa kuormittavia ja työmäärän ollessa suuri, ei ylimääräiseen välttämättä jää aikaa tai keskittymiskykyä. Sosiaalityöntekijöiden kyselylomakkeessa on 31 kysymystä, joista osassa on lukuisia alakohtia, joten kyselyyn vastaaminen vaatii jonkin verran aikaa ja keskittymistä.

Lisäksi osa kysymyksistä on henkilökohtaisia tai muutoin pohdintaa vaativia, mikä voi nostaa vastaamisen kynnyksiä. Sosiaalityön opiskelijoiden vastausprosentti on sosiaalityöntekijöitä suurempi, mutta silti vaatimaton. Oletettavasti myös opiskelijoilla on monenlaisia ajanhallinnan haasteita. Kyselylomake on pitkälti samanlainen kuin sosiaalityöntekijöillä, joten oletettavasti myös sosiaalityön opiskelijat ovat voineet kokea vastaamisen vaativan erityistä keskittymistä. Molemmissa aineistoissa vastaajien joukossa on todennäköisesti useammin niitä henkilöitä, jotka suhtautuvat tutkimuksiin yleisesti ottaen myönteisesti. Vastaajat ovat myös todennäköisesti esimerkiksi ammatillisesti kiinnostuneita kyselyn teemoista tai aihe on heille tuttu.

4.3 Selitettävät muuttujat

Tähän tutkimukseen on valittu neljä selitettävää muuttujaa, jotka esiintyvät saman sisältöisinä molemmista aineistoista sekä mittaavat ansaitsevuuden käsitteitä CARIN-kriteeristöä mukaillen (van Oorschot 2000, 36). Selitettävät muuttujat ovat kysymyksenasettelultaan väittämiä, joissa vastausvaihtoehtoina on viisiportainen asteikko; 1 täysin samaa mieltä ja 5 täysin eri mieltä. Kuvailevaa analyysia varten jokainen väittämä on muunnettu kolmiportaiseksi; 1 samaa mieltä, 2 ei samaa ei eikä eri mieltä ja 3 eri mieltä. Monimuuttujanalyysia varten väittämät on muunnettu dikotomisiksi; samaa mieltä ja muut kategoriat. Muunnoksen taustalla on analyysin selkeyttäminen ja tapausmäärien riittävyys jokaiseen vastausvaihtoehtoon.

Ensimmäinen selitettävä muuttuja on väittämä ”Useimmat ihmiset, jotka saavat toimeentulotukea ovat todella sen tarpeessa”. Väittämän avulla tarkastellaan CARIN-kriteeristöstä aspektia *need* eli tarve. Toinen selitettävä muuttuja on väittämä ”Useimmat toimeentulotuen varassa elävät ovat laiskoja ja haluttomia ratkaisemaan ongelmansa”. Tämä väittämä tarkastelee CARIN-kriteeristössä kontrollin aspektia (*eng. control*), eli sitä onko yksilö voinut vaikuttaa itse omaan avuntarpeeseensa. Kolmas selitettävä muuttuja on väittämä ”Useimmat toimeentulotuen asiakkaat ovat osallistuneet tai osallistuvat tulevaisuudessa hyvinvointivaltion rahoitukseen”. Kolmannen väittämän kautta tarkastellaan ansaitsevuuden ja CARIN-kriteeristön näkökulmasta vastavuoroisuutta (*eng. reciprocity*). Neljäs selitettävä muuttuja on ”Toimeentulotuen asiakas voi olla kuka tahansa meistä, jonka taloudellinen tilanne on kriisiytynyt”. CARIN-kriteeristössä neljäs väittämä tarkastelee aspektia *identity* eli samaistuminen tuen tarpeessa olevaan yksilöön tai ryhmään. (van Oorschot & Roosma 2017, 13–14.)

Kyselyaineistoista löytyy myös viidettä CARIN-kriteeristön aspektia *attitude* eli asennetta tai kiitollisuutta tarkasteleva väittämä. Tutkimuksen rajauksen näkökulmasta väittämä ei kuitenkaan valikoitunut mukaan tarkasteluun. Toimeentulotuen tarveharkintaiseen luonteeseen kytkeytyvät etenkin tuen tarpeen arviointi sekä kontrollin elementtejä. Tutkimuksen teoreettiseen viitekehukseen kuuluu lisäksi sosiaalisen etäisyyden käsite sekä yhteiskunnallisten arvojen muutos yksilökeskeisempään suuntaan. Identiteetin tai samaistumisen aspekti liittyy sosiaaliseen etäisyyteen ja vastavuoroisuuden voi osaltaan ajatella heijastelevan sitä muutosta, että sosiaalistenkin investointien tulee lopulta palvella markkinoita. Kiitollisuus tai asenne taas on universaalissa hyvinvointivaltiossa hieman vieraampi näkökulma sosiaalipalveluiden ja -etuuksien käytössä eikä ole linjassa esimerkiksi perustuslain ihmisoikeuslähtöisessä tulkinnassa sosiaaliturvasta.

Selitettävien muuttujien jakaumat taulukkomuodossa esitetään luvussa viisi.

4.4 Selittävät muuttajat

Alla olevassa taulukossa kuvataan tähän tutkimukseen valitut selittävät muuttajat molempien aineistojen osalta sekä valittujen muuttajien suorat jakaumat.

Taulukko 1. Selittävien muuttajien suorat jakaumat

Ikä	Sosiaalityöntekijät		Sosiaalityön opiskelijat	
	N	%	N	%
19-29 vuotta	24 (462)	5,2	311 (603)	51,2
30-39 vuotta	122 (462)	26,4	155 (603)	25,5
40-49 vuotta	115 (462)	24,9	99 (603)	16,3
50 vuotta ja vanhemmat	201 (462)	43,5	38 (603)	6,3
Minkä puolueen ehdokasta äänestit viime kertaisissa eduskuntavaaleissa?				
Kok. ja Kesk.	63 (459)	13,7	59 (606)	9,7
SDP	84 (459)	18,3	72 (606)	11,9
Vas.	80 (459)	17,4	133 (606)	21,9
Vihr.	127 (459)	27,7	211 (606)	34,8
Muu, en äänestänyt tai en halua kertoa	105 (459)	22,9	131 (606)	21,6
Oletko kokenut köyhyyttä elämässäsi?				
Usein	23 (460)	5,0	71 (608)	11,7
Silloin tällöin	125 (460)	27,2	216 (608)	35,5
Harvoin tai ei koskaan	312 (460)	67,8	321 (608)	52,8

Molempien aineistojen osalta on tehty muuttujamuunnos, jossa syntymävuosi muuttuja on muunnettu ikämuuttujaksi. Ikä muuttujasta tehtiin jälleen muuttujamuunnos neliluokkaiseksi. Ikäluokkien valinnat osuvat sekä vuosikymmenten vaihtumisten rajapintoihin, että ikävuosikymmenten vaihtumisiin. Esimerkiksi 29-vuotiaat vastaajat ovat syntyneet vuonna 1990. Sosiaalityön opiskelijoiden iäkkäin vastaaja on kyselyn keräyshetkellä 61-vuotias eli

syntynyt vuonna 1958 ja nuorimmat vastaajat ovat 19-vuotiaita eli syntyneet vuonna 2000. Taulukossa yksi näkyy, että hieman yli puolet kyselyyn vastanneista sosiaalityön opiskelijoista on alle 30-vuotiaita. Tässä aineistossa on kuitenkin myös paljon yli 30-vuotiaita sosiaalityön opiskelijoita.

Sosiaalityöntekijöiden aineistossa nuorin vastaaja on 24-vuotias eli syntynyt vuonna 1995 ja vanhin 67-vuotias eli syntynyt vuonna 1952. Sosiaalityöntekijöiden aineistossa alle 30-vuotiaat ovat selvä vähemmistö vain noin 5 prosenttia edustuksella. Suurin ryhmä taas on 50-vuotiaat ja sitä vanhemmat, joita vastaajien joukossa on yli 40 prosenttia.

Puoluekantaa ja ideologiaa on tässä tutkimuksessa tarkasteltu kysymyksellä ”Minkä puolueen ehdokasta äänestit viimekertaisissa eduskuntavaaleissa?” Muuttujaa on muokattu tapausmäärien vähäisyyden vuoksi siten, että Kokoomusta ja Keskustapuoluetta äänestäneet ovat ryhmitelty yhdeksi ryhmäksi. Vihreitä äänestäneet esitetään sellaisenaan. Vasemmistoliittoa tai Sosiaalidemokraatteja äänestäneet on yhdistetty samaan ryhmään. Muut ryhmässä on pienpuolueiden äänestäjiä sekä Perussuomalaisten äänestäjiä sekä niitä, jotka eivät ole äänestäneet, ovat äänestäneet tyhjää tai eivät halua kertoa kantaansa.

Vaihtoehtoisesti Perussuomalaiset ja Sinistä tulevaisuutta äänestäneet olisi voinut yhdistää Kokoomusta ja Keskustaa äänestäneiden kanssa. Nykyiseen rajaukseen kuitenkin päädyttiin, sillä Perussuomalaisten ja Sinisen tulevaisuuden äänestäjät olivat molemmissa aineistoissa selvä vähemmistö ja vastausmäärät edellä mainittujen kohdalla olivat pienempiä kuin tavanomaisesti pienpuolueiksi miellettyjen ryhmien (Kristillisdemokraatit ja Suomen ruotsalaisen kansanpuolueen) kohdalla. Analyysin selkeyttämiseksi jako keskusta-oikeisto-akseliin sekä vasemmistopuolueisiin sekä vihreisiin on tarkoituksenmukaisempi.

Molempien aineistojen osalta Vihreiden äänestäjät ovat suurin ryhmä. Sosiaalityön opiskelijoista reilu kolmannes kertoo äänestäneensä Vihreitä ja sosiaalityöntekijöistä noin 28 prosenttia. Sosiaalityön opiskelijoiden aineistossa toiseksi suurin ryhmä ovat Vasemmistoliiton äänestäjät, kun taas sosiaalityöntekijöillä toiseksi suurin ryhmä ovat Sosiaalidemokraattien äänestäjät. Kokoomuksen ja Keskustan kannatus on suurempaa sosiaalityöntekijöiden kuin sosiaalityön opiskelijoiden keskuudessa.

Tähän analyysiin valikoitui lisäksi väittämä ”Oletko kokenut köyhyyttä elämässäsi?”. Vaihtoehtoisesti sosiaalisen etäisyyden, samaistumisen tai identiteetin näkökulmasta olisi voinut toimia myös väittämä ”Kuinka helppoa/vaikeaa kotitaloutesi toimeentulo nykyisillä

tuloilla on?” Ensimmäinen vaihtoehto on kuitenkin tarkoituksenmukaisempi, koska opiskelijat lähtökohtaisesti opintoetuuksilla eläessään kuuluvat yhteiskuntamme pienituloisiin. Sosiaalityöntekijöiden keskipalkka taas vuonna 2020 oli 3506,40 euroa (Talentia 2021, 32). Erot sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön opiskelijoiden toimeentulossa ovat todennäköisesti merkittävät. Näin ollen ensimmäinen väittämä palvelee tarkoitustaan paremmin sillä kysymyksenasettelu viittaa ajallisesti pidempään horisonttiin. Väittämää ”Oletko kokenut köyhyyttä elämässäsi?” on muokattu kolmiluokkaiseksi tapausmäärien sekä analyysin tarkoituksenmukaisuuden vuoksi.

Sosiaalityön opiskelijoista hieman yli 50 prosenttia kertoi, että oli kokenut köyhyyttä vain harvoin tai ei koskaan. Sosiaalityöntekijöistä taas tätä mieltä oli noin 68 % vastaajista. Usein köyhyyttä kertoi kokeneensa noin 12 prosenttia sosiaalityön opiskelijoista, kun taas sosiaalityöntekijöistä vastaava kokemus oli vain viidellä prosentilla vastaajista.

4.5 Menetelmät

Tässä tutkimuksessa käytetään sekä kuvailevia että selittäviä menetelmiä. Analyysi alkaa selitettävien muuttujien suorien jakaumien tarkastelulla ja jatkuu binäärisellä logistisella regressioanalyysillä. Binäärinen logistinen regressioanalyysi on tilastollinen malli, joka tarkastelee muuttujien välistä lineaarista yhteyttä. Mallin avulla on mahdollista tutkia, miten valitut muuttujat ovat yhteydessä toisiinsa. (Tähtinen, Laakkonen & Broberg 2020, 194.) Tämän tutkimuksen kannalta tarkoituksenmukainen valinta on niin sanottu koko malli, jossa kaikki selittävät muuttujat ovat mallissa mukana yhtä aikaa. Selittävien muuttujien valinnan taustalla on aiempaan tutkimukseen perustuvia oletuksia, joiden oikeellisuutta regressioanalyysi testaa. (Tähtinen ym. 2020, 196–197.)

4.6 Tutkimusetiikka

Tutkimusta tehdessä tulee kiinnittää erityistä huomiota henkilötietojen käsittelyyn. Henkilötietoja ovat kaikki sellaiset tiedot, joista voidaan suoraan tai epäsuoraan tunnistaa henkilö kohtuullisella todennäköisyydellä. Henkilötietojen käsittelyssä ja säilytyksessä tulee noudattaa sekä lainsäädäntöä että oman organisaation ohjeita. (TENK 2019, 11.) Tätä tutkimusta varten olen tutkijana saanut käyttööni kaksi valmista aineistoa. Minulle annetuissa

aineistoissa ei ole suoria tunnistetietoja, kuten nimeä tai henkilötunnusta. Epäsuoria tunnistetietoja kuten syntymävuosi, ammattinimike ja työskentely- tai opiskelupaikka on kuitenkin olemassa. Esitän kuitenkin tutkimustulokset siten, että katson, ettei vastaajia ole mahdollista kohtuullisella todennäköisyydellä tunnistaa. Tutkimuskysymyksen kannalta esimerkiksi työskentelypaikka, opiskelupaikka tai ammattinimike ei ole merkityksellinen. Yksittäistä vastaajaa esittämistäni tuloksista mahdotonta tunnistaa, sillä syntymävuosikin on jaoteltu ikäryhmiin, jossa yksittäinen vastaaja ei nouse esiin. Poliittinen mielipide ja omat köyhyyskokemukset eivät toimi tässä kontekstissa tunnisteenä, vaikka muutoin ovatkin arkaluontoista tietoa. Säilytän aineistoa huolellisesti ja oman oppilaitokseni ohjeita noudattaen. Hävitän kaiken aineiston tutkimuksen valmistuttua tietoturvasääntöjen mukaisesti.

Tutkimus tulee toteuttaa siten, ettei tutkimuksesta aiheudu tutkittaville tai muille tutkimuskohteille haittaa (TENK 2019, 7). Tutkimukseni kohteena ovat sosiaalityöntekijät ja sosiaalityön opiskelijat. Näitä molempia ryhmiä tutkitaan professionsa tai ryhmänsä edustajina, ei yksityishenkilöinä. Mahdolliset haitat voisivat siten liittyä sosiaalityöntekijöiden ammattikuntaan. Tutkimukseeni liittyvät myös toimeentulotuen asiakkaat. Toimeentulotuen asiakkaat voidaan nähdä yhteiskunnassamme haavoittuvana ryhmänä.

Ajattelen, että asennetutkimuksen kontekstissa haitassa voi olla kyse esimerkiksi tutkittaviin ryhmiin kohdistuviin mielipiteisiin, asenteisiin tai stereotyyppioihin liittyviä ei-toivottuja muutoksia tai negatiivisten mielikuvien vahvistumista. Esitän tutkimustulokset totuudenmukaisesti, mutta pyrin koko tutkimuksessa kiinnittämään huomiota siihen, että kirjoitan etenkin toimeentulotuen asiakaskunnasta sensitiivisellä otteella. Aiemmin on kuvattu, että sosiaalityöhön liittyy tuen ja kontrollin jännitettä (Kallio & Kouvo 2015, 319). Huomioin tämän jännitteisyyden tekstissäni enkä tarkoituksellisesti luo vastakkainasettelua sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden välille. Pidän myös mielessä sosiaalityön ammattikuntaan mahdollisesti liittyvät negatiiviset stereotyypit ja huolehdin siitä, etten heikennä ammattikunnan arvostusta.

Tutkijan tulee hahmottaa oma roolinsa ja mahdollisuudet tutkimuksen kannalta oleelliset sidonnaisuudet (TENK 2019, 9). Olen itse tuleva sosiaalityöntekijä, joten tiedostan, että tämä voi vaikuttaa siihen tapaan, jolla haluan puhua omasta ammattikunnastani. Olen tehnyt joitain vuosia töitä toimeentulotuen asiakaskunnan kanssa sekä sosiaalihuollossa että Kelassa. Pyrin tiedostamaan roolini tekemään tutkimukseni mahdollisimman neutraaliin sävyyn.

5 Sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön opiskelijoiden asenteet toimeentulotukea saavia henkilöitä kohtaan

Seuraavassa tarkastellaan tutkimuksen tuloksia. Ensimmäiseksi käytetään kuvailevia menetelmiä ja esitellään selitettävien muuttujien suorat jakaumat molempien aineistojen osalta taulukossa kaksi. Taulukoissa kolme ja neljä esitetään binäärisen logistisen regressioanalyysin tulokset.

Päällimmäinen tulos kuvailevan analyysin perusteella on, että sekä sosiaalityöntekijät että sosiaalityön opiskelijat asennoituvat toimeentulotukea saavia henkilöitä kohtaan hyvin positiivisesti. Molempien ryhmien kohdalla asennoituminen on positiivisempaa kuin yleisesti suomalaisilla (Kallio & Niemelä 2017, 151–152). Huomattava tulos on myös se, ettei sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön opiskelijoiden välillä ole juurikaan eroa asennoitumisessa toimeentuloturvan asiakkaisiin. Aiempi asennetutkimus ei ole pystynyt poissulkemaan sitä, etteikö esimerkiksi juuri sosiaalityön opiskelijoiksi hakeutuisi sellaisia ihmisiä, joilla on jo valmiiksi tietynlainen arvomaailma (Blomberg ym. 2015, 332). Tämäkään tutkimus ei anna tähän kysymykseen tyhjentävää vastausta, mutta viittaa siihen suuntaan, että tietynlainen arvopohja saattoi olla olemassa jo opintoihin hakeutuessa.

Toisaalta taas on hyvä muistaa, että Suomessa sosiaalityön yliopistokoulutusta voi pitää käytännönläheisenä sillä sosiaalityön maisteriohjelmaan kuuluu kaksi harjoittelujaksoa (Turun Yliopisto 2022). Suoritettuaan ensimmäisen harjoittelun sekä sosiaalityön perus- ja aineopinnot, sosiaalityön opiskelija on niin sanotusti sijaispätevä sosiaalityöntekijä ja voi alkaa työskennellä oman alan töissä opintojen ohella (Valvira 2021). Sosiaalityöntekijöistä on valtakunnallisesti pulaa, joten opiskelijat ovat haluttua työvoimaa. Sijaispätevyys saavutetaan opetussuunnitelman mukaisesti edetessä kolmannen opiskeluvuoden loppuun mennessä (Turun Yliopisto 2022). Näin ollen sosiaalityön opiskelijat voivat olla jo hyvinkin kiinnittyneitä työelämään ja sisäistäneet professionsa arvoja. Asiakaskontaktien tiedetään lisäävän empatiaa (Blomberg ym. 2015, 332).

Tämän tutkimuksen aineistoissa sosiaalityön opiskelijoista hieman alle 50 prosenttia on 30-vuotiaita tai sitä vanhempia. Näin ollen aineiston sosiaalityön opiskelijoilla on todennäköisesti yksi tai useampi aiempi tutkinto, esimerkiksi sosionomin tutkinto, sekä työkokemusta. Lisäksi heille on luonnollisesti ehtinyt karttua elämäkokemusta. Tiedetään, että korkeakoulututkinto sekä elämäkokemus muovaa asenteita sosiaalietuuksien käyttäjiä

kohtaan positiivisempaan suuntaan (ks. esim. Kallio & Kouvo 2015, 322; Kallio & Niemelä 2017, 151–152).

Yli 90 prosenttia molempien tarkasteltavien ryhmien vastaajista näkee, että useimmat ihmiset, jotka saavat toimeentulotukea ovat todella sen tarpeessa. Sosiaalityön opiskelijat uskovat väitteeseen hieman sosiaalityöntekijöitä harvemmin, mutta ero on hyvin marginaalinen, vain 1,7 prosenttiyksikköä. On mahdollista, että positiivista asennoitumista selittää sekä sosiaalityöntekijöiden että sosiaalityön opiskelijoiden ymmärrys siitä, että perusturvaetuksien taso on matala ja moni toimeentuloturvan asiakas tarvitsee toimeentulotukea saavuttaakseen edes vähimmäistulotason (Ahola & Hiilamo 2013, 11). Silti toimeentuloturvan varassa elävät ihmiset ovat lähtökohtaisesti hyvin köyhiä (Lehtinen 2021). Näin ollen sosiaalialan ammattilaisilla sekä tulevilla ammattilaisilla on todennäköisesti se käsitys, ettei vähimmäisetuuksilla eläminen ole helppoa saati ”valinta”, jollaisena media sen joskus esittää (Saari 2017a, 14–15). On mahdollista, että sosiaalityön kentällä ja opinnoissa on havaittu se tosiasia, että esimerkiksi juuri toimeentuloturvan alikäyttö on väärinkäytöksiä huomattavasti yleisempää (Varjonen 2020, 50–52). Tämän aineiston valossa valtaosa sosiaalityöntekijöistä ja sosiaalityön opiskelijoista kannattaa politiikassa vasemmistopuolueita tai Vihreitä, mikä todennäköisesti selittää osaltaan myös sitä, ettei näiden kahden ryhmän asenteista löytynyt merkittäviä eroja. Sosiaalityön arvot, mitä tulee heikoimmassa asemassa olevien auttamiseen sekä yhteiskunnallisten epäkohtiin vaikuttamiseen, on nähty usein olevan lähempänä poliittisen vasemmiston painottamia asioita kuin poliittisen oikeiston (Kallio ym. 2021, 506).

Samoin taulukon neljännessä väittämässä ”Toimeentulotuen asiakas voi olla kuka tahansa meistä, jonka taloudellinen tilanne on yllättäen kriisiytynyt”, molemmista ryhmistä samaa mieltä oli yli 90 prosenttia vastaajista. Tässä väittämässä taas marginaalinen ero ryhmien välillä näkyy siten, että sosiaalityön opiskelijat ovat sosiaalityöntekijöitä hieman useammin samaa mieltä väittämän kanssa eron ollessa 2,3 prosenttiyksikköä. Neljännen väittämän kohdalla positiivinen asennoituminen voisi selittyä sosiaalisen etäisyyden käsitteen kautta. Sosiaalialan ammattilaiset myös tulevat sellaiset ovat ammatillisessa mielessä lähellä asiakasryhmää (Kallio & Saarinen 2013, 205).

Taulukko 2. Selitettävien muuttujien suorat jakaumat

	Sosiaalityöntekijät		Sosiaalityön opiskelijat	
	N	%	N	%
Useimmat ihmiset, jotka saavat toimeentulotukea ovat todella sen tarpeessa				
Samaa mieltä	436 (462)	94,4	562 (606)	92,7
Ei samaa eikä eri mieltä	12 (462)	2,6	23 (606)	3,8
Eri mieltä	14 (462)	3,0	21 (606)	3,5
Toimeentulotuen varassa elävät ovat laiskoja ja haluttomia ratkaisemaan ongelmansa				
Samaa mieltä	22 (461)	4,8	25 (605)	4,1
Ei samaa eikä eri mieltä	41 (461)	8,9	46 (605)	7,6
Eri mieltä	398 (461)	86,3	534 (605)	88,3
Useimmat toimeentulotuen asiakkaat ovat osallistuneet tai osallistuvat tulevaisuudessa hyvinvointivaltion rahoitukseen				
Samaa mieltä	185 (462)	40,0	300 (603)	49,8
Ei samaa eikä eri mieltä	170 (462)	36,8	201 (603)	33,3
Eri mieltä	107 (462)	23,2	102 (603)	16,8
Toimeentulotuen asiakas voi olla kuka tahansa meistä, jonka taloudellinen tilanne on yllättäen kriisiytynyt				
Samaa mieltä	429 (460)	93,3	580 (607)	95,6
Ei samaa eikä eri mieltä	12 (460)	2,6	12 (607)	2,0
Eri mieltä	19 (460)	4,1	15 (607)	2,5

Väittämä toimeentulotuen varassa elävät ovat laiskoja ja haluttomia ratkaisemaan ongelmansa eroa hieman ensimmäisestä ja neljännessä väittämästä siten, että eri mieltä väittämän kanssa on sosiaalityöntekijöistä 86,3 prosenttia ja sosiaalityön opiskelijoista 88,3 prosenttia. Edelleen voidaan todeta, että asennoituminen on tämänkin väittämän perusteella todella positiivista, mutta huomion arvoista on ero suhteessa taulukon kaksi ensimmäiseen ja neljanteen väittämään. Ensimmäisessä ja neljännessä väittämässä positiivisin vaihtoehto sai kuitenkin yli 90 prosenttia vastauksista. Tämä väittämä eroaa ensimmäisestä ja neljännessä väittämästä myös siten, että tämän väittämän suhteen on vastattu selkeästi muita väittämiä enemmän vaihtoehtoa ”ei samaa eikä eri mieltä”. Muiden väittämien kohdalla ”ei samaa eikä eri mieltä” vaihtoehto saa 2–4 prosenttia vastauksista kun taas tässä väittämässä ko. vaihtoehto saa 7-9 prosenttia vastauksista. Sosiaalityöntekijät olivat hieman tiukempia asenteissaan kuin sosiaalityön opiskelijat, mutta ero jälleen on hyvin marginaalinen.

Voidaan pohtia, selittyykö tämän väittämän muita alhaisempi positiivisten vastausten määrä esimerkiksi toimeentuloturvan pitkäaikaisasiakkuuksien lisääntymisellä ja sosiaalityöhön istutetulla kontrollin vaatimuksella (ks. esim. Surakka ym. 2017, 175–176; Kuivalainen & Saikku 2013, 157–158). Tuoreesta sosiaalityhteellisestä tutkimuksesta on löydettävissä väite, että yhteiskunnassamme on aina jokin määrä ihmisiä, jotka ovat sopeutuneet pelkän perusturvan varassa elämiseen eivätkä aktiivisesti pyri muuttamaan tilannettaan esimerkiksi hakeutumalla koulutukseen, työhön tai erilaisiin kuntoutuksiin. Ilmiön laajuudesta tai syistä on kuitenkin useita erilaisia näkemyksiä. (Saari 2017a, 20.) Tämän ilmiön laajempi tarkastelu ei ole tämän tutkielman tarkoitus, mutta ilmiö on syytä mainita, sillä asiakastyötä paljon tehneet sosiaalityöntekijät saattavat myös omakohtaisesti tunnistaa ilmiön. Idealiin sosiaalityöhön kuuluu palvelupolun rakentaminen asiakkaalle sekä muutosmotivaation herättely (Kuusikko-työryhmän Aikuissosiaalityön asiantuntijatyöryhmä 2020, 13). On sosiaalityöntekijän näkökulmasta ymmärrettävää, että asiakas voi alkaa näyttää laiskalta tai haluttomalta oman tilanteensa parantamiseen, jos muutosta ei syystä tai toisesta tapahdu ja asiakkuudet pitkittyvät. Suurta positiivista asennoitumista tässä väittämässä taas toisaalta voi selittää se, että sosiaalityöntekijät ja sosiaalityön opiskelijat ymmärtävät, että osalla toimeentuloturvan asiakkaista elämäntilanne on hyvin haastava, palvelujärjestelmä vastaa heikosti moniongelmaisten ihmisten avuntarpeeseen ja toimeentulotuki itsessään aiheuttaa kannustavuusongelmia (ks. esim. Kuusikko-työryhmän Aikuissosiaalityön asiantuntijatyöryhmä 2020, 8–9; Julkunen 2001, 229–230).

Kaikkein jakautuneimpia molempien vastaajaryhmien mielipiteet ovat kolmannessa, vastavuoroisuutta, mittaavassa väittämässä. Vain 40 prosenttia sosiaalityöntekijöistä ja hieman alle 50 % sosiaalityön opiskelijoista uskoo, että useimmat toimeentulotuen asiakkaat ovat osallistuneet tai osallistuvat tulevaisuudessa hyvinvointivaltion rahoitukseen. Ja toisin päin sosiaalityöntekijöistä noin 23 prosenttia ja sosiaalityön opiskelijoista noin 17 prosenttia ei usko useimpien toimeentulotuen asiakkaiden osallistuvan hyvinvointivaltion rahoitukseen. Tässä väittämässä tulee todennäköisesti esiin eräänlainen arkirealismi. Etenkin osalla toimeentuloturvan asiakaskunnasta on niin paljon kasautuneita hyvinvointipuutteita, ettei työllistyminen ja sitä kautta veronmaksajana hyvinvointivaltion rahoitukseen osallistuminen ole realistinen tavoite. Myöskään työpaikkoja ei ole tarjolla kaikille sillä rakenteellinen työttömyys on Suomessa korkealla tasolla. Tiedetään, että vasta eläkepäätös vapauttaa monet ihmiset toimeentuloturvan asiakkuudesta. (ks. esim. Varjonen 2021; Surakka ym. 2017, 175–176.)

Seuraavaksi esitetään binäärisen logistisen regressioanalyysin tulokset. Molempien taulukoiden osalta referenssikategoria (samaa mieltä väittämän kanssa olevat) saa jokaisessa selittävässä muuttujassa arvon yksi. Ykköstä pienemmät arvot tarkoittava eri mieltä väittämän kanssa olemista ja ykköstä suuremmat arvot tarkoittavat väittämän kanssa samaa mieltä olemista. P-arvot kuvaavat tilastollista merkitsevyyttä ja on esitetty taulukoissa kolme ja neljä seuraavasti: $p < 0,05^*$; $p < 0,01^{**}$; $p < 0,001^{***}$.

Päällimmäinen havainto on, että tähän tutkimukseen valituilla selittäväillä tekijöillä ei pystytä yksiselitteisesti selittämään sosiaalityöntekijöiden tai sosiaalityön opiskelijoiden asenteita toimeentulotuen asiakkaita kohtaan. Tulos on osittain linjassa aiemman tutkimuksen kanssa (Niemelä 2007, 593–595). Sosiaalityöntekijät ovat kuitenkin koulutettuja ammattilaisia, joiden tehtävä on puolustaa ihmisoikeuksia ja sosiaalisia oikeuksia tilanteessa kuin tilanteessa. Sosiaalityön koulutus ja alan eettiset ohjeet ohjaavat ammattilaista tunnistamaan köyhyyden rakenteellisia syitä, toimimaan eettisesti ja turvaamaan asiakkaan oikeuksia, osallisuutta ja hyvinvointia. Ammatillisuutta on erottaa omat taustatekijät tai ideologiat työskentelystä. (Talentia 2022.) Tässä tutkimuksessa asenteita selittää useimmiten vastaajan puoluekanta. Myös vastaajan ikä ja omat köyhyyskokemukset selittävät asenteita osittain.

Taulukko 3. Binäärinen logistinen regressioanalyysi selittävien muuttujien yhteydestä sosiaalityöntekijöiden asenteisiin

	Useimmat ihmiset, jotka saavat toimeentulotukea ovat todella sen tarpeessa		Useimmat toimeentulotuen varassa elävät ovat laiskoja ja haluttomia ratkaisemaan ongelmansa		Useimmat toimeentulotuen asiakkaat ovat osallistuneet tai osallistuvat tulevaisuudessa hyvinvointivaltion rahoitukseen		Toimeentulotuen asiakas voi olla kuka tahansa meistä, jonka taloudellinen tilanne on kriisiytynyt	
Puoluekanta	OR	(LV 95%)	OR	(LV 95%)	OR	(LV 95%)	OR	(LV 95%)
SDP ja Vas.	5,44*	(1,480-19,986)	0,37	(0,105-1,339)	1,96*	(1,041-3,701)	0,62	(0,168-2,295)
Vihreät	2,69	(0,842-8,612)	0,49	(0,139-1,714)	2,01*	(1,046-3,860)	0,71	(0,181-2,78)
Muu	1,58	(0,529-4,712)	0,54	(0,147-2,014)	1,51	(0,763-2,968)	0,53	(0,137-2,040)
Kok. ja Kesk.	ref.		ref.		ref.		ref.	
Köyhyyskokemukset								
Usein tai silloin tällöin	1,17	(0,464-2,948)	1,28	(0,512-3,218)	0,99	(0,659-1,486)	1,08	(0,495-2,360)
Harvoin tai ei koskaan	ref.		ref.		ref.		ref.	
Ikä								
19-29 vuotta	0,38	(0,096-1,518)	7,09**	(1,797-27,960)	0,64	(0,259-1,572)	2,05	(0,258-16,270)
30-39 vuotta	4,20	(0,923-19,081)	1,38	(0,409-4,641)	0,90	(0,565-1,433)	1,24	(0,512-2,995)
40-49 vuotta	1,19	(0,452-3,125)	2,00	(0,649-6,171)	0,92	(0,571-1,482)	1,32	(0,522-3,327)
50 + vuotta	ref.		ref.		ref.		ref.	
Nagelkerke R	0,095		0,061		0,019		0,011	
Oikein luokitellut	94,5 %		95,2 %		59,8 %		93,0 %	
N	463		463		463		463	

Taulukko 4. Binäärinen logistinen regressioanalyysi selittävien muuttujien yhteydestä sosiaalityön opiskelijoiden asenteisiin

	Useimmat ihmiset, jotka saavat toimeentulotukea, ovat todella sen tarpeessa		Useimmat toimeentulotuen varassa elävät ovat laiskoja ja haluttomia ratkaisemaan ongelmansa		Useimmat toimeentulotuen asiakkaat ovat osallistuneet tai osallistuvat tulevaisuudessa hyvinvointivaltion rahoitukseen		Toimeentulotuen asiakas voi olla kuka tahansa meistä, jonka taloudellinen tilanne on yllättäen kriisiytynyt	
Puoluekanta	OR	(LV 95%)	OR	(LV 95%)	OR	(LV 95%)	OR	(LV 95%)
SDP ja Vas.	4,58**	(1,464-14,323)	0,23*	(0,067-0,800)	1,63	(0,902-2,957)	6,66**	(1,847-24,032)
Vihreät	3,48*	(1,218-9,915)	0,20*	(0,058-0,700)	1,76	(0,970-3,174)	2,46	(0,875-6,919)
Muu	0,64	(0,255-1,602)	0,6	(0,195-1,824)	0,93	(0,493-1,751)	2,39	(0,781-7,287)
Kok. ja Kesk.	ref.		ref.		ref.		ref.	
Köyhyyskokemukset								
Usein tai silloin tällöin	1,29	(0,676-2,450)	0,65	(0,275-1,538)	1,45*	(1,040-2,019)	0,95	(0,434-2,082)
Harvoin tai ei koskaan	ref.		ref.		ref.		ref.	
Ikä								
19-29 vuotta	0,41	(0,092-1,869)	1,01	(0,211-4,796)	1,09	(0,549-2,182)	1,35	(0,278-6,580)
30-39 vuotta	0,70	(0,138-3,560)	0,78	(0,140-4,300)	1,01	(0,486-2,078)	1,07	(0,203-5,658)
40-49 vuotta	0,64	(0,123-3,336)	0,84	(0,143-4,925)	0,96	(0,445-2,050)	0,40	(0,082-1,968)
50 + vuotta	ref.		ref.		ref.		ref.	
Nagelkerke R	0,124		0,058		0,034		0,083	
Oikein luokitellut	92,50 %		96,00 %		56,10 %		95,30 %	
N	601		601		601		601	

Taulukoissa ensimmäisenä on väittämä ”Useimmat ihmiset, jotka tarvitsevat toimeentulotukea, ovat todella sen tarpeessa”. Sosiaalityöntekijöistä vasemmistopuolueita äänestäneet ovat Kokoomusta ja Keskustaa äänestäneitä useammin sitä mieltä, että toimeentulotukea saavat ihmiset ovat todella tuen tarpeessa. Samoin on sosiaalityön opiskelijoiden kohdalla. Myös Vihreitä äänestäneet sosiaalityön opiskelijat ovat Kokoomuksen ja Keskustan äänestäjiä useammin toimeentulotuen asiakkaiden tuen tarpeen kannalla. Heikommassa asemassa olevien auttamisen, on nähty usein olevan lähempänä poliittisen vasemmiston painottamia asioita kuin poliittisen oikeiston (Kallio ym. 2021, 506). Näin ollen on ymmärrettävää, että poliittinen ideologia selittää asenteita ensimmäisen väittämän kohdalla. Muut selittävät tekijät eivät ole yhteydessä tämän väittämän kanssa.

Puoluekanta selittää osaltaan sosiaalityön opiskelijoiden asennoitumista myös taulukoissa toisena olevaan väittämään. Väittämässä esitetään, että ”Useimmat toimeentulotuen varassa elävät ovat laiskoja ja haluttomia ratkaisemaan ongelmansa”. Vihreitä ja vasemmistopuolueita äänestäneet sosiaalityön opiskelijat uskovat harvemmin kuin Keskustaa tai Kokoomusta äänestäneet sosiaalityön opiskelijat, että toimeentulotuen asiakkaat olisivat laiskoja ja haluttomia ratkaisemaan ongelmansa. Oikeistolaiseen ideologiaan liittyy enemmän meritokraattista ajattelua (van Oorschot 2006, 27), mikä voi johtaa ajatukseen, että toimeentuloturvan asiakkuus olisi kiinni tahdonvoimasta ja ahkeruudesta.

Sosiaalityöntekijöiden aineistossa puoluekannan osalta tulokset eivät ole tilastollisesti merkitseviä. Onkin esitetty, että poliittisilla mielipiteillä on isompi merkitys asenteiden selittäjinä muun väestön kuin sosiaalialan viranomaisten keskuudessa (Kallio & Kouvo 2015, 328).

Sen sijaan sosiaalityöntekijöiden aineistossa ikä selittää osittain asennoitumista. Nuorimmat, eli 19–29-vuotiaat sosiaalityöntekijät, ajattelevat yli 50-vuotiaita kollegoitaan useammin, että toimeentulotuen asiakkaat ovat laiskoja ja haluttomia ratkaisemaan ongelmansa. Sosiaalityön opiskelijoiden aineistossa iän suhteen ei muodostu tilastollisesti merkitseviä tuloksia. Ei ole yksiselitteistä, miksi näin on. Tiedetään, että iän myötä ansaitsevuusnäkemykset muuttuvat empaattisemmiksi (Kallio & Niemelä 2017, 151–152). Kuitenkin myös sosiaalityön opiskelijoiden aineistossa on nuoria vastaajia eikä ikä selittänyt sosiaalityön opiskelijoiden asenteita. On myös havaittu, että yksilöön liittyvien syiden näkeminen köyhyyden taustalla on kaikkein yleisintä lyhimmän ja pisimmän työuran tehneillä työntekijöillä (Blomberg ym.

2015, 332). Kuitenkin tämän aineiston valossa nuorten sosiaalityöntekijöiden näkemykset siitä, että toimeentulotuen asiakkaat eivät ansaitsisi apua, koska ovat itse aiheuttaneet avun tarpeensa, ovat kovempia kuin ikääntyneemmällä sosiaalityöntekijöillä.

On pohdittu, voisiko työkokemuksen pituuden ja iän vaikutusta asenteisiin selittää sillä, että työntekijä samaistuu alansa arvoihin etenkin uran alkuvaiheilla? Yhteiskunnan arvoissa on tapahtunut muutoksia viime vuosikymmeninä. (Kallio ym. 2011, 260–261.) Tämäkään selitys ei ole vedenpitävä tämän tutkimuksen aineistojen valossa sillä sosiaalityön opiskelijat eivät eronneet asenteissaan merkittävästi jo valmistuneista sosiaalityöntekijöistä.

Ei voi olla pohtimatta, voisiko nuorten sosiaalityöntekijöiden työkokemuksen vähäisyys yhdessä sosiaalityön arkirealiteettien kanssa johtaa eräänlaiseen keinottomuuden tunteeseen joidenkin asiakkaiden kohdalla. Tiedetään, että sosiaalityön opiskelijat haaveilevat työstä, jossa voi saada muutosta aikaan asiakkaiden elämässä (Weiss ym. 2002, 603). Työkentällä odotukset eivät välttämättä täyty. Osa vastavalmistuneista päätyykin vaihtamaan alaa, kokonaan pois sosiaalialalta (Talentia 2021, 34). Muut kuin edellä kuvatut selittävät tekijät eli puoluekanta ja ikä eivät ole yhteydessä taulukoissa toisena olevan väittämän kanssa.

Kolmantena väittämänä taulukoissa on vastavuoroisuuteen kytkeytyvä väittämä ”Useimmat toimeentulotuen asiakkaat ovat osallistuneet tai osallistuvat tulevaisuudessa hyvinvointivaltion rahoitukseen”. Sosiaalityön opiskelijoiden aineistossa ne opiskelijat, jotka ovat omassa elämässään kokeneet köyhyyttä usein tai silloin tällöin uskovat köyhyyttä kokemattomia useammin, että toimeentulotuen asiakkailla vastavuoroisuus hyvinvointivaltion rahoituksessa toteutuu. Sosiaalityöntekijöiden osalta vastaavat tulokset eivät ole tilastollisesti merkitseviä. Voidaan pohtia, onko opiskelijoiden asema sellainen, että kyseessä olevaan väittämään on helppo uskoa tai samaistua. Opiskelijat kun usein ainakin vain opintoetuuksilla eläessään ovat pienituloisia, mutta kuitenkin panostamassa omaan tulevaisuuteensa koulutuksen muodossa. Pienituloisuuden on tarkoitus jäädä väliaikaiseksi. Lisäksi opiskelijat ovat usein nuoria, jolloin tulevaisuus on vielä mahdollisuuksia täynnä. Sosiaalityöntekijöiden aineistossa vasemmistopuolueita tai Vihreitä äänestäneet ovat Kokoomusta tai Keskustaa äänestäneitä useammin sitä mieltä, että toimeentulotuen asiakkaat ovat osallistuneet tai osallistuvat hyvinvointivaltion rahoitukseen ja ovat tästä näkökulmasta ansaitsevia. Yksilön vastuuta korostavat arvot ja tuottavuuden sekä tehokkuuden tavoittelu istuu paremmin oikeistolaiseen ideologiaan, jolloin ansaitsevuus voisi olla riippuvainen vastavuoroisuudesta. Opiskelijoiden aineistossa puoluekanta ei tilastollisesti merkitsevällä tavalla selitä

asennoitumista. Muut selittävät tekijät eivät ole yhteydessä vastavuoroisuuden väittämän kanssa.

Taulukoiden neljäs väittäjä on ”Toimeentulotuen asiakas voi olla kuka tahansa meistä, jonka taloudellinen tilanne on yllättäen kriisiytynyt”. Väittäjä mittaa ansaitsevuutta samaistumisen tai identiteetin näkökulmasta. Sosiaalityön opiskelijoista vasemmistopuolueita äänestäneet uskovat Kokoomusta ja Keskustaa äänestäneitä useammin, että toimeentulotuen asiakkuus voi osua kenen tahansa kohdalle. On todettu, että vasemmistopuolueita äänestäneiden oma sosioekonominen asema on matalampi kuin oikeistopuolueita äänestäneiden, joten on pohdittu, onko tässä ryhmässä myös useammin omakohtaista kokemusta sosiaalisista ongelmista. (Kallio ym. 2021, 500.) Lisäksi oikeistolaiseen ideologiaan liitetty meritokraattinen ajattelu (van Oorschot 2006, 27) ei välttämättä tue kokemusta siitä, että kuka tahansa voisi ajautua kriisiin. Sosiaalityöntekijöiden kohdalla puoluekanta ei selitä asennoitumista kyseiseen väittämään. Edelleen voidaan pohtia, onko kyse siitä, että poliittisilla mielipiteillä on isompi merkitys asenteiden selittäjinä muun väestön kuin sosiaalialan viranomaisten keskuudessa (Kallio & Kouvo 2015, 328). Muut selittävät tekijät eivät ole yhteydessä väittämän kanssa.

6 Johtopäätökset

Vaikka edellä on kuvattu yhteiskunnallisten arvojen muutosta (ks. esim. Julkunen 2001), joka on valunut myös sosiaalityöhön esimerkiksi aktivointipolitiikkana ja tehokkuusvaatimuksina (Mänttari van der-Kuip 2015) ei tämä muutos ole ainakaan tämän tutkimuksen kontekstissa vaikuttanut sosiaalityöntekijöiden tai sosiaalityön opiskelijoiden asenteisiin negatiivisesti. Sosiaalityöntekijät ja sosiaalityön opiskelijat asennoituvat positiivisemmin kuin suomalaiset yleensä, vaikka myös suomalaisten asennoituminen on valtaosin positiivista (Kallio & Niemelä 2017, 151–152). On hyvin tärkeää, että sosiaalityöntekijät asennoituvat asiakkaisiinsa positiivisesti sillä katutason byrokraatteina heidän harkintavaltansa ja konkreettiset toimensa ovat merkittävässä osassa asiakkaiden jokapäiväisessä elämässä (Lipsky 1980, 3–4). Työntekijän asenteet voivat vaikuttaa monin tavoin käytännön työskentelyyn (Kallio & Kouvo 2015, 318). Sosiaalityön opiskelijat ovat tulevia ammattilaisia ja voivat jo opintojensa aikana olla alansa työtehtävissä. Näin ollen positiiviset asenteet opiskelijoiden kohdalla ovat vähintään yhtä tärkeitä kuin jo valmistuneiden ammattilaisten kohdalla.

Edellä on todettu, että toimeentulotuen asiakaskunta on hyvin moninainen. Näin on siitä huolimatta, että esimerkiksi yksinelävät työkäiseen väestöön kuuluvat työttömät edustavat hyvin suurta ryhmää asiakaskunnasta. Tyypillisesti ansaitseviksi mielletyt ryhmät, kuten vanhukset tai lapset ovat vähemmän edustettuina toimeentulotuen asiakaskunnassa (van Oorschot 2006, 25). Ansaitsevuus on kuitenkin tilannekohtainen ja muuttuva (van Oorschot & Roosma 2017, 14). Näin ollen sosiaalityöntekijät ja sosiaalityön opiskelijat todennäköisesti ymmärtävät, että esimerkiksi juuri työttömyyden vuoksi toimeentulotukea hakevien henkilöiden taustat ja elämäntilanteet ovat moninaisia. Lisäksi erilaiset sairaudet ovat asiakkaiden keskuudessa yleisiä (Hannikainen-Ingman ym. 2013, 106). Tiedetään myös, että mikäli työttömyys on yhteiskunnassa korkealla tasolla, on työttömien syyllistäminen tilanteestaan vähäisempää (Larsen 2006, 75). Suomessa on kroonisesti rakenteellinen työttömyys ja esimerkiksi juuri vähemmän koulutusta vaativia työtehtäviä on entistä vähemmän tarjolla (ks. esim. Varjonen 2021).

Aiemman tutkimuksen valossa tämän tutkimusten tulosten ei pitäisi yllättää. Molempien aineistojen osalta vastaajat ovat valtaosin naisia ja tiedetään, että naiset suhtautuvat miehiä armollisemmin sosiaalietuuksien käyttäjiin (esim. Forma ym. 2007, 48; Niemelä 2007, 593–595). Sosiaalityöntekijät ovat korkeasti koulutettuja ammattilaisia ja sosiaalityön opiskelijat

ovat parhaillaan yliopistossa opiskelemissa. Tiedetään, että korkea koulutus muokkaa asenteita empaattisempaan suuntaan, etenkin jos kyse on sosiaalityhteellisestä korkeakoulutuksesta (Kallio & Kouvo 2015, 322). Sosiaalityöntekijät ja sosiaalityön opiskelijat ovat ammattinsa tai tulevan ammattinsa kautta vahvasti linkittyneet hyvinvointivaltioon, ja sitä kautta ei ole yllättävää, että he suhtautuvat positiivisesti hyvinvointipalvelun tarjoamiin tukimuotoihin sekä tukea tarvitseviin ihmisiin (Kallio & Saarinen 2013, 205). Lisäksi sosiaalialan ammattilaiset myös tulevat sellaiset ovat ammatillisessa mielessä lähellä asiakasryhmää (Kallio & Saarinen 2013, 205), mikä tukee asiakkaiden näkemistä apua ansaitsevina. Tämän aineiston valossa valtaosa sosiaalityöntekijöistä ja sosiaalityön opiskelijoista kannattaa politiikassa vasemmistopuolueita tai Vihreitä. Sosiaalityön arvot, mitä tulee heikoimmassa asemassa olevien auttamiseen sekä yhteiskunnallisten epäkohtiin vaikuttamiseen, on nähty usein olevan lähempänä poliittisen vasemmiston painottamia asioita kuin poliittisen oikeiston (Kallio ym. 2021, 506). Lisäksi aiemman tutkimuksen perusteella tiedetään, että mielipide sosiaalietuuksien käyttäjiä kohtaan on yleisesti positiivinen eri viranomaisryhmillä (Kallio & Kouvo 2015, 325).

Positiiviseen asennoitumiseen on todennäköisesti myös syynä ammattilaisten ymmärrys toimeentulotuen ja muiden perusturvaetuuksien matalasta tasosta (Saari 2015, 97–98). Näin ollen ammattilaisille tuskin herää ajatuksia siitä, että etuuksien varassa eläminen olisi jotenkin yksilön valinta tai tarjoaisi etuuksien varassa elävälle helppoa elämää. Toisaalta taas ammattilaiset todennäköisesti ymmärtävät, että toimeentulotuen hakeminen on juuri muiden etuuksien matalan tason vuoksi yleistynyt eikä tilanteeseen välttämättä liity muita sosiaalisia ongelmia (Kauppinen ym. 2013, 52–53). Näin ollen on todennäköisesti helpompi samaistua asiakaskuntaan ja nähdä toimeentulotuki yhtenä etuutena muiden joukossa – ilman erityistä häpeää. Ja niidenkin asiakkaiden kohdalla, kenelle hyvinvointipuutteet ja asiakkuus pitkittyy, ammattilaiset ilmeisesti näkevät pintaa syvemmälle. He näkevät rakenteiden merkityksen yksilöllisiä tekijöitä voimakkaampana, eivätkä syytä asiakkaita.

Hieman yllättävää on kuitenkin, että sosiaalityöntekijät ja sosiaalityön opiskelijat asennoituivat pitkälti yhtä positiivisesti toimeentulotukea saaviin henkilöihin. Syy vähäisiin eroihin lienee siinä, että vertailut ryhmät olivat loppujen lopuksi suhteellisen samankaltaisia kuten edellä on kuvattu. Keskeisin tekijä, joka erottaa sosiaalityöntekijät sosiaalityön opiskelijoista tämän aineiston valossa, on ryhmien ikäjakauma. Iän tiedetään selittävän asenteita aiemman tutkimuksen perusteella esimerkiksi juuri siten, että ikä tuo mukanaan

empatiaa (ks. esim. Kallio & Kouvo 2015, 322). Tällainen yksiselitteinen kaava ei ole kuitenkaan nähtävissä tässä tutkimuksessa.

Sosiaalityön opiskelijoiden ja jo valmistuneiden sosiaalityöntekijöiden asenne-erojen vähäisyys saa pohtimaan jo aiemmassa tutkimuksessa vastaamatta jäänyttä kysymystä siitä, hakeutuuko sosiaalialan korkeakoulutukseen jo valmiiksi tietyn asenteen tai arvopohjan omaavia ihmisiä. Lisäksi myös sosiaalitieteellinen korkeakoulutus muokkaa arvoja.

Sosiaalityö on professio, jolla on vahva arvopohja ja tämän arvopohjan muotoutuminen alkaa jo sosiaalityön koulutuksessa. (Kallio & Saarinen 2013, 204.) Suomalaisen sosiaalityön yliopistokoulutuksen hyvänä puolena voidaan pitää monimuotoisuutta ja käytännönläheisyyttä. Monipuolisella koulutuksella on merkitystä asenteiden muodostumisessa (Krumer-Nevo & Weiss 2013, 457–458). Tämän tutkimuksen valossa ei voida myöskään suoraan vastata kysymykseen tiettyjen arvojen olemassaolosta jo ennen sosiaalityön koulutuksen aloitusta. Opiskelijoiden asenteiden samankaltaisuus jo valmistuneiden työntekijöiden kanssa nostaa kuitenkin ilmoille kyseisen hypoteesiin. Jatkotutkimusaiheina voisikin toimia eräänlainen seurantatutkimus, jossa verrattaisiin eri vuoden sosiaalityön opiskelijoiden arvoja keskenään. Lisäksi voisi olla mielekästä verrata sosionomiopintojen pohjalta tai muun korkeakoulututkinnon pohjalta sosiaalityön opintoihin lähteneitä opiskelijoita niihin opiskelijoihin, joilla ei ole aiempaa korkeakoulututkintoa.

Tulosten ollessa näinkin positiivisia on syytä hieman miettiä vastausten luotettavuutta. Voiko olla niin, että sosiaalityöntekijöiden vastatessa kyselyyn enemmän ammattiroolissaan kuin puhtaasti yksityishenkilöinä tai samoin opiskelijoiden oppiaineensa edustajina, he ikään kuin tietäisivät, mitä kuulu vastata ja vastaisivat sen mukaan? Näin yksioikoista johtopäätöstä ei kuitenkaan ole syytä tehdä, sillä molemmat ryhmät toivat esiin myös negatiivisia asenteita, Kyseessä on kuitenkin anonyymi kysely. Lisäksi keskeinen tekijä, joka sosiaalityöntekijöitä kuormittaa työssään, ovat arvoriistiriidat ja tunne siitä, ettei työtä voi tehdä niin hyvin kuin haluaisi (Blomberg ym. 2014, 2089–2090). Ei ole loogista ajatella, että sosiaalityöntekijöiden asenne asiakaskuntaa kohtaan olisi pohjimmiltaan negatiivinen, jos sosiaalityöntekijät haluavat tarjota entistä parempaa palvelua asiakkailleen. Molempien aineistojen osalta vastausprosentti on valitettavan alhainen, mikä todennäköisesti selittyy kiireellä. Näin ollen voidaan pohtia, jäivätkö aineistoista kokonaan pois kaikkein kiireisimmät tai kuormittuneimmat vastaajat. Mikäli otoskoko olisi isompi, on mahdollista, että negatiivisten vastausten määrä olisi myös suurempi sillä kuormitus on yhteydessä negatiivisiin asenteisiin (Blomberg ym. 2014, 2093–2094).

Tutkittaessa sosiaalityön opiskelijoiden ammativalintamotiiveja on havaittu, että ideologiaan ja sisäiseen motivaatioon liittyvät tekijät ovat hyvin yleisiä syitä lähteä opiskelemaan sosiaalityötä; heikommassa asemassa olevien tilannetta halutaan parantaa. Tämä motivaatio voi tulla kuitenkin haastetuksi kenttätyön niukentuneissa toimintamahdollisuuksissa. (Kallio ym. 2021, 504–505.) Työtehtäviä myös valikoidaan sen mukaan, kuinka todennäköistä muutostyön toteuttaminen on (Weiss ym. 2002, 603). Tämän tutkimuksen perusteella liian harva sosiaalityöntekijä tai sosiaalityön opiskelija uskoo siihen, että toimeentulotuen asiakaskunta tulee vielä osallistumaan hyvinvointivaltion rahoitukseen. Tätä voidaan pitää ongelmallisena. Yksi johtopäätös tästä tutkimuksesta onkin, ettei sosiaalityön työoloja pidä missään olosuhteissa heikentää vaan nimenomaan tarvitaan resurssia työskennellä niiden asiakkaiden kanssa, kenellä on runsaasti hyvinvointipuutteita. Muutos ja perusturvan varasta pois pääsy pitäisi olla realismia nykyistä useammalle asiakkaalle. Hyvinvointialueiden myötä yhteistyö esimerkiksi terveydenhuollon kanssa on toivottavasti jatkossa jouhevampaa, sillä tiedetään, että toimeentulotuen asiakkailla on myös paljon terveysongelmia (Hannikainen-Ingman ym. 2013, 106). Sosiaalityöntekijät kokevat, että aikaa jää liian vähän monimutkaisten ongelmien selvittämiseen. (Kallio & Saarinen 2013, 204.)

Yksi hyvä keino parantaa sosiaalityön toimintamahdollisuuksia olisi myös se, että asiakkaita olisi yksinkertaisesti vähemmän. Sosiaalityöntekijöiden positiivisia näkemyksiä tuen tarvitsijoita kohtaan voidaan pohtia myös siitä näkökulmasta, että positiivinen asenne asiakaskuntaa kohtaan voisi estää asiakkaiden elämään vaikuttavia heikennyksiä sosiaalipolitiikassa. Ja päinvastoin mikäli sosiaaliturvan käyttäjien asema paranisi esimerkiksi sosiaaliturvan tasonnoston myötä, helpottaisi se myös sosiaalityöntekijöiden työtä. (Kallio & Saarinen 2013, 204.) Kela-siirron piti osaltaan vapauttaa sosiaalityön resursseja, mutta Kela-siirto ei ratkaissut sitä perustavanlaatuisia ongelmaa, että ensisijaisia etuuksia paikataan runsaasti toimeentulotuella. Perusturvaetuksia olisi hyvä nostaa tai sosiaaliturvajärjestelmää uudistaa siten, että yhä harvempi tarvitsisi toimeentulotukea ollenkaan, saati ainakaan pitkäaikaisesti sillä etenkin pitkäaikaisasiakkuuteen liittyy monenlaisia hyvinvointia uhkaavia riskejä. Köyhyys itsessään lamauttaa ja syrjäyttää. Toimeentulotukeen etuutena liittyy ongelmia esimerkiksi tuen alhaisen tason ja kannustavuuden ongelmien vuoksi (ks. esim. Julkunen 2001, 229–230).

Palataan vielä pohtimaan yhteiskunnallisten arvojen muutosta ansaitsevuuden näkökulmasta. Suomessa viime vuosina käyty yleinen keskustelu voi antaa sellaisen kuvan, että asenteet sosiaaliturvan käyttäjiä kohtaan olisivat koventuneet. Myös osa sosiaalitieteilijöistä on

esittänyt vastaavia väitteitä. Kansalaisten asennoitumista etuuksien käyttäjiä kohtaan on tosiasiaassa kuitenkin tutkittu Suomessa melko vähän. (Kallio & Niemelä 2017, 144.) Sosiaalisen etäisyyden kasvaessa eri väestöryhmien välillä yksi ilmiön ilmenemismuoto on solidaarisuuden muuttuminen ehdolliseksi, mikä näkyy muun muassa eri ryhmiin kohdistuvina ansaitsevuuden pohdintoina (Laihiala & Ohisalo 2017, 257). On siis ihan aiheellista tarkkailla herkällä korvalla esimerkiksi tuloerojen kasvua ja erilaista eriytymiskehitystä. Ei pidä kuitenkaan unohtaa, että edelleen valtaosa suomalaisista asennoituu tukea tarvitseviin positiivisesti (Kallio & Niemelä 2017, 151–152). Näin ollen olisi toivottavaa, ettei esimerkiksi mediassa luotaisi aiheetonta paniikkia tai vastakkainasettelua.

Viime vuosikymmeninä on yleistynyt, että monista päivän polttavista aiheista, mukaan lukien politiikka ja sosiaaliturva, keskustellaan internetin keskustelupalstoilla sekä sosiaalisessa mediassa. Etenkin edellä mainituilla alustoilla käydyissä keskusteluissa argumentoidaan pääosin erilaisten käsitysten, ei suinkaan tutkitun tiedon pohjalta. Erilaisilla subjektiivisilla kokemuksilla ja mielipiteillä on iso merkitys. (Laihiala & Ohisalo 2017, 257.) Toivottavaa olisi, että myös sosiaalialan ammattilaisten ääni tulisi kuulluksi mediassa ja sosiaalisessa mediassa. Tätä kautta erilaisten keskustelujen areenoille tulisi myös toisenlaista näkökulmaa. On jo olemassa joitakin positiivisia esimerkkejä siitä, kun sosiaalialan ammattilaiset ottavat käyttöönsä sosiaalisen median kanavia (Tiktok-Sossut 2023), mutta kentälle mahtuu myös lisää toimijoita. Hyvinvointialueiden myötä olisi harkinnanarvoinen idea palkata sosiaalialan ammattilaisia entistä enemmän yksinomaan viestintä- ja kehittämistehtäviin, jolloin perustehtävä ei rajoittaisi rakenteellisen sosiaalityön mahdollisuuksia.

Lähteet

Aaltonen, Katri & Lekander, Kaarlo & Ahola, Elina & Hiilamo, Heikki (2018) Toimeentulotuen saajien lääkekorvausoikeudet ja lääkkeiden käyttö. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 2018 (55), 321–334.

Ahola, Elina & Hiilamo, Heikki (toim.) (2013) Johdanto. Teoksessa Ahola, Elina & Hiilamo, Heikki (toim.) (2013) *Köyhyyttä Helsingissä. Toimeentulotuen saajat ja käyttö 2008–2010*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 127, 11–17.

Blomberg, Helena & Kallio, Johanna & Kroll, Christian & Saarinen, Arttu (2014) Job Stress among Social Workers: Determinants and Attitude Effects in the Nordic Countries. *British Journal of Social Work* 2015 (45), 2089–2105.

Blomberg, Helena & Kallio, Johanna & Kroll, Christian & Niemelä, Mikko (2015) What explains frontline workers' views on poverty? A comparison of three types of welfare sector institutions. *International journal of social welfare*, 2015, 24, (4), 324–334.

Blomberg, Helena & Kallio, Johanna & Kroll, Christian (2016) Häpeää ja laiskuutta. Asiakkaiden, muiden kansalaisten sekä katutason työntekijäryhmien käsityksen toimeentulotukiasiakkuudesta. *Yhteiskuntapolitiikka*, 2016, 81, (3), 301–312.

Coughlin, R. (1980) *Ideology, Public Opinion and Welfare Policy: Attitudes towards Taxes and Spending in Industrial Societies*. Berkely: Institute of Inter-national Studies, University of California.

Dunbar, Robin (2014) *Human evolution*. London: Pelican.

Eduskunta (2014) Nuorisotakuu.

https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/kirjasto/aineistot/kotimainen_oikeus/LATI/Sivut/nuorisotakuu.aspx Viitattu 12.1.2023.

Forma, Pauli & Kallio, Johanna & Pirttilä, Jukka & Uusitalo, Roope (2007) Kuinka hyvinvointivaltio pelastetaan? Tutkimus kansalaisten sosiaaliturvaa koskevista valinnoista ja mielipiteistä. Helsinki: Kelan tutkimusosasto. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 89.

Haataja, Anita (2013) Toimeentulotuki yhden aikuisen talouksissa Helsingissä. Teoksessa Ahola, Elina & Hiilamo, Heikki (toim.) (2013) Köyhyyttä Helsingissä. Toimeentulotuen saajat ja käyttö 2008–2010. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 127, 30–53.

Hallituksen esitys eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi (164/2014) Finlex <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2014/20140164> Viitattu 20.1.2023.

Hannikainen-Ingman, Katri & Kuivalaine, Susan & Sallila, Seppo (2013) Toimeentulotuen asiakkaiden elinolot ja hyvinvointi. Teoksessa Kuivalainen, Susan (toim.) (2013) Toimeentulotuki 2010-luvulla. Tutkimus toimeentulotuen asiakkuudesta ja myöntämiskäytännöistä. Tampere: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos – Raportti 9/2013, 81–112.

Heinonen, Hanna-Mari & Laatu, Markku (2020a) Huolella harkiten? Kunnista Kelaan siirtyneiden työntekijöiden kokemuksia perustoimeentulotukityön harkinnan edellytyksistä? Teoksessa Korpela, Tuija & Heinonen, Hanna-Mari & Laatu, Markku & Raittila, Simo & Ylikännö, Minna (toim.) (2020) Ojista allikkoon? Toimeentulotukiudistuksen ensi metrit. Helsinki: Kela, 244–276.

Heinonen, Hanna-Mari & Laatu, Markku (2020b) Hallinnollisen päätöksenteon rationaalisuus toimeentulotukiudistuksen valmistelussa. Teoksessa Korpela, Tuija & Heinonen, Hanna-Mari & Laatu, Markku & Raittila, Simo & Ylikännö, Minna (toim.) (2020) Ojista allikkoon? Toimeentulotukiudistuksen ensi metrit. Helsinki: Kela, 60–114.

Hiilamo, Aapo & Keski-Säntti, Markus & Kääriälä, Antti & Hiilamo, Heikki (2021) Nuorten aikuisten maksuhäiriömerkinnät – rekisteritutkimus ikäkohorteilla 1987 ja 1997. Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiö. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/143055/nuorten-aikuisten-maksuhairiomerkinnaat.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Viitattu 12.1.2023.

Kallio, Johanna & Blomberg, Helena & Kroll, Christian (2011) Suomalaisten sosiaalityöntekijöiden mielipiteet köyhiin kohdistuvista auttamisstrategioista. *Janus* 2011, 19, (3), 251–268.

Kallio, Johanna & Kouvo, Antti (2015) Street-level Bureaucrats' and the General Public's Deservingness Perceptions of Social Assistance Recipients in Finland. *Social Policy and Administration* 2015, 49, (3), 316–334.

Kallio, Johanna & Niemelä, Mikko (2017) Kuka ansaitsee tulla autetuksi? Kansalaisten asennoituminen toimeentulotuen saajiin Suomessa vuonna 2015. *Janus* 2017, 25, (2), 144–159.

Kallio, Johanna & Lintunen, Lotta & Niemelä, Mikko & Blomberg, Helena & Kroll, Christian (2020) Lurjuksista kunnan kansalaisia? Kansalaisten asennoituminen toimeentulotuen saajiin 2012–2018. *Yhteiskuntapolitiikka* 2020, 85, (3), 247–258.

Kallio, Johanna & Blomberg, Helena & Kroll, Christian (2021) Miksi minusta tulee sosiaalityöntekijä? Tutkimus sosiaalityön pääaineopiskelijoiden ammatinvalintamotiiveista Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 86, (5–6), 497–508.

Kallio, Johanna & Saarinen, Arttu (2013) Katutason byrokraattien käsitykset työttömistä ja työttömyysturvasta. *Työelämän tutkimus* 11 (3), 192–208.

Kauppinen, Timo M. & Moisio, Pasi & Mukkila, Susanna (2013) Toimeentulotuen saamisen toistuvuus ja etuuksien päällekkäisyys. Teoksessa Kuivalainen, Susan (toim.) (2013) *Toimeentulotuki 2010-luvulla. Tutkimus toimeentulotuen asiakkuudesta ja myöntämiskäytännöistä*. Tampere: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos – Raportti 9/2013, 37–54.

Kela (2022a) Toimeentulotuki. Toimeentulotuen kokonaisuus. <https://www.kela.fi/toimeentulotuki-kokonaisuus> Viitattu 18.1.2023.

Kela (2022b) Toimeentulotuki. Mihin menoihin perustoimeentulotukea voi saada? <https://www.kela.fi/toimeentulotuki-mihin-menoihin> Viitattu 11.11.2022.

Kela (2022c) Perustoimeentulotuessa hyväksyttävien asumismenojen kuntakohtaiset rajat 2022. <https://beta.kela.fi/documents/20124/410315/asumismenojen-rajat-toimeentulotuessa-2022.pdf/20f83a4f-a153-0f2e-12d4-63be1d1ff837?t=1638954038707> Viitattu 18.1.2023.

Kela (2023) Toimeentulotuki. Tulot ja varat. <https://www.kela.fi/toimeentulotuki-miten-tulot-ja-varat-vaikuttavat> Viitattu 18.1.2023.

Kielitoimiston sanakirja (2022) <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/ansaita?searchMode=all> Viitattu 21.11.2022.

Korpela, Tuija & Heinonen, Hanna-Mari & Laatu, Markku & Raittila, Simo & Ylikännö, Minna (2020) *Johdanto*. Teoksessa Korpela, Tuija & Heinonen, Hanna-Mari & Laatu, Markku & Raittila, Simo & Ylikännö, Minna (toim.) (2020) *Ojista allikkoon? Toimeentulotukiudistuksen ensi metrit*. Helsinki: Kela, 8-27.

Krumer-Nevo, Michael & Weiss, Idit (2013) Factors Affecting the Interest of Israeli Social Work Students in Working with different Client Groups. *Journal of social work education*, 2006, 42, (3), 443–464.

Kuivalainen, Susan & Saikku, Peppi (2013) Mihin toimeentulotukea myönnetään ja miksi? Teoksessa Kuivalainen, Susan (toim.) (2013) Toimeentulotuki 2010-luvulla. Tutkimus toimeentulotuen asiakkuudesta ja myöntämiskäytännöistä. Tampere: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos – Raportti 9/2013, 151–188.

Kuusikko-työryhmän Aikuissosiaalityön asiantuntijatyöryhmä (2020) Kuuden suurimman kaupungin aikuissosiaalityö ja toimeentulotuki vuonna 2019. Helsinki: Kuusikkotyöryhmän julkaisusarja 3/2020.

Laatu, Markku & Airio, Ilpo & Mattila, Hannu (2020) Perustoimeentulotukiasiakkaiden käsityksiä ja kokemuksia toimeentulotukiudistuksesta ja Kelan palveluista. Teoksessa Korpela, Tuija & Heinonen, Hanna-Mari & Laatu, Markku & Raittila, Simo & Ylikännö, Minna (toim.) (2020) Ojista allikkoon? Toimeentulotukiudistuksen ensi metrit. Helsinki: Kela, 116–150.

Laihiala, Tuomo & Ohisalo, Maria (2017) Sosiaalipummit leipäjonossa? - Kansalaisten käsityksiä huono-osaisten ansaitsevuudesta. Teoksessa Juho Saari (toim.) (2017) Sosiaaliturvariippuvuus. Sosiaalipummit oleskeluyhteiskunnassa? Tampere: Tampere University Press, 233–258.

Laki toimeentulotuesta annetun lain 10§ muuttamisesta (1004/2012) Finlex
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2012/20121004> Viitattu 12.1.2023.

Laki työttömyysturvalain muuttamisesta (1001/2012) Finlex
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2012/20121001#Pdm45053756682288> Viitattu 12.1.2023.

Larsen, C. A. (2006) *The Institutional Logic of Welfare Attitudes. How Welfare Regimes Influence Public Support*. Hampshire, England: Ashgate Publishing Limited.

Lehtinen, Anna-Riitta (2021) Mitä eläminen maksaa? Kohtuullisen minimin viitebudjettien hintapäivitys vuodelle 2021. Helsinki: Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 191.

Lipsky, Michael (1980) *Street-level bureaucracy. Dilemmas of the Individual on public services*. New York: Russel Sage Foundation.

Mattila, Tuuli (2021) Määrällinen tutkimus sosiaalityöntekijöiden tiedollisista ja taidollisista valmiuksista työssään. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto: Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Sosiaalitieteiden laitos, Sosiaalityö.

Moilanen, Hanna (2017) Sosiaaliturvan historia alkoi vaivahoidosta.

<https://sosiaalivakuutus.fi/sosiaaliturvan-historia-vaivahoidosta-nykypaivaan/>

Viitattu 21.11.2022.

Muhonen, Teemu (2022) SDP muutti linjaansa: Valtion menoja pitää leikata, sanoo Antti Lindtman. Helsingin Sanomat 9.10.2022.

Mänttari van der-Kuip, Maija (2015) Sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointi ja toimintamahdollisuudet niukkuuden aikakaudella. Janus 2015, 23 (3), 329–355.

Niemelä, Mikko (2007) Oma vika, epäonni vai rakenne? Suomalaisten köyhyyden syitä koskevat mielipiteet. Yhteiskuntapolitiikka 2007, 72, (6), 585–598.

Niemi, Riikka (2008) Pitäkö hyvinvointivaltio lupauksensa? Universalismi ja ihmisten yksilölliset elämänkohtalot. Teoksessa Helne, Tuula & Laatu, Markku (toim.) (2008) Vääryyskirja. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 61–76.

Piispa, Minna & Hulkko, Laura (2009) Työväkivalta on yleistä terveys- ja sosiaalialojen ammateissa. Tilastokeskuksen hyvinvointikatsaus 3/2009. https://www.stat.fi/artikkelit/2009/art_2009-09-30_002.html?s=0 Viitattu 6.2.2023.

Ratilainen, Mauri (2016) Armottomuus leimaa tätä päivää, mistä kumpuaa empatiavajeeksi kutsuttu ilmiö? Lapin kansa 14.5.2016.

Saari, Juho (2015) Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla. Helsinki: Gaudeamus.

Saari, Juho & Behm, Miia & Lagus, Krista (2017) Sosiaalipummi! Moraalipaniikki 2010-luvun Suomessa. Teoksessa Juho Saari (toim.) (2017) Sosiaaliturvariippuvuus. Sosiaalipummit oleskeluyhteiskunnassa? Tampere: Tampere University Press, 207–232.

Saari, Juho (2017a) Oleskeluyhteiskunta. Teoksessa Juho Saari (toim.) (2017) Sosiaaliturvariippuvuus. Sosiaalipummit oleskeluyhteiskunnassa? Tampere: Tampere University Press, 13–36.

Saari, Juho (2017b) Tilannekuva – taloudellinen kestävyys ja sosiaalinen perusta. Teoksessa Juho Saari (toim.) (2017) Sosiaaliturvariippuvuus. Sosiaalipummit oleskeluyhteiskunnassa? Tampere: Tampere University Press, 37–68.

Saikka, Peppi & Kuivalainen, Susan (2013) Toimeentulotukityö kunnissa – organisointi, työnjako ja kokemukset. Teoksessa Kuivalainen, Susan (toim.) (2013) Toimeentulotuki 2010-luvulla. Tutkimus toimeentulotuen asiakkuudesta ja myöntämiskäytännöistä. Tampere: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos – Raportti 9/2013, 1151–50.

Salmi, Minna (2020) Lapsiperheiden köyhyys pitää yllä köyhyyden kierrettä. Teoksessa Kallio, Johanna & Hakovirta, Mia (toim.) (2020) Lapsiperheiden köyhyys ja huono-osaisuus. Tampere: Vastapaino.

Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry (2016) Väkivalta sosiaalialalla liian yleistä – tavoitteena nollatoleranssi. <https://www.talentia.fi/uutiset/vakivalta-sosiaalialalla-liian-yleista-tavoitteena-nollatoleranssi/> Viitattu 6.2.2023.

Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia (2019) Sosiaalityöntekijöitä on riittävästi <https://www.talentia.fi/uutiset/sosiaalityontekijoita-on-riittavasti/> Viitattu 16.2.2023.

Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry (2021) Valmistuneiden urapolut 2021. https://www.talentia.fi/wp-content/uploads/2021/11/Talentia_Urapolut2021_raportti.pdf Viitattu 9.1.2023.

Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry (2022) Arki, arvot, etiikka. Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet.

Sosiaalihuoltolaki (31.12.2014/3101) Finlex <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301#L4P36> Viitattu 1.2.2023.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2021) Ministeriö – Historiaa <https://stm.fi/ministerio/historiaa> Viitattu 3.12.2021.

Sotkanetin tulostaulukko. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Toimeentulotukea saaneet kotitaloudet vuoden aikana yhteensä. <https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/taulukko/?indicator=s84qBwA=®ion=s07MBAA=&year=sy5LBgA=>

<https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/taulukko/?indicator=sw5xAQA=®ion=s07MBAA=&year=sy5zAgA=&gender=t&abs=f&color=f&buildVersion=3.1.1&buildTimestamp=202211091024> Viitattu

18.1.2023.

Sotkanetin tulostaulukko. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Toimeentulotukea saaneet 65 vuotta täyttäneet, % vastaavan ikäisestä väestöstä.

<https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/taulukko/?indicator=sw5xAQA=®ion=s07MBAA=&year=sy5zAgA=&gender=t&abs=f&color=f&buildVersion=3.1.1&buildTimestamp=202211091024> Viitattu

27.02.2023.

Sotkanetin tulostaulukko. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Perustoimeentulotukea vuoden aikana saaneet kotitaloudet.

<https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/taulukko?indicator=s9YPAAA=®ion=s07MBAA=&year=sy5ztDbR0zUEAA=&gender=t> Viitattu 10.6.2022.

Suonio, Mari & Kainulainen, Sakari & Gävert, Titi & Väisänen, Raija & Saari, Juho (2017) Kun vaikeudet kasautuvat – Pitkäaikaisasiakkuudet sosiaalialan asiakastyössä. Teoksessa Juho Saari (toim.) (2017) Sosiaaliturvariippuvuus. Sosiaalipummit oleskeluyhteiskunnassa? Tampere: Tampere University Press, 259–286.

Suomen perustuslaki (11.6.1999/731) Finlex <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

Viitattu 12.1.2023.

Surakka, Anne & Pyykkönen, Topias & Myrskylä, Pekka & Saari, Juho (2017) Kerran asiakas, aina asiakas? Viimesijaisen turvan pitkäaikaisasiakkuus 2000-luvun Suomessa. Teoksessa Juho Saari (toim.) (2017) Sosiaaliturvariippuvuus. Sosiaalipummit oleskeluyhteiskunnassa? Tampere: Tampere University Press, 155–188.

Tervola, Jussi & Verho, Jouko (2013) Toimeentulotuki ja maahanmuuttajat Helsingissä. Teoksessa Ahola, Elina & Hiilamo, Heikki (toim.) (2013) Köyhyyttä Helsingissä. Toimeentulotuen saajat ja käyttö 2008–2010. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 127, 71–88.

THL (2022) Toimeentulotuki 2021. Toimeentulotuen saajien määrä väheni edelliseen vuoteen verrattuna. Tilastoraportti 34/2022.

<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/145025/Toimeentulotuki%202021.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Viitattu 12.1.2023.

Tiktok-Sossut. Lastensuojelusta ja lasten oikeuksista.

<https://www.tiktoksossut.fi/> Viitattu 23.02.2023.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2019) Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2020.pdf Viitattu 31.1.2023.

Turun Yliopisto (2022) Opinto-opas 2022–2024. <https://opas.peppi.utu.fi/fi/ohjelma/90209?period=2022-2024> Viitattu 14.2.2023.

Tähtinen, Juhani & Laakkonen, Eero & Broberg, Mari (2020) Tilastollisen aineiston käsittelyn ja tulkinnan perusteita. Turun yliopiston kasvatustieteen laitoksen julkaisuja C:22.

Valvira (2021) Sosiaalihuollon tehtävissä toimiminen. <https://www.valvira.fi/sosiaalihuolto/sosiaalihuollon-ammattioikeudet/sosiaalihuollon-tehtavissa-toimiminen> Viitattu 14.2.2023.

van Oorschot, Wim (2000) Who should get what, and why? On deservingness criteria and the conditionality of solidarity among the public. *Policy and Politics* 2000, 28 (1), 33–48.

van Oorschot, Wim (2006) Making the difference in social Europe: Deservingness perceptions among citizens of European welfare states. *Journal of European Social Policy* 2006, 16 (1) 23–42.

van Oorschot, Wim & Roosma, Femke (2017) The Social Legitimacy of Targeted Welfare and Welfare Deservingness. In van Oorschot, Wim & Roosma, Femke & Meuleman, Bart & Tim Reeskens (eds.) (2017) *The Social Legitimacy of Targeted Welfare: Attitudes to Welfare Deservingness*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 3–33.

Varjonen, Sampo (2020) Miksi perustoimeentulotuki siirrettiin Kelaan? Poliittinen päätöksenteko toimeentulotukiudistuksessa. Teoksessa Korpela, Tuija & Heinonen, Hanna-Mari & Laatu, Markku & Raittila, Simo & Ylikännö, Minna (toim.) (2020) *Ojista allikkoon? Toimeentulotukiudistuksen ensi metrit*. Helsinki: Kela, 30–57.

Varjonen, Sampo (2021) *Ideas, Institutions, and the Politics of Social Policy Reforms*. Turun yliopiston julkaisuja.

Weiss, Idit & Gal, John & Cnaan, Ram A. & Maglajlic, Rea (2002) Where Does it Begin? A Comparative Perspective on the Professional Preferences of First-year Social Work Students. *British Journal of Social Work* (2002) 32 (5), 589–608.

Weiss, Idit (2002) Social work students and social change: on the link between views on poverty, social work goals and policy practice. *International journal of social welfare* 2003-04, 12, (2), 132–141.

Ylikännö, Minna (2013) Nuoret toimeentulotuen saajat Helsingissä. Teoksessa Ahola, Elina & Hiilamo, Heikki (toim.) (2013) *Köyhyyttä Helsingissä. Toimeentulotuen saajat ja käyttö 2008–2010*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 127, 54–70.